

# Η ΥΠΟΒΟΛΗ ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ

Τακτικού Καθηγητού της Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ

## Α'. *Ἐννοια τῆς ὑποβολῆς.*

Τοῦ ὅρου τούτου συχνωτάτη γίνεται χρῆσις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ καθ' ἡμέραν ὁμιλίᾳ. Καὶ ὅμως οἱ πλεῖστοι τῶν ποιουμένων χρῆσιν αὐτοῦ στεροῦνται σαφοῦς ἰδέας περὶ τῆς σημασίας του. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ ἐπιστημονικῶς τὸ φαινόμενον ἐρευνήσαντες διαφόρως ὀρίζουσιν αὐτό. Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ φαινομένου τούτου θὰ ἔξετάσωμεν ἐγγύτερον τὰ κύρια αὐτοῦ γνωρίσματά.

Ἐν πρώτοις διὰ τῆς ὑποβολῆς ἀσχεῖται ἐπίδρασις προσώπου τινὸς ἐπὶ ἄλλο πρόσωπον, ἄλλαις λέξεσιν, ἐνεργεῖται πίεσις τοῦ ὑποβάλλοντος ἐπὶ τοῦ τὴν ὑποβολὴν ὑφιστάμενου. Οὗτος δ' ὁ τὴν ὑποβολὴν ὑφιστάμενος δὲν ὑπείκει τῇ ξέγῃ ἐπιδράσει, οὐδὲ καθιστᾷ ἰδίᾳς ἑαυτοῦ τὰς ἀντιλήψεις, τὰς ἰδέας, τὰ συναισθήματα τοῦ ὑποβάλλοντος ἐξ οἰκείας βουλῆσεως καὶ κατόπιν ἐλευθέρως διανοήσεως. Τοῦναντίον ἡ διανόησις καὶ ἡ βούλησις αὐτοῦ ἀναστέλλονται, ὑποχωροῦσαι τῇ διανοήσει καὶ τῇ βουλήσει τοῦ ὑποβάλλοντος προσώπου.

Σημειωτέον, ὅτι ἡ μετάδοσις ἰδεῶν, πεποιθήσεων, συναισθημάτων, βουλημάτων τελεῖται συνήθως διὰ τῆς ἀναπτύξεως ἐπιχειρημάτων, τῆς ἀνταλλαγῆς γνωμῶν, τῆς ἐξαγωγῆς πορισμάτων κ. τ. τ. κατόπιν διανοητικῆς ἐργασίας. Ἐν ταῖς περιπτώσεσιν ὅμως ταύταις δὲν ὑπάρχει ὑποβολή. Ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς ἀποκλείεται τοιαύτη διανοητικὴ ἐνέργεια. Τὸ πρόσωπον, τὸ τὴν ὑποβολὴν ὑφιστάμενον, συγκεντροῖ τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν ὑποβαλλομένην αὐτῷ ἀντίληψιν ἢ ἰδέαν μετὰ μεγίστης ἐντάσεως, εἰσδέχεται αὐτὴν ζωηρῶς καὶ καθιστᾷ αὐτὴν παθητικῶς πιστευτήν, ὥστε δὲν ἔχει χρειαὴ ἐπιχειρημάτων, συγκρίσεων, διακρίσεων, συλλογισμῶν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τελοῦνται ἐν πολλαῖς περιπτώσεσι καὶ παρὰ τῷ ὑφιστάμενῳ τὴν ὑποβολὴν ἐνέργειαι διανοητικαί. Φαίνεται πολλάκις οὗτος εἰσδεχόμενος ἁλλοτρίας ψυχικᾶς καταστάσεις κατόπιν ἰδίας σκέψεως καὶ διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως. Ἐν τούτοις καὶ αὗται

αἱ διανοητικαὶ ἐνέργειαι κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ἀνήκουσι τῷ ὑφισταμένῳ τὴν ὑποβολήν, ἐνῷ κατ' οὐσίαν εἶναι τοῦ ὑποβάλλοντος. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι δηλαδὴ ταύταις ὁ πρῶτος εἰσδέχεται ξένα διανοήματα ὡς ἴδια, ἐνῷ κατ' οὐσίαν εἶναι ταῦτα ἀντίγραφα ἀλλοτρίων.

Τῆς πίσεως δὲ ταύτης, ἣτις χαρακτηρίζει τὴν ὑποβολήν καὶ ἣτις δὲν εἶναι σωματικὴ, ἀλλὰ φύσεως ἠθικῆς, δὲν λαμβάνει συνείδησιν ἐκεῖνος, ἐφ' ὃν αὕτη ἀσκεῖται. Ὑπείκων τις τῇ ὑποβολῇ ἄλλου προσώπου, εἰσδεχόμενος τὰς ξένας ψυχικὰς καταστάσεις, τὰς ξένας ἀντιλήψεις, ιδέας, τὰ ξένα συναισθήματα, βουλήματα, δὲν φαντάζεται, ὅτι πίσεις ἠσκήθη ἐπ' αὐτόν, ὅτι ἀλλότριόν τι ἐδέξατο τυφλῶς ὡς ἴδιον ἑαυτοῦ, ἀλλὰ διατηρεῖ τὴν ψευδῇ ἀντίληψιν τῆς ἰδίας ἀτομικῆς ἐλευθερίας.

Εἶναι δὲ ποικίλα τὸ περιεχόμενον ἐκεῖνα, ἅτινα δύνανται νὰ ὑποβληθῶσι προσώπῳ τινί. Καὶ δὴ ἐν πρώτοις ὑποβάλλονται διάφοροι ἐξωτερικαὶ κινήσεις. Οὕτω ποικίλαι πράξεις, τελούμεναι πρὸ τινος προσώπου, καθίστανται συνηθέστατα ὑπ' αὐτοῦ ὑποκείμενον μιμήσεως. Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ *μίμησης*, ἡ ἀσυνειδήτως τελούμενη, εἶναι φαινόμενον ὑποβολῆς. Μιμοῦμαι ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ δηλοῦ, ἐπαναλαμβάνω τι, ὅπερ εἶδον, ἢ οὐκ εἶδον ἤκουσα παρ' ἄλλου, οὕτω δὲ δημιουργῶ ἐν ἑμοὶ κατάστασιν ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην, ἥς παρὰ τῷ ἄλλῳ ἀντελήφθην. Μετ' εὐκολίας δ' ὁ ἄνθρωπος καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ παῖς ἀπομιμῆται τὰς κινήσεις καὶ πράξεις καὶ καθόλου τὴν συμπεριφορὰν τῶν προσώπων, μεθ' ὧν ἀναστρέφεται καὶ διὰ τοῦ ἐθισμού καθίσταται ὅμοιος πρὸς αὐτὰ ἐν ποικίλαις ἐξωτερικαῖς καταστάσεσι, λ. χ. ἐν καθαριότητι, τρόποις τοῦ φέρεσθαι, συνηθείαις, γλώσσῃ καὶ ποικίλαις ἄλλαις δεξιότησιν.

Κυρίως ὁμως συνίσταται ἡ ὑποβολὴ ἐν τῇ μεταδόσει ψυχικῶν καταστάσεων. Οὕτως ὑποβάλλονται ἐν πρώτοις ποικίλης φύσεως ἀντιλήψεις. Ἐχει καταδειχθῇ διὰ πειραμάτων, ὅτι εἶναι δυνατόν, ἐπιδεικνύων τις ὕδωρ καθαρὸν, νὰ ὑποβάλῃ ἄλλοις προσώποις, ὅτι τοῦτο εἶναι ἀρωματικὸν καὶ νὰ γεννήσῃ ἐν αὐτοῖς αἶσθημα τῆς ἀνυπάρκτου ὁσμῆς. Εἶναι προσέτι δυνατόν, εἰσάγοντες οὐσίαν τινὰ ἄνευ γεύσεως εἰς τὸ στόμα ἄλλου προσώπου, νὰ γεννήσωμεν δι' ὑποβολῆς παρ' αὐτῷ αἶσθημα ἡδύτης ἢ ἄλλο τι. Ὡσαύτως εἶναι δυνατόν, παρέχοντες εἰς τινα πρὸς θέαν πρᾶγμα τι, νὰ κατορθώσωμεν, ὥστε οὗτος νὰ ἀντιλαμβάνηται αὐτοῦ κερχωσμένου χρώματι ὀρισμένῳ, ὅπερ ὑποβάλλομεν αὐτῷ. Καθόλου εἰπεῖν, ἡ δύναμις τῆς ὑποβολῆς εἶναι οὕτω μεγάλη, ὥστε δι' αὐτῆς δύνανται νὰ γεννηθῶσιν ἐντυπώσεις πράγματι ἀνύπαρκτοι. Ἀλλαις λέξεσι, δι' ὑποβολῆς παράγονται ποικίλαι παραισθή-



σεις καὶ ψευδαισθησαίαι. Οὕτω μορφοῦσι πολλάκις τὰ ἄτομα παραστάσεις ἐξωτερικῶν πραγμάτων καὶ συμβεβηκότων, ὧν ἄμεσον ἐκτίσαντο ἀντίληψιν, μὴ ἀνταποκρινομένης τῇ πραγματικότητι.

Ἐπιδοῶ ὡσαύτως ἡ ἐνέργεια αὕτη ἐπὶ τὴν μνήμην. Δι' αὐτῆς ὑφίστανται ποικίλας ἀλλοιώσεις αἱ ἀναμνήσεις τοῦ ἀτόμου. Πολλάκις ἐνεκεν ὑποβολῆς πιστεύει τις ἀκραδάντως, ὅτι εἶδε καθ' ὥρισμένην περίστασιν πράγματα, ἅτινα εἶναι ἀποδεδειγμένον, ὅτι δὲν ὑπῆρξαν. Πιστεύει, ὅτι παρέστη μάρτυς σκηνῶν, αἵτινες εἶναι φανταστικάι, ὅτι ἤκουσε λόγων, οἵτινες πράγματι δὲν ἐρρήθησαν κ. ο. κ.

Μεταδίδονται προσέτι διὰ τῆς ὑποβολῆς ποικίλαι ἰδέαι, κρίσεις, συλλογισμοί, πεποιθήσεις, δισταγμοί. Διὰ τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἀποδέχονται οἱ ἄνθρωποι τὰς ἰδέας, κρίσεις, πεποιθήσεις κ.τ.λ. τῶν ἄλλων καὶ ὑποκαθιστῶσι ταύτας ὡς ἰδίας ἐαυτῶν, χωρὶς νὰ γινώσκωσιν, οὐδὲ νὰ θεωρῶσιν ἀναγκαῖον νὰ κατέχωσιν ἀπόδειξιν τινα περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῶν.

Καὶ ἐπὶ τὸ συναίσθημα δ' ἐπιδοῶ ἡ ὑποβολή. Εἶναι δυνατόν νὰ μετατεθῇ τὸ ἄτομον ἐξ ὑποβολῆς εἰς ποικίλας θυμικὰς καταστάσεις. Οὕτω πολλάκις δι' αὐτῆς δύνανται νὰ ἀφανισθῶσι συναισθήματα, ὑφ' ὧν τις κατέχεται, ἢ ἀντιθέτως νὰ γεννηθῶσιν ἐν αὐτῷ νέα συναισθήματα εὐάρεστα ἢ δυσάρεστα. Συχνότατον εἶναι τὸ φαινόμενον τῆς ὑποβολῆς πόνου. Πολλάκις πτώσις παίδων οὐδὲν πραγματικὸν ἄλλως προξενεῖ αὐτοῖς. Καὶ ὅμως ἡ ζωηρὰ τῆς μητρὸς λύπη ἐπὶ τῇ πτώσει, οἱ παραμυθητικοὶ λόγοι αὐτῆς, ἡ ἔμφορος σπουδὴ αὐτῆς πρὸς παροχὴν ἐπικουρίας ἐμβάλλουσι τῷ πεσόντι τὴν ὑποβολὴν τοῦ ἐκ τῆς πτώσεως ἄλλους καὶ ὠθοῦσιν αὐτὸν εἰς παρατεταμένα δάκρυα καὶ κραυγὰς. Συχνόταται ὡσαύτως εἶναι αἱ περιπτώσεις τῆς ὑποβολῆς φόβου. Τέλος διὰ τῆς ὑποβολῆς εἰσδέχονται τὰ ἄτομα καὶ ξένα βουλήματα, ἅτινα ἀπατηλῶς θεωροῦσιν ὡς ἴδια ἐαυτῶν.

Ἡ ἠθικὴ δ' αὕτη πίεσις δεικνύει καὶ τὰς ἐπομένας ἰδιορρυθμίας: Ἐν πρώτοις δύναται τις νὰ ἐγείρῃ παρ' ἄλλοις ὥρισμένας ψυχικὰς καταστάσεις (λ. γ. ἀντιλήψεις, ἰδέας, κρίσεις, συναισθήματα), ἃς αὐτὸς κέκτηται (ψυχικὴ ἀνάγκαις). Ἡ μετάδοσις δ' αὕτη γίνεται διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἡ ἔκφρασις δηλαδὴ τοῦ προσώπου τοῦ ἀσκούντος τὴν ὑποβολήν, ὥρισμέναι κινήσεις ἢ λόγοι αὐτοῦ, αὕτη ἡ σιγὴ αὐτοῦ καὶ ἄλλαι αὐτοῦ ἐκδηλώσεις ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις τοῦ ὑφισταμένου τὴν ὑποβολήν. Οὕτω δ' εἰσδύεται οὗτος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πρώτου, εἰς τὰς ἰδέας, κρίσεις, συναισθήματα, βουλήσεις αὐτοῦ. Ταυτοχρόνως δὲ μετα-

τίθεται εἰς ὁμοίαν θέσιν τῇ ἐκείνου, ἀποδέχεται τὰς ψυχικὰς ἐκείνου καταστάσεις ὡς ἰδίας καὶ δῆ, ὡς εἵπομεν, χωρὶς νὰ γινώσκῃ, οὐδὲ νὰ θεωρῇ ἀναγκαῖον νὰ κατέχῃ ἀπόδειξιν τινα περὶ τῆς ὁρθότητος αὐτῶν. Λαμβάνει χώραν τρόπον τινὰ ψυχικὴ ἀνάγκαις τῇ μεσιτείᾳ τῶν αἰσθήσεων. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος μετὰ τῆς αὐτῆς εὐχερείας, μετ' ἧς ἀπομιμείται ἐξωτερικὰ γινώσματα τῶν προσώπων, οἷς ἐπικοινωνεῖ, τ. ἔ. γλῶσσαν, τρόπους τοῦ φέρεσθαι, δεξιότητας, συνηθείας, μετὰ τῆς αὐτῆς εὐχερείας προσκτᾶται καὶ τὰς ἰδέας, πεποιθήσεις, βουλήσεις αὐτῶν.

Ἡ ὑποβολὴ ὅμως προσλαμβάνει συχνάκις καὶ τὴν ἑξῆς μορφήν: Εἶναι δηλαδὴ δυνατόν διὰ διαφορῶν μέσων, ὧν ἐν τοῖς ἀμέσως ἐπομένοις γίνεται μνεία, νὰ γεννήσῃ τις παρ' ἄλλω αἰσθήματα, ἰδέας, πεποιθήσεις, συναισθήματα κ.τ.λ., ὧν αὐτὸς δὲν τυγχάνει κύριος καὶ νὰ προκαλέσῃ παντὸς εἶδους κινήσεις καὶ πράξεις, ὡς αὐτὸς δὲν ἐκτελεῖ. (Ὑποβολὴ ἐν στενοτέρῳ ἔννοιά).

Δύναται δὲ νὰ ἀσκήσῃ τις ὑποβολὴν διὰ ποικίλων μέσων. Ἐν πρώτοις συμβάλλονται εἰς τοῦτο διάφοροι ἐξωτερικοὶ τοῦ ὑποβάλλοντος ἀτόμου κινήσεις. Ἀσκεῖ προσέτι τὸ ἄτομον ὑποβολὴν διὰ τῆς στάσεως αὐτοῦ, τῆς ἐκφράσεως, τῆς ὅλης αὐτοῦ ἐμφανίσεως. Συνελόντι εἰπεῖν, τὰ ἄτομα ἀσχοῦσιν ὑποβολὴν διὰ πάσης αὐτῶν ἐκδηλώσεως, ὑποπιπτούσης τῇ ἀντιλήψει τῶν ἄλλων. Ἀρκεῖ νὰ κατανοήσῃ τις ἐκ τῶν μνημονευθέντων ἐξωτερικῶν σημείων τὴν τοῦ ἄλλου ἰδέαν, ἢ νὰ μαντεύσῃ αὐτήν, ἵνα λάβῃ χώραν ὑποβολή. Κατ' ἑξοχὴν δὲ τὸ βλέμμα τοῦ ἀτόμου καὶ διὴ ἡ ἰκανότης αὐτοῦ πρὸς τὸ παρατηρεῖν μετ' ἐντάσεως καὶ ἐπιμονῆς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τὴν ὑποβολὴν ὑφισταμένου, ἀσκεῖ ἰσχυροτάτας ἐπιδράσεις.

Τὸ συχνότατον ὅμως καὶ σπουδαιότατον τῆς ὑποβολῆς μέσον εἶναι ὁ λόγος. Ὑπὸ μορφήν κρίσεων, συναισθημάτων, βουλημάτων, διὰ τῆς γλώσσης ἐκδηλουμένων, ἀσχοῦνται ποικίλαι ἐπιδράσεις. Καὶ ἁπλῶς δ' ὁ τόνος τῆς φωνῆς, ὁ τρόπος τῆς ὁμιλίας, ἡ τοποθέτησις τῶν λέξεων συμβάλλονται πρὸς τοῦτο.

Τὰς βαθυτάτας ὅμως τῶν ἐπιδράσεων ἀσκεῖ ὁ τρόπος τοῦ ἐρωτᾶν. Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐρωτήσεως, ἡ τοποθέτησις τῶν λέξεων ἐν τῇ ἐρωτηματικῇ φράσει, ὁ τρόπος τῆς ἐκφωνήσεως τῆς ἐρωτήσεως ὀρίζουσιν ἐν μεγίστῳ βαθμῷ πολλάκις τὰς ἀποκρίσεις τοῦ πρὸς ὃ ἀπευθύνεται ἡ ἐρώτησις προσώπου. Τὴν δύναμιν ταύτην τῆς ἐρωτήσεως καταδεικνύουσιν ἐναργέστατα αἱ μαρτυρίαι μάλιστα μὲν τῶν παίδων, ἀλλὰ



καὶ τῶν ἐνηλίκων. Καὶ ἡ ἀθωοτάτη ἐρώτησις δύναται νὰ ἐπιδράσῃ οὕτως, ὥστε νὰ ἀλλοιώσῃ τις τὰ γεγονότα, ἅτινα ὑπέπεσον εἰς τὴν ἄμεσον ἀντίληψιν αὐτοῦ. Ὡς εἰκὸς δέ, αἱ ἀλλοιώσεις εἶναι μείζονες, μέχρι τοῦ θαυμαστοῦ ἐνίοτε ἐξικνούμεναι, ὅταν προβάλλωνται ἐρωτήσεις *παραπειστικά*.

*Κατὰ τὰ εἰρημένα ὑποβολὴν δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν τὴν μετὰ-δοσιν ὑπὸ τινος προσώπου ἐπὶ ἄλλο πρόσωπον ψυχικῆς τινος καταστάσεως δι' ἀπ' εὐθείας ἐπ' αὐτὸ ἠθικῆς πίεσεως, χωρὶς ὁ τὴν ὑποβολὴν ὑφιστάμενος νὰ λαμβάνῃ συνειδησιν τῆς ἐπ' αὐτὸν ἀσκουμένης πίεσεως, οὐδὲ νὰ προβαίῃ εἰς κρίσιν τινὰ ἰδίαν περὶ ἐκείνου, ὅπερ εἰσδέχεται.*

### *B. Αὐθυποβολή.*

Ἐπίδρασις, οἷα ἡ προμνημονευθεῖσα, εἶναι δυνατόν νὰ ἀσκήτῃ ἀσυνειδήτως καὶ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ τὴν ὑποβολὴν ὑφισταμένου ἀτόμου ἐξ ἰδίας αὐτοῦ συνδυαστικῆς λειτουργίας. Ἄλλαις λέξεσιν, εἶναι δυνατόν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον νὰ τυγχάνῃ καὶ ὑποβάλλον καὶ ὑποβαλλόμενον. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι δὲ ταύταις ὁμιλοῦμεν περὶ *αὐθυποβολῆς*.

Οὕτως ἡ ἐμπειρία διδάσκει, ὅτι οὐδέποτε εἴμεθα ἀμερόληπτοι ἀπέναντι νέας τινὸς ἐντυπώσεως, νέας τινὸς ἰδέας, ἀλλ' ὑφίσταμεθα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ προτέρου ἡμῶν ψυχικοῦ περιεχομένου κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς διανοήσεως, ἔτι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς παρατηρήσεως ἡμῶν. Ἀναλόγως δηλαδὴ τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως ἡμῶν γεννῶνται ἐν ἡμῖν ἰδέαι διευθύνουσαι. Ταύταις δ' ὑπέικομεν, χωρὶς νὰ ἔχωμεν τοῦτου συνειδήσιν. Τὴν ἐπίδρασιν δ' αὐτῶν ὑφίσταται πᾶσα νέα ἡμῶν ἀντίληψις, πᾶσα νέα κρίσις, πᾶσα νέα ἰδέα, καίτοι ταύτας θεωροῦμεν ἡμεῖς ὡς ἀπόρροιαν τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν βουλήσεως. Ἄλλαις λέξεσιν, ἀντιλαμβανόμεθα, διανοοῦμεθα, συναισθανόμεθα, βουλόμεθα διὰ τοῦ πρίσματος προτέρων ψυχικῶν ἡμῶν καταστάσεων, τ.ἐ. δεσμευόμενοι ὑπὸ τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως ἡμῶν. Προκατάληψις, πρόληψις, ἐπίδρασις τῆς παραδόσεως, πνεῦμα συντηρητικόν εἶναι ἐκφράσεις δηλωτικαὶ τοῦ φαινομένου τούτου. Καὶ ἡ ἀποστροφή δὲ πρὸς μεταβολάς, ἡ ἀποδοκιμασία νέων ἰδεῶν, καινοφανῶν τρόπων κ.τ.λ. ἰδιότητες, ὡς γνωστόν, παρὰ τοῖς γεραιτέροις μάλιστα παρατηρούμεναι, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ περιπτώσεις τοιαύτης αὐθυποβολῆς, ἣν τὸ ἄτομον ὑφίσταται ὑπὸ τοῦ προτέρου ψυχικοῦ περιεχομένου αὐτοῦ.

Πόσον μεγάλη εἶναι ἡ δύναμις τῆς αὐθυποβολῆς, καταδείκνυται καὶ ἐκ τούτου : Πολλάκις ὑπονοοῦμεν ἀμυδρῶς τὸ πλημμυλὲς ἐντυπώσεων ἢ πεποιθήσεων, ὡς ἐκτησάμεθα ἕνεκα ἐπιδράσεως τοῦ προτέρου ἡμῶν ψυχικοῦ περιεχομένου καὶ προσπαθοῦμεν νὰ ἀντιτάξωμεν κατ' αὐτῶν ἀντίδρασιν. Ἐν τούτοις δὲν κατορθοῦμεν νὰ ἐλευθερωθῶμεν τελείως ἀπ' αὐτῶν.

Δὲν περιορίζεται δ' ἡ αὐθυποβολὴ ἐν μόνῃ ταύτῃ τῇ δι' ἐπιδράσεως τοῦ προτέρου ἡμῶν ψυχικοῦ περιεχομένου ἀλλοιώσει τῶν νέων ἡμῶν ἀντιλήψεων, διανοημάτων, συναισθημάτων, βουλημάτων. Διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς δύναται καὶ τὸ ἀντίθετον νὰ συμβῇ. Οὕτως εἶναι δυνατόν δι' αὐθυποβολῆς νὰ κρατήσωσιν ἐν ἡμῖν νέαι ἀντιλήψεις, ἰδέαι, πεποιθήσεις, ἀντίθετοι πρὸς τὰς παλαιάς. Ὡσαύτως πλείστοι ψευδαισθησαὶ ὀφείλονται αὐτῇ. Ἐχει παρατηρηθῇ λ.γ. ὅτι πρόσωπα συγκεντρῶσαντα τὴν προσοχὴν ἐπὶ μέλους τινὸς τοῦ σώματος, ὅπερ ἐφαντάσθησαν ἄλλοῦν, ἡρθάνθησαν μετὰ τινος στιγμῆς ἄλλος πραγματικόν. Ἡ αὐθυποβολὴ δύναται νὰ ἐπενέγκῃ καὶ παράλυσιν, τελείαν ἀναισθησίαν ὀργάνων τοῦ σώματος. Οὐχὶ σπανίως δὲ καθίσταται αὕτη πρόξενος καὶ σοβαρῶν διανοητικῶν νοσημάτων. Ἡ μανία τῆς καταδιώξεως, ὁ φόβος πρὸς τὸ σκότος, ὁ τόσον συνήθης ἰδίᾳ τοῖς παισὶ, πλείστοι φανταστικαὶ ἀσθένειαι κ.τ.λ. τῇ αὐθυποβολῇ ὀφείλονται.

### Γ'. Πρόσωπα ἀσχοῦντα τὴν ὑποβολήν.

Γενικῶς εἰπεῖν, πᾶν πρόσωπον δύναται διὰ τῶν κινήσεων αὐτοῦ, τῶν λόγων του καὶ καθόλου τῆς ὅλης αὐτοῦ συμπεριφορᾶς νὰ καταστή ὑποκείμενον μιμήσεως ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸ καὶ νὰ ἀσκήσῃ ἐπ' αὐτοὺς ὑποβολάς. Ἐν τούτοις καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ εἶναι ἐκλεκτικοὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ ἰδίᾳ οἱ παῖδες. Ὁρισμένα δηλαδὴ άτομα ἕνεκα ὀρισμένων αὐτῶν ἰδιοτήτων εἶναι τὰ μάλιστα ἐπιτήδεια, ὅπως ἀσκῶσιν ὑποβολὴν ἐπὶ τοὺς ἄλλους. <sup>1</sup> Ὁ παῖς ἀπομιμῆται τὰς πράξεις καὶ ὑφίσταται τὰς ὑποβολὰς ἐν πρώτοις τῶν προσώπων, πρὸς ἃ τρέφει ἀγάπην. Ὁ ἀγαπῶν ἀντιγράφει τὸν ἀγαπώμενον, λέγει ὁ Tarde. Ὡς δ' ὁρθότατα παρατηρεῖ ὁ Claparède <sup>2</sup> «ὁ παῖς ἀπομιμῆται πολλὰς πράξεις,

<sup>1</sup>) Τοῦτο ἰσχύει ἐν μείζονι βαθμῷ περὶ τῆς ὑποβολῆς ἢ περὶ τῆς ἀπλῆς ἐξωτερικῆς μιμήσεως.

<sup>2</sup>) Psychologie de l'enfant et Pédagogie expérimentale, σ. 479. Éd. 6ème. Genève—Paris, 1916.



οὐχὶ διότι αὐταὶ προσελκύουσιν ἀμέσως τὸ διαφέρον αὐτοῦ, ἀλλὰ διότι διαφέρουσι προσωπικότητι τινι, ἣτις ἔχει συνήθειαν νὰ ἐκτελῇ αὐτάς».

Ἰδίᾳ ὁμως ἀσχοῦσιν ὑποβολὰς ἐπὶ τὸν παῖδα τὰ ἄτομα ἐκεῖνα, ἅτινα οὗτος θεωρεῖ ὑπέρτερα αὐτοῦ. Οὕτως ἐπιδρῶσιν ἐν πρώτοις τὰ πρεσβύτερα πρόσωπα ἐπὶ τοὺς νεωτέρους. Ἐπιδρῶσι προσέτι τὰ πρόσωπα, τὰ διακρινόμενα ἐπὶ μεγέθει τοῦ σώματος, ῥώμῃ σωματικῇ, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ ἰσχυρῇ βουλήσεως, ἐκδηλουμένη ἐν τῷ τόνῳ τῆς φωνῆς των, ἐν τῷ ἰσχυρῷ αὐτῶν βλέμματι, ἐν ταῖς πράξεσι καθόλου αὐτῶν καὶ τῇ ὅλῃ αὐτῶν ἐξωτερικῇ παραστάσει. Ἰσχυροτάτη ὥσαύτως εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν προσώπων, ἅτινα ἕνεκα τῆς διανοητικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς, τῆς ἀτομικῆς των ἀξίας, τῆς ὑπεροχῆς ἐν τῇ μορφῷσει ἐφέλκονται τὴν ἐκτίμησιν τῶν παίδων.

Καὶ ἡ ὑψηλὴ κοινωνικὴ θέσις, ὁ πλοῦτος, παρελθὼν πλήρης δράσεως προσδίδουσιν ὑπεροχὴν τῷ ἀτόμῳ. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ τὰς ιδιότητας ταύτας κεκτημένος ἀσκεῖ ἐπίδρασιν.

Εἰδικώτερον δὲ τὰ πρόσωπα, ἐξ' ὧν ἐκπορεύονται αἱ ἰσχυρόταται ὑποβολαὶ ἐπὶ τοὺς παῖδας, εἶναι τὰ ἐπόμενα:

1. *Οἱ Γονεῖς*. Οὗτοι συγκεντροῦσιν ἀμφοτέρας τὰς προσηρημένας ιδιότητας, τὴν τε ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν τέκνων των. Τὸ μὲν τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ ἐπιβολὴ αὐτῶν, τὸ δὲ ἡ ἀγάπη, ἡ συνδέουσα αὐτοὺς πρὸς τὰ τέκνα των, τὸ δὲ ἡ μακρὰ, σχεδὸν διαρκὴς ἀναστροφή αὐτῶν μετὰ τῶν τέκνων των συμβάλλονται, ὥστε νὰ δέχωνται ταῦτα τὰς ἰσχυροτάτας ἐξ ἐκεῖνων ἐπιδράσεις καὶ νὰ ἐγκαράττωσιν ἐν ἑαυτοῖς ποικίλας ἐκεῖνων ιδιότητας, καθιστώντα αὐτάς ἴδια ἑαυτῶν γνωρίσματα. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ παρατηρουμένη μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων καταπληκτικὴ ὁμοιότης ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς τρόποις καὶ ἡ ταυτότης ἰδεῶν, πεποιθήσεων καὶ ιδιοτήτων τῆς βουλῆσεως.

Ἰδίᾳ δὲ παρὰ τῆς μητρὸς δέχεται ὁ παῖς τὰς ἰσχυροτάτας ὑποβολὰς. Ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ W. Stern, ' «ἐκεῖνο, ὅπερ αὕτη εὐρίσκει ὥραϊον ἢ δυσειδές, δίκαιον ἢ ἀδικον, εὐρίσκει ὁμοίως ἔχον καὶ ὁ παῖς. Ἐκεῖνο, εἰς ὃ αὕτη πιστεύει, ἀποβαίνει δόγμα διὰ τὸν παῖδα. Ἐκεῖνο, ὅπερ αὕτη συβαρῶς θέλει, ἔχει τὴν δύναμιν δι' ὑψίστης παιδαγωγικῆς ἱκανότητος ἀσυνειδήτου νὰ μεταγγίξῃ ἐπὶ τὴν βούλησιν τοῦ παιδός, ὥστε οὗτος νὰ νομίζῃ, ὅτι τοῦτο εἶναι καὶ ἰδίᾳ αὐτοῦ βούλησις».

2. *Οἱ ἀδελφοί, συμμαθηταί, συμπαίκτορες*. Καὶ ἡ τούτων ἐπίδρασις ἐπὶ τὸν παῖδα εἶναι ἰσχυροτάτη, ἰδίᾳ ἕνεκα τῆς ἀγάπης, δι' ἣς πρὸς

1) W. Stern, Psychologie der frühen Kindheit, σ. 300.

αὐτοὺς οὗτος συνδέεται. Ὅταν δὲ σὺν τῇ ἀγάπῃ συνυπάρχῃ καὶ ὑπεροχή τις τῶν εἰρημένων προσώπων, ἢ ὑπ' αὐτῶν ἀσκουμένη ὑποβολὴ εἶναι ἔτι μείζων. Οὕτως ἰσχυρότατα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοὺς παῖδας συμπαίκτορες ὀλίγω πρεσβύτεροι αὐτῶν καὶ διακρινόμενοι ἐπὶ ῥώμῃ σωματοικῇ, εὐστροφία πνεύματος, θάρρει, δυνάμει βουλῆσεως κτλ. Ὅποση εἶναι ἢ ἀπὸ τῶν συμμαθητῶν καὶ συμπαικτῶρων ἐκπορευομένη ἐπιδρασις, μαρτυρεῖ τὸ συχνότατον γεγονός, καθ' ὃ εἷς καὶ μόνος διεφθαρμένος παῖς κατορθοῖ νὰ παρασύρῃ εἰς διαφθοράν τὴν ὅλην τάξιν, εἰς ἣν ἀνήκει.

3. **Ὁ Διδάσκαλος.** Ἐν τοῖς προσώποις, ἅτινα ἀσκοῦσι τὰς ἰσχυροτάτας ἐπὶ τοὺς παῖδας ὑποβολάς, καταλεκτέος ὁ διδάσκαλος, ἰδίᾳ δ' ἐκείνος, ὅστις γινώσκει νὰ ἐφέλκῃται τὴν τῶν παιδῶν ἀγάπην καὶ ὅστις διὰ τῶν γνώσεων αὐτοῦ, τοῦ ἥθους του, τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ καθόλου κέκτηται κύρος παρὰ τοῖς μαθηταῖς του. Ὁ τοιοῦτος διδάσκαλος ἀσκεῖ παντὸς εἶδους ὑποβολάς ἐπὶ τοὺς παῖδας, δι' ὧν οὗτοι οὐ μόνον προσκαίρως προσαρμόζουσι τοὺς τρόπους, τὰς ιδέας, τὰ συναισθήματα, τὴν βούλησιν αὐτῶν πρὸς τὴν ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ μονίμους κτῶνται συνηθείας, μορφοῦσι διαρκεῖς καὶ σταθερὰς ιδιότητας κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ἐκείνου.

4. **Ὁμάδες ἀτόμων.** Ἰσχυρότατα ὑποβολαὶ δύνανται νὰ προέρχωνται καὶ ἀπὸ πλείονων αὐτοχρόνως ἀτόμων. Εἶναι γνωστόν, ὅτι αἱ παραβολώταται ιδέαι γίνονται δεκταὶ ὑπὸ τῶν ἀτόμων εὐχερέστετα, εὐθὺς ὥς ταῦτα ἀντιληφθῶσιν, ὅτι μέγας ἀριθμὸς ἀνθρώπων πιστεύει εἰς αὐτάς, θεωρεῖ αὐτάς ὁρθάς. Ἡ ὑποβολὴ ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κύρους, ὅπερ ἀσκεῖ ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχή. Τῆς δυνάμεως δὲ τῆς ὑποβολῆς ταύτης, ἣν οἱ πολλοὶ ἀσκοῦσι, τρανὴ ἀπόδειξις εἶναι ἡ εὐχέρεια, μεθ' ἧς ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι προσαρμόζονται πρὸς τὸ περιβάλλον, πρὸς τὰς συνηθείας τῆς οἰκογενείας, τῆς κοινότητος, τῆς φυλῆς. Μετ' ἀπιστεύτου δυνάμεως μεταδίδονται δι' ὑποβολῆς συρμός, ἥθη, ἔθιμα, ἀντιλήψεις, πεποιθήσεις περὶ τοῦ ὀραίου, δυσειδοῦς, ἀληθοῦς, ἠθικοῦ, ἀνηθικοῦ. Ἡ συνήθεια, ἡ παράδοσις, ἀφ' ἧς οὐδ' ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ κατορθοῖ νὰ λυτρωθῇ, ἐπὶ τοῦ φαινομένου τούτου στηρίζονται.

Συχνóτατον ὡσαύτως φαινόμενον εἶναι, ὅτι ἐν ὁμάδι ἢ διάθεσις ἐκάστου ἐνισχύεται ὑπὸ τῆς θέας τῶν ὁμοίως διατεθειμένων προσώπων. Πληθὺς ἀνθρώπων δεικνύει ἐν μείζονι βαθμῷ ἢ τὸ μεμονωμένον ἄτομον ἐνθουσιασμόν ἢ ἀποστροφήν. Ὁ θρησκευτικὸς ἐνθουσιασμός ἐξάπτεται ἔτι μᾶλλον σὺν τῇ αὐξήσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὁμοφρόνων. Καὶ



περὶ τοῦ πολιτικοῦ πάθους ἰσχύουσι τὰ αὐτά. <sup>1</sup> Διὰ τοῦτο δὲ αἱ νομοθεσίαι τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν δικαίως ἀποδέχονται ἐλαφρυντικάς περιπτώσεις ἐπὶ παραπτωμάτων καὶ ἐγκλημάτων, ἅτινα ἐξετελέσθησαν ἐν ὁχλαγωγίᾳ, συγχρόνως ὅμως ὀρίζουσιν αὐστηροτέρας τῶν συνήθων ποινὰς κατὰ τῶν δημεγεργῶν. <sup>2</sup>

#### Δ'. Μέθοδοι πρὸς ἔρευναν τῆς ὑποβολῆς παρὰ τοῖς παισίν.

Ὡς γνωστόν, ἐπὶ μακρὸν χρόνον οἱ ὅροι ὑπνωτισμὸς καὶ ὑποβολή συνεχέοντο. Καὶ ὡς μοναδική δὲ μέθοδος πρὸς ἔρευναν τοῦ βαθμοῦ τῆς τῶν ἀτόμων ὑποβολιμότητος ἐθεωρεῖτο ἡ δι' ὑπνωτιστικῆς ὑποβολῆς. Ἐπεξητεῖτο δηλαδή ἡ διάγνωσις, ἂν ἄτομόν τι ὑπόκειται τῇ ὑποβολῇ καὶ μέχρι τίνος βαθμοῦ, μόνον ἀφοῦ τοῦτο ἤθελεν ὑπνωτισθῇ. Καὶ κατὰ τὰς σπανίας δὲ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡρευνᾶτο ὁ βαθμὸς τῆς ὑποβολῆς προσώπου, διατελοῦντος ἐν ἐργηγόρσει, παρείχοντο αὐτῷ προσταγαὶ ὅμοιαι πρὸς τὰς διδομένας τῷ ἐν ὑπνώσει διατελοῦντι, δηλονότι προσταγαί, ἄγουσαι εἰς μηχανικὴν ὑποταγὴν καὶ ἀποκλείουσαι πᾶσαν αὐτοβουλίαν, πᾶσαν διανόησιν. <sup>3</sup>

Ἀπὸ πολλοῦ ὅμως ἀνεγνωρίσθη, ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη τοῦ ὑπνωτισμοῦ ἐνέχει πλεῖστα τρωτὰ καὶ ἐγκλείει σοβαροὺς κινδύνους. <sup>4</sup> Διὰ τοῦτο δ' ἡ χρῆσις αὐτοῦ θεωρεῖται σήμερον ἐπιτρεπομένη μόνον ὡς μέσου θεραπευτικοῦ. Καὶ πάλιν δ' ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ πρᾶπει νὰ γίνηται μετὰ μεγάλης προσοχῆς, ἐπὶ ὥρισμένων παίδων καὶ ὑπὸ εἰδικῶν προσώπων. Ἀπόβλητος δὲ θεωρητέα ἡ χρῆσις τοῦ ὑπνωτισμοῦ πρὸς ἐπισημονικάς ἐρεῦνας καὶ δὴ ἐπὶ παίδων.

Ἀντὶ δὲ τούτου κατεβλήθη προσπάθεια ἐξευρέσεως ἄλλων μεθόδων πρὸς ἔρευναν τῆς ὑποβολῆς παρὰ τοῖς παισίν, δι' ὧν νὰ ἀποφεύγωνται οἱ διὰ τοῦ ὑπνωτισμοῦ προκύπτοντες κίνδυνοι. Ἀληθῶς δὲ ἱκαναὶ τοιαῦται διεπλάσθησαν, αἵτινες οὐ μόνον εἶναι τελείως ἀκίνδυνοι, ἀλλὰ καὶ δύνανται νὰ ἀποβῶσι πρόξενοι εἰς τοὺς παῖδας, ἐφ' ὧν ἐφαρμόζονται, ποικίλων ὠφελειῶν. Διὰ τοῦτο δὲ ἐκλήθησαν αὐταὶ κοινῶν ὀνόματι *μέθοδοι παιδαγωγικάι*.

Κύρια δ' αὐτῶν γνωρίσματα εἶναι τὰ ἐπόμενα:

<sup>1</sup>) Πλεῖονα περὶ τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῆς ὁμαδικῆς ταύτης ὑποβολῆς ἴδε παρὰ Σπ. Λογτζ, Πνευματισμὸς καὶ Ὑπνωτισμὸς, σ. 96—104.

<sup>2</sup>) Πρβλ. Sc. Sighele, Psychologie des Auflaufs und der Massenverbrechen. Ἐν γερμανικῇ μεταφράσει, 1898.

<sup>3</sup>) Πρβλ. A. Binet, La Suggestibilité, σελ. 1—2.

<sup>4</sup>) Περὶ τῶν κινδύνων τούτων πρβλ. τὰ κατωτέρω λεγόμενα, ἐν κεφ. Ε'.

1. Ἄγουσιν εἰς ἀκριβῆ συμπεράσματα. Δι' αὐτῶν δηλαδὴ δύναται νὰ μετρηθῇ μετ' ἀκριβείας ὁ βαθμὸς τῆς ὑποβολῆς ἐκάστου ἀτόμου.

2. Ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν εἶναι εὐχερεστάτη.

3. Ἐπιτρέπουσι τὴν ταυτόχρονον ἐξέτασιν πολλῶν ἀτόμων, οὕτω δὲ καθιστῶσιν εὐχερῇ τὴν συγκριτικὴν ἐρευναν καὶ τὴν κατάταξιν πληθὺς συνεργαζομένων ἀτόμων ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς ὑποβολῆς, εἰς ἣν ἕκαστον τούτων ὑπόκειται. Διὰ τούτων λ.χ. δύναται τις νὰ καθορίσῃ, τίνες ἐκ τῶν μαθητῶν ὅλης τάξεως ὑπόκεινται τῇ ὑποβολῇ εἰς ὑψιστον βαθμόν, τίνες ἔλαττον καὶ τίνες ἐλάχιστον ἢ οὐδαμῶς.

4. Δι' αὐτῶν διαγινώσκονται οὐ μόνον ὁ βαθμὸς τῆς ὑποβολῆς, ἀλλὰ καὶ ἄλλα σπουδαῖα σημεῖα τῆς ἀτομικότητος, οἷον ἡ ἱκανότης τῆς παρατηρήσεως, ἡ τοῦ σχηματίζειν ἐποπτείας, ἡ εὐχέρεια, μεθ' ἧς εἶναι δυνατὴ παρ' ἐκάστῳ ἡμείωσις ἢ καὶ πλήρης ἄρσις τῆς ὑποβολιμότητος. κ. λ. π.

5. Τὸ σπουδαιότατον τῶν προτερημάτων τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος μεθόδων εἶναι, ὅτι αὗται τυγχάνουσι τελείως ἀκίνδunami. Οὐδένα καταναγκασμὸν ἐπιβάλλουσι τῷ δι' αὐτῶν μετρομένῳ καὶ οὐδὲν τῶν ἐπακολουθημάτων, ἅτινα ὁ ὑπνωτισμὸς συνεπάγεται, ἐκδηλοῦνται δι' αὐτῶν.

6. Οὐ μόνον δ' ἀκίνδunami εἶναι αἱ μέθοδοι αὗται, ἀλλὰ καὶ πολλαπλῆς ὠφελείας ἀποβαίνουσι πρόξενοι ἐπαναλαμβανόμεναι. Οὐ μόνον δηλαδὴ δὲν ἐνισχύουσι παρὰ τῷ ἀτόμῳ τὴν τάσιν τοῦ ὑπέκειναι ταῖς ξέναις ἐπιδράσεσιν, ὡς συμβαίνει διὰ τοῦ ὑπνωτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀσκοῖσι τὴν κριτικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα, ἐθίζουσιν αὐτό, ὅπως μορφοῖ ἐκάστοτε γνῶμην ἀτομικὴν, ἐνισχύουσι τὴν βούλησιν αὐτοῦ. Ἐνὶ λόγῳ, θεραπεύουσι τὸ ἄτομον ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς. Καὶ εἰς τὸ ὀξέως δὲ παρατηρεῖν καὶ κτᾶσθαι ἀκριβεῖς καὶ πλουσίαις γνώσεις ἐθίζουσι τὸ ἄτομον. Οὕτως αἱ μέθοδοι αὗται εἶναι οὐ μόνον μέσα ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης τῆς ὑποβολῆς, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ μέσα θεραπευτικὰ κατ' αὐτῆς, ὡς καὶ μέσα πλουτισμοῦ τῶν γνώσεων. Διὰ τοῦτο δὲ ἐκλήθησαν, ὡς ἤδη ἐρρήθη, κοινῷ ὀνόματι **μέθοδοι παιδαγωγικαί.**

Εἶναι δὲ δυνατόν πληθὺς τοιούτων μεθόδων νὰ ἐπινοηθῇ.

1. Ἐν πρώτοις πᾶσα ἀνάμνησις δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις πρὸς ἐρευναν τῆς ὑποβολῆς. Ἐν ταῖς ἀναμνήσεσι καθίστανται ἐκδηλοὶ ποικίλαι ἀλλοιώσεις τῆς πραγματικότητος, συντελούμεναι ὑπὸ τοῦ ἀτόμου.

2. Καὶ αἱ κατ' αἰσθησιν δ' ἀντιλήψεις πραγμάτων, εἰκόνων, φαινομένων, γεγονότων κ.τ.τ. παρέχουσιν ὁμοίας εὐκαιρίας. Καὶ αὗται ἄγουσιν εἰς ἅπασας τὸ ἄτομον.



Θὰ διαλάβωμεν διὰ βραχέων περί τινων ἐκ τῶν ἐπινοηθεισῶν μεθόδων καὶ τῶν δι' αὐτῶν γενομένων σχετικῶν ἐρευνῶν ἐπὶ παίδων:

Ὁ Binet ἐχρήσατο τῇ μεθόδῳ τῶν γραμμῶν κατὰ ποικίλους τρόπους. Ἐν πρώτοις ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ V. Henri ἐποίησατο τὸ ἐπόμενον πείραμα:

Ἐπεδείκνυτο τῷ παιδί γραμμὴ μήκους 40 χιλιοστῶν τοῦ μέτρου. Ταύτην δ' ὤφειλεν οὗτος εἶτα νὰ ἀνέυρῃ ἀπὸ μνήμης ἢ καὶ δι' ἀπ' εὐθείας συγκρίσεως ἐν πίνακι, περιέχοντι πολλὰς γραμμὰς διαφόρων μεγεθῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ ἐπιδειχθεῖσα. Τὴν στιγμὴν δέ, καθ' ἣν ὁ τὸ πείραμα ἐκτελῶν κατενόει, ἐπὶ τίνα γραμμὴν ἔπασεν ἡ ἐκλογή τοῦ παιδός, ἀπηύθυνεν αὐτῷ τὴν ἐρώτησιν: «Εἶσαι βέβαιος; Δὲν εἶναι ἡ πλησίον γραμμὴ;» Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ταύτης τῆς ὑποβολῆς, τελουμένης δι' ἡσύχου τόνου φωνῆς, οἱ πλείστοι τῶν ἐξεταζομένων παίδων ἐγκατέλειπον τὴν γραμμὴν, ἣν πρότερον ἐσκόπουν νὰ ἐπιδείξωσι, καὶ ἐξέλεγον ἄλλην. Ἐν μείζονι δὲ μέτρῳ ἔπασχον τοῦτο οἱ νεώτεροι.

Καὶ ὁ Ἰταλὸς ἀνθρωπολόγος Vitale Vitali ἐφαρμόσας τὸ αὐτὸ πείραμα, κατέληξεν εἰς τὰ αὐτὰ πορίσματα.

Ὁ Binet ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Vasschide προέβη εἰς ὁμοίας ἐρεῦνας ἐπὶ 86 μαθητῶν δημοτικῷ σχολεῖον 9—14 ἐτῶν. Τῇ ὑποδείξει αὐτῶν ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου Michel ἐποίησατο τότε τὸ πείραμα: Διένεμεν εἰς τοὺς παῖδας χάρτην καὶ γραφίδα. Ἀφοῦ δ' ἕκαστος κατέγραφεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τὸ ὄνομά του, τὴν τάξιν, εἰς ἣν ἔφοιτα, τὸ ὄνομα τοῦ σχολείου καὶ τὴν χρονολογίαν, ἐπεδείκνυνεν ἑκάστῳ μαθητῇ ἐπὶ τρία δευτέρα λεπτὰ γραμμὴν, κεκαραγμένην ἐπὶ λευκοῦ χάρτου. Ὁ μαθητὴς δ' ὤφειλεν, εὐθὺς ὡς ἤθελε παρατηρήσει ταύτην, νὰ χαράξῃ γραμμὴν τοῦ αὐτοῦ μεγέθους ἐπὶ τοῦ χάρτου. Τῆς ἐργασίας περατωθείσης ὁ Michel διὰ φωνῆς φυσικῆς μὲν, ἀλλ' ἐντόνου, προδιδούσης πεποιθήσιν, ἀνήγγελλε τοῖς παισίν, ὅτι θὰ ἐπιδείξῃ αὐτοῖς ἄλλην γραμμὴν ὀλίγῳ μακροτέραν τῆς πρώτης, ἣν ὡσαύτως ὀφείλουσι νὰ ἰχνογραφήσωσι κατόπιν ἀπὸ μνήμης. Ἡ γραμμὴ ὅμως, ἣν ἐπεδείκνυνεν, ἦτο πράγματι βραχυτέρα τῆς πρώτης, διότι ἐνῶ ἡ πρώτη εἶχε μήκος πέντε ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ἡ δευτέρα ἦτο μόνον τεσσάρων ἑκατοστῶν. Παρατηρήθη λοιπόν, ὅτι μόνον 9 ἐκ τῶν 86 μαθητῶν ἰχνογράφησαν γραμμὴν βραχυτέραν τῆς προτέρας, τ. ἔ. μόνον 9 μαθηταὶ δὲν ὑπέκυψαν τῇ ὑποβολῇ, δόντες πίστιν μᾶλλον τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν μνήμῃ, ἢ τῷ λόγῳ τοῦ διευθυντοῦ αὐτῶν. Καὶ πάλιν δ' ἐκ τούτων εἰς καὶ μόνος ἰχνογράφησε τὴν δευτέραν γραμμὴν κατὰ 10 χιλιοστὰ βραχυτέραν τῆς

πρώτης, ἐνῶ οἱ λοιποὶ ἐμείωσαν τὴν διαφορὰν, ἰχνογραφήσαντες αὐτὴν βραχυτέραν κατὰ 7 ἢ 5 χιλιοστά. Καὶ οὗτοι δηλαδὴ ὑπέκνυσαν ἐν μέρει μόνον τῇ ὑποβολῇ.

Οἱ πλείστοι δὲ τῶν παίδων (οἱ 77) ὑπέκνυσαν τῇ ὑποβολῇ πλήρως, ἰχνογραφήσαντες τὴν 2αν γραμμὴν μακροτέραν τῆς πρώτης. Παρατηρήθη δὲ καὶ ἐν τούτῳ τῷ πειράματι, ὅτι οἱ νεώτεροι ἐδείχθησαν μᾶλλον τῶν πρεσβυτέρων ὑποκείμενοι τῇ ὑποβολῇ.

Τὸ πείραμα ἐπεξετάθη καὶ περαιτέρω. Περαιτωθείσης δηλαδὴ καὶ τῆς 2ας ἐργασίας, ὁ διευθυντὴς εἶπε τοῖς παισὶ: «Θὰ σὰς δεῖξω τώρα τρίτην γραμμὴν, ἣτις εἶναι ὀλίγῃ βραχυτέρα τῆς πρώτης».

Πράγματι δ' ἐπέδειξε γραμμὴν τοῦ αὐτοῦ μήκους πρὸς ἐκείνην. Καὶ πάλιν δὲ 70 παῖδες ὑπέκνυσαν τῇ ὑποβολῇ.

Αἱ σπουδαιόταται ὅμως τῶν ἐρευνῶν τοῦ *Binet* διὰ τῆς μεθόδου τῶν γραμμῶν εἶναι ἐκεῖναι, καθ' ἃς τὰς παρεχομένας πρὸς θέαν γραμμὰς δὲν συνοδεύουσι λόγοι τοῦ τὸ πείραμα ἐκτελοῦντος. Κατὰ τὰ προμνημονευθέντα δηλαδὴ πειράματα ἡ ὑποβολὴ προήρχετο ἐκ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐκτελοῦντος αὐτά, ἐκ τῶν παραπειστικῶν του ἐρωτήσεων καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης, ἣν οὗτος ἐνέπνεε τοῖς μαθηταῖς. Ὁ *Binet* ὅμως ἐπενόησε καὶ ἄλλας μεθόδους, καθ' ἃς ἀποκλείεται πᾶσα ἐπίδρασις τοῦ πειραματιστοῦ. Ἡ πλάνη δὲ προέρχεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐξεταζομένου, τ. ἔ. ἐξ αὐθυποβολῆς, ἣν αὐτὸς ἀσκεῖ ἐφ' ἑαυτοῦ.

Αἱ μέθοδοι αὗται βάσιν ἔχουσι ταύτην:

Μετ' ἐργασίαν τινὰ ὥρισμένην καὶ κανονικὴν, ἣς ἡ ἐκτέλεσις ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐπιβάλλεται τῷ παιδί, κατορθοῦται, ὥστε νὰ μορφωθῇ ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἰδέα τις, ἣτις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὁρίξῃ τὰς κατόπιν σκέψεις του, νὰ ἀσκήῃ ὑποβολὴν ἐπὶ τὰ ἐπόμενα διανοήματα αὐτοῦ, νὰ ἄλλοιοι τὰς ἀντιλήψεις αὐτοῦ. Τὸ πείραμα, ὅπερ πρὸς τοῦτο ἐπενόησεν ὁ *Binet*, εἶναι τόδε: Παρεῖχε πρὸς θέαν διαδοχικῶς καὶ ἰδιαιτέρως πλείονας γραμμὰς προϊούσης κανονικῆς αὐξήσεως. Ἡ ἐκάστοτε δηλαδὴ ἐπομένῃ ἦτο μακροτέρα τῆς ἀμέσως προηγουμένης καθ' ὥρισμένον καὶ πάντοτε τὸ αὐτὸ μήκος. Τοῦτο δ' ἐπανελαμβάνετο ἐπὶ πολλῶν γραμμῶν. Μετ' ἐπισταμένην δὲ παρατήρησιν ἱκανῶν τοιούτων γραμμῶν ἀντελαμβάνετο ὁ παῖς ταύτης τῆς προϊούσης κανονικῆς αὐξήσεως τοῦ μήκους ἐκάστης ἐπομένης. Οὕτω δ' ἐμορφοῦτο ἐν τῇ συνειδήσει του ἰδέα, ὑποβάλλουσα αὐτῷ ἐκ τῶν προτέρων τόδε τὸ διανόημα: Καὶ ἡ ἐπομένη γραμμὴ θὰ εἶναι κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν μακροτέρα τῆς προτέρας. Τοσαύτην δὲ ἰσὺν ἐκτάτο ἡ ἰδέα αὕτη, τοσαύτην ὑποβολὴν ἥσκει ἐπὶ τὸν παῖδα, ὥστε ὅτε βραδυτέρον κατὰ



τὴν πορείαν τοῦ πειράματος ἐπεδεικνύετο αὐτῷ γραμμὴ οὐχὶ πλέον μακροτέρα, ἀλλ' ἴση τὸ μέγεθος πρὸς τὴν προτέραν, δὲν διέκρινεν οὗτος τοῦτο, ἀλλ' ἐχαράκτηριζε καὶ ταύτην ὡς μακροτέραν.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰδέας ταύτης προσέβη ὁ *Binet* εἰς τὰ ἐπόμενα πειράματα :

1. Παρεῖχε κατὰ τὸν προειρημένον τρόπον διαδοχικῶς πρὸς θέαν τὴν ἐπομένην σειρὰν γραμμῶν :

| Γραμμαί. | Μήκος.                 |
|----------|------------------------|
| 1        | 12 χιλιοστὰ τοῦ μέτρου |
| 2        | 24   »   »   »         |
| 3        | 36   »   »   »         |
| 4        | 48   »   »   »         |
| 5        | 60   »   »   »         |
| 6        | 60   »   »   »         |
| 7        | 72   »   »   »         |
| 8        | 72   »   »   »         |
| 9        | 84   »   »   »         |
| 10       | 84   »   »   »         |
| 11       | 96   »   »   »         |
| 12       | 96   »   »   »         |

Ὁ παῖς εἶχε πρὸ αὐτοῦ χάρτην μὲ τετραγωνίδια. Ἄμα δὲ τῇ θέᾳ ἐκάστης γραμμῆς ὥφειλε νὰ ἰχνογραφῇ αὐτὴν ἀπὸ μνήμης ἐπὶ τοῦ χάρτου.

2. Παρεῖχε πρὸς θέαν διαδοχικῶς 36 γραμμάς, ἐχούσας τὸδε τὸ μήκος :

| Γραμμαί. | Μήκος.                 |
|----------|------------------------|
| 1        | 12 χιλιοστὰ τοῦ μέτρου |
| 2        | 24   »   »   »         |
| 3        | 36   »   »   »         |
| 4        | 48   »   »   »         |
| 5-36     | 60   »   »   »         |

Τὰ πορίσματα ἀμφοτέρων τῶν ἐρευνῶν τούτων καταδεικνύουσι τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν τῆς αὐθυποβολῆς, τῆς ἰθυνοῦσης ἰδέας. Οἱ πλεῖστοι τῶν μαθητῶν καὶ ὅτε παρείχοντο αὐτοῖς γραμμαὶ οὐχὶ πλέον μακρότεραι, ἀλλ' ἴσαι τὸ μήκος τῇ προτέρᾳ, ἐξηκολούθουν ἰχνογραφοῦντες τὴν ἐκάστοτε ἐπομένην μακροτέραν τῆς προηγουμένης.

3. Ἔτερον πείραμα τῆς αὐτῆς φύσεως, γινόμενον ὡσαύτως ὑπὸ

τῶν *Binet* καὶ *Henri*, εἶναι τόδε: Τὰς γραμμὰς ἀντικατέστησαν βάρη. Ἐπεδεικνύοντο τοῖς παισὶ διαδοχικῶς 15 κυτῖα ἐκ χαρτονίου τοῦ αὐτοῦ σχήματος καὶ μεγέθους, ἀλλὰ διαφόρου βάρους. Τὸ βάρος αὐτῶν ἦτο:

| Κυτῖα. | Βάρος.       |
|--------|--------------|
| 1      | 20 γραμμάρια |
| 2      | 40 »         |
| 3      | 60 »         |
| 4      | 80 »         |
| 5-15   | 100 »        |

Τὰ κυτῖα ἦσαν τεθειμένα κατὰ σειρὰν ἐπὶ τραπέζης, ἀπέχοντα ἀλλήλων 2 περίπου ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου. Ὁ δὲ καὶς ἐλάμβανε θέσιν πρὸ αὐτῶν. Κατόπιν δὲ παραγγέλματος ἤγειρεν ἕκαστον διὰ τῆς χειρὸς καὶ ἐδήλου, ἂν ἐθεώρει αὐτὸ βαρύτερον, ἢ ἐλαφρότερον, ἢ ἴσον τὸ βάρος πρὸς τὸ πρότερον. Καὶ ἐνταῦθα ἡ δύναμις τῆς ἀνθυποβολῆς κατεδείχθη, εἰ καὶ οὐχὶ ἴση πρὸς τὴν κατὰ τὰ προηγούμενα πειράματα, τὰ διὰ τῶν γραμμῶν.

Πρὸς τὰς ἐρεῦνας ταύτας τοῦ *Binet* παρόμοιαι εἶναι νεώτεραι ἔρευναι, γινόμεναι ὡσαύτως διὰ κυτῖων ὑπὸ τοῦ *D. I. Beck*, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ καθορίσῃ εἰδικώτερον τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὑποβαλλούσης ιδέας<sup>1)</sup>.

Ἡ ἀρίστη μέθοδος πρὸς ἐρευναντῆς δυνάμεως τῆς ὑποβολῆς εἶναι ἡ πρόκλησις μαρτυριῶν τῶν παιδῶν δι' ἐρωτήσεων, ἀπευθυνομένων αὐτοῖς. Εἰς τὰς ἐρεῦνας δέ, τὰς γενομένας διὰ τῆς μεθόδου ταύτης, ὀφείλονται τὰ σπουδαιότατα τῶν γνωστῶν πορισμάτων περὶ τοῦ φαινομένου τούτου. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἰσχυροτάτη ἐπίδρασις τῆς ἐρωτήσεως. Εἰς τὰς ἐρωτήσεις ἀποδοτέαι πλείσται ἀνακρίβειαι περὶ πραγμάτων καὶ γεγονότων, εἰς ἃς τὰ ἄτομα πολλάκις ὑποπίπτουσι. Καὶ αὐταὶ αἱ ἀθωόταται τῶν ἐρωτήσεων, αἱ ἥκιστα παραπειστικά, ἀναγκάζουσαι τὴν μνήμην νὰ ἀναπαραστήσῃ προτέρας ἐντυπώσεις, ἄγουσιν εἰς ποικίλας ἀλλοιώσεις τοῦ πραγματικοῦ. Οὕτω λ. χ. προκαλούμενός τις διὰ τῆς ἐρωτήσεως νὰ δώσῃ ὠρισμένην ἀπόκρισιν περὶ ὠρισμένων γεγονότων, νὰ δηλώσῃ ὠρισμένα γνωρίσματα πραγμάτων γνωστῶν αὐτῷ, εἶναι δυνατόν νὰ ἀναμνησθῇ σπουδαίων λεπτομερειῶν, αἵτινες ἄλλως ἄνευ τῶν ἐρωτήσεων θὰ διέφευγον αὐτόν. Εἶναι δυνατόν ὅμως νὰ συμβῇ καὶ τὸ ἀντίθετον, τ. ἔ. ἀγόμενος ὑπὸ τῶν ἐρωτήσεων νὰ ἀποδόσῃ εἰς

<sup>1)</sup> *D. I. Beck*, Ueber Suggestion. Zeitschr. f. ang. Psych. XIV, σ. 257 κ.ε.



τὰ πράγματα ἢ συμβεβηκότα, περὶ ὧν ἔρωτᾶται, γνωρίσματα ψευδῆ, ιδιότητος ἀνυπάρχοντος.

Αἰτία δὲ τούτου εἶναι αὕτη: Ὅσῳκις ἡ μνήμη ἀρνεῖται αὐτῷ τὴν ἀρωγὴν τῆς ἀντικαθιστᾶ οὗτος ἀσυνειδήτως τὸ λησμονηθὲν διὰ γνωρισμάτων, ἅτινα ὑπολαμβάνει ἀρμόζοντα πρὸς τὸ ζητούμενον. Ὑποκαθιστᾶ τὸ πραγματικόν, ὅπερ τυγχάνει αὐτῷ σκοτεινόν, δι' ἄλλον γνωρίσματος. Τοῦτο δ' ἐξευρίσκει ἢ καταφεύγων εἰς τὴν φαντασίαν, ἢ προβαίνων εἰς κρίσεις. Οὕτω δὲ ἄλλοιοι τὴν ἀλήθειαν. Αὕτη δ' ἢ ἀλλοίωσις τοῦ πραγματικοῦ ἀποβαίνει ἰσοσούτῳ μείζων, ὅσῳ ἀναλυτικώτεραι τυγχάνουσιν αἱ ἐρωτήσεις, διότι ὅσῳ μείζων πίσεις ἀσκειται ἐπὶ τὴν μνήμην, τοσούτῳ μείζων κίνδυνος ὑπάρχει νὰ ἀποδώσῃ ὁ παῖς ἀσυνειδήτως γνωρίσματα ἀνύπαρκτα εἰς τὰ πράγματα, περὶ ὧν ἔρωτᾶται. Εἰς τὸν κίνδυνον δὲ τοῦτον ὑπόκεινται ἐν μείζονι βαθμῷ οἱ παῖδες ἢ οἱ ἐνήλικοι, καθότι οἱ παῖδες καὶ ἀσθενεστέρων τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν ἀνάμνησιν ἔχουσι καὶ δὲν εἶναι ἀκόμη ἐπιτήδαιοι, ὅπως ποιῶνται ἀκριβῆ διάκρισιν μεταξὺ γεγονότος πραγματικοῦ, ὑπ' αὐτῶν παρατηρηθέντος καὶ πλάσματος τῆς φαντασίας, ἢ τῆς διανοήσεως αὐτῶν.

Ὡς εἰκὸς δέ, ἀφοῦ οὕτω μεγάλην ἐπίδρασιν ἀσκοῦσιν αὐταὶ αἱ ἄλλως ἀκίνδυνοι ἐρωτήσεις, αἱ ἁπλῶς τὸ ἄτομον πρὸς ἀνάμνησιν πιέζουσιν, πολὺ μείζων θὰ εἶναι ἡ ἀσκουμένη ὑποβολὴ διὰ τῶν **παραπειστικῶν ἐρωτήσεων**.

Ἀληθῶς δὲ οὐ μόνον οἱ παῖδες, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐνήλικοι διὰ τοιαύτης ἐρωτήσεως δύνανται νὰ ὑποστῶσιν ὑποβολὴν ἐν τε ταῖς ἰδέαις καὶ τοῖς συναισθήμασι καὶ ταῖς ἀποφάσεσι καὶ πράξεσιν αὐτῶν.

Ἡ ἐρώτησις ἢ παραπειστικὴ δὲν χρησιμεύει, ὡς αἱ λοιπαὶ ἐρωτήσεις, ὡς ἁπλοῦν ἐρέθισμα, σκοποῦν νὰ προκαλέσῃ ἐλευθέραν καὶ ἀδέσμευτον τὴν ἐκδήλωσιν τῶν γνώσεων, διανοημάτων, βουλημάτων ἐκείνου, πρὸς ὃν ἀπευθύνεται, ἀλλ' ἐπιδρᾷ, ὀρίζουσα καὶ αὐτὸ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκρίσεως. Εἰς τοιαύτας δὲ παραπειστικὰς ἐρωτήσεις, δι' ὧν ὁ ἐρωτῶν ἀσκεῖ ὑποβολὴν ἐπὶ τὸν ἐρωτώμενον, ὀφείλονται πλείστα ἀνακρίβειαι περὶ πραγμάτων καὶ γεγονότων, εἰς ἃ τὰ ἄτομα πολλάκις ὑποπίπτουσιν.

Ἐνεκα ποικίλων δ' αἰτίων δύναται ἡ ἐρώτησις νὰ ἀσκήσῃ ὑποβολήν.

Ἐν πρώτοις ὁ τόνος τῆς φωνῆς, ἐν ᾧ αὕτη προφέρεται, ἀρκεῖ πολλάκις, ὥστε ὁ ἐρωτώμενος νὰ διαγνώσῃ, τίνα ἀπόκρισιν προσδοκᾷ ὁ ἐρωτῶν καὶ ἀσυνειδήτως νὰ καταστήσῃ ταύτην ἰδίαν ἑαυτοῦ. Καὶ

ἡ κατάλληλος θέσις τῶν λέξεων ἐν τῇ ἐρωτήσει ἀσχεῖ ὁμοίας ἐπιδράσεις.

Ἰδίᾳ δ' ὅμως ἐπιδρᾷ ἡ ἐρώτησις διὰ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, ὀρίζουσα ἐν μεγάλῳ βαθμῷ τὴν ἀπόκρισιν. Οὕτως εἶναι δυνατόν νὰ υποβληθῇ τῷ ἐρωτωμένῳ παράστασις τις, ἂν αὕτη ὀνομαζῆται ἐν τῇ ἐρωτήσει. Ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ ἀποδίδει οὗτος αὐτὴν τῷ πράγματι, ἢ γεγονότι, περὶ οὗ ἐρωτᾶται. Λόγου χάριν ἡ ἐρώτησις «Τίς ἔθραυσε τὸ ποτήριον ;», ἂν ἀναφέρηται εἰς πράξιν, ἀναμφισβητήτως γενομένην, δὲν ἀσχεῖ υποβολήν, ἀλλὰ καταλείπει ἀπόλυτον ἐλευθερίαν τῇ μνήμῃ πρὸς εὖρεσιν καὶ δήλωσιν τοῦ δράστου. Ἄν ὅμως τὴν ἐρώτησιν διατυπώσωμεν ὧδε: «Μήπως ὁ Γεώργιος ἔθραυσε τὸ ποτήριον ;» ἢ «Μήπως εἶδες τὸν Γεώργιον νὰ θραύσῃ τὸ ποτήριον ;» υποβάλλομεν τῷ ἐρωτωμένῳ τὴν παράστασιν τοῦ Γεωργίου ὡς δράστου. Ἐλκύομεν οὕτω τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ πράγματος ἀνακριβοῦς, ὅπερ θέλομεν νὰ υποβάλωμεν αὐτῷ. Ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ καίτοι κατὰ τὸ φαινόμενον ἀφίεται πλήρης ἐλευθερία τῷ ἐρωτωμένῳ, ὅπως διανοηθῇ καὶ δηλώσῃ τὸν δράστην, ἐν τούτοις, ἂν οὗτος ὑπόκειται τῇ υποβολῇ, δύναται ν' ἀποδεχθῇ ἀσυνειδήτως τὴν παράστασιν τοῦ Γεωργίου ὡς δράστου τῆς πράξεως, περὶ ἧς ἐρωτᾶται.

Ὡσαύτως ἔστωσαν αἱ ἐπόμεναι τρεῖς ἐρωτήσεις περὶ τοῦ χρώματος γνωστῆς εἰκόνης: «Τὶ χρῶμα ἔχει ἡ εἰκὼν ;». «Τὸ χρῶμα τῆς εἰκόνης μήπως εἶναι ἐρυθρόν ;». «Σοῦ ἀρέσει τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα τῆς εἰκόνης ;». Ἐκ τούτων ἡ πρώτη οὐδεμίαν ἀσχεῖ υποβολήν. Διὰ δὲ τῆς δευτέρας εἰ καὶ δὲν παρίσταται ὁ ἐρωτῶν ἀποδεχόμενος ὀρισμένον τι γνῶρισμα καὶ ἐπομένως δὲν δεσμεύει τὸν ἐρωτῶμενον, ἐν τούτοις διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος ἀσχεῖ υποβολήν. Καὶ εἶναι δυνατόν ἔνεκα ταύτης τῆς ἀπλῆς μνείας νὰ γεννηθῇ παρὰ τῷ ἐρωτωμένῳ ἀπατηλὴ ἀνάμνησις, ἥτις πόλλάκις κατορθοῖ νὰ πείσῃ τὴν παράστασιν τοῦ πραγματικοῦ χρώματος, τὴν ἐν τῇ συνειδήσει ὑπάρχουσαν, ἂν αὕτη τυγχάνῃ σκοτεινὴ.

Ἡ τρίτη δὲ τῶν ἀνωτέρω ἐρωτήσεων ἀσχεῖ ἰσχυροτάτην υποβολήν. Δι' αὐτῆς ὁ ἐρωτῶν θεωρεῖ τὴν ὑπάρξιν ὀρισμένου γνωρίσματος (τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος) ὡς μὴ δεκτικὴν ἀμφισβητήσεως. Τοῦτο δ' ἐπιδρᾷ ἰσχυρότατα ἐπὶ τῶν προσώπων, τῶν ὑποκειμένων τῇ υποβολῇ.

Ἰσχυροτάτην ὡσαύτως ἀσχεῖ υποβολήν ἐρώτησις, διατυπουμενὴ ὑπὸ μορφῇ ψευδοῦς ἢ—ἢ. Ἐρώτησις δηλαδή, προβάλλουσα δύο ψευδῇ γνωρίσματα πρὸς ἐκλογὴν. Τοιαύτη λ. χ. εἶναι ἡ ἐπομένη ἐρώ-



τησις, ἀναφερομένη εἰς εἰκόνα χρώματος κυανοῦ : «Τὸ χρῶμα τῆς εἰκό-  
νος εἶναι ἐρυθρόν ἢ μέλαν ; » <sup>1</sup>.

Εἶναι δὲ δυνατὴ διὰ τῆς μεθόδου τῶν ἐρωτήσεων ἡ ἐκτέλεσις ποι-  
κίλης φύσεως πειραμάτων πρὸς ἔρευναν τῆς ὑποβολῆς. Δύναται τις νὰ  
ἀπευθύνῃ ἐρωτήσεις παραπειστικὰς (τ. ἔ. ἀναφερομένας εἰς γνωρίσματα  
ἀνύπαρκτα) περὶ πραγμάτων καὶ συμβεβηκότων. Ἐκ τῶν μαρτυριῶν  
δὲ τῶν ἐξεταζομένων διαγιγνώσκεται εὐχερῶς ὁ βαθμὸς τῆς ὑποβολι-  
μότητος αὐτῶν.

Μεγίστη ἰδίᾳ ἐγένετο χρῆσις τῶν εἰκόνων πρὸς ἔρευναν τῆς ὑποβολῆς  
παρὰ τοῖς παισὶ.

Τὰ δι' εἰκόνων πειράματα δύνανται νὰ τελεσθῶσι κατὰ ποικίλους  
τρόπους καὶ δὴ 1. Παρέχεται εἰκὼν τις πρὸς παρατήρησιν ἐπὶ ὀρισμέ-  
νον βραχὺν χρόνον καὶ ζητεῖται ἡ μαρτυρία τοῦ ἐξεταζομένου περὶ τοῦ  
περιεχομένου αὐτῆς ἢ ἀμέσως ἢ μετὰ πάροδον χρόνου τινὸς (λ. χ. ἡμε-  
ρῶν τινων). 2. Ὑποκείμενον τῆς μαρτυρίας καθίσταται εἰκὼν, ἣτις  
ἐπὶ μακρὸν ὑπέκειτο εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ παιδός. Οὕτω λ. χ.  
ἀπευθύνονται αὐτῷ ἐρωτήσεις περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς εἰκόνης, ἣτις  
ἀνηρητημένη οὕσα ἔν τινι τῶν αἰθουσῶν τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ὑπέκειτο εἰς  
τὴν παρατήρησιν του μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν τελεῖται τὸ πείραμα.  
Ὡσαύτως ἐρωτᾶται ὁ παῖς περὶ τοῦ περιεχομένου εἰκόνης, ἣτις ἦτο  
πρότερον ἀνηρητημένη ἐν τῇ οἰκίᾳ ἢ τῷ σχολείῳ, ἀπὸ τινος ὅμως χρόνου  
εἶχεν ἀφαιρεθῇ. Προκαλεῖται δ' ὁ ἐξεταζόμενος εἰς ἀπόδοσιν τοῦ περιε-  
χομένου τῆς εἰκόνης ἢ ἐν συνεχεῖ λόγῳ, τ. ἔ. ὑπὸ μορφήν περιγραφῆς,  
ἢ ἐν ἐρωτήσεων, ἢ διαλογικῶς, τ. ἔ. ἀπευθυνομένων αὐτῷ ἐρωτήσεων,  
εἰς ἃς ὀφείλει νὰ ἀποκριθῇ προφορικῶς ἢ γραπτῶς.

Διὰ τὸ ἡμέτερον θέμα ἄξιοι διαφέροντος εἶναι αἱ δι' εἰκόνων  
ἔρευναι μαρτυριῶν, γενομένων ἐπὶ τῇ βάσει ἐρωτήσεων. Τοιαύτας  
δ' ἔρευνας σπουδαιοτάτας ἐποιήσαντο ὁ *W. Stern* ἐν Γερμανίᾳ καὶ  
ὁ *A. Binet* ἐν Γαλλίᾳ. <sup>(2)</sup> Παρόμοιαι ἔρευναι ἐγένοντο καὶ ὑπὸ τῶν  
*Lipmann* καὶ *Wendringer* καὶ ἄλλων.

Μνημονευτέαι ἐν πρώτοις αἱ ἔρευναι τοῦ *W. Stern*. Πρὸς

<sup>1</sup>) Κατάταξιν τῶν ἐρωτήσεων τούτων ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς ὑποβολῆς,  
ἢν ἀσκοῦσιν, ἴδε παρὰ *W. Stern*, Die Aussage als geistige Leistung und  
als Verhörsprodukt, σ. 72 (340) κ. ἔ.—*Otto Lipmann*, Die Wirkung von  
Suggestivfragen. Zeitschr. für ang. Psych. Heft I καὶ II. σ. 58 κ. ἔ.—  
*A. Binet*, La suggestibilité, σ. 297 κ. ἔ.

<sup>2</sup>) Ἴδε βιβλιογραφίαν.

ἐξακριβώσιν τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἀσκοῦσιν αἱ ἐρωτήσεις, ἐποική-  
σατο οὗτος πλείστα πειράματα ἐπὶ ὥριμων ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ παί-  
δων πάσης ἡλικίας δι' εἰκόνων. Ὅθ' ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν μνείαν ἐνίων  
ἐξ αὐτῶν.

Ἀπηύθυνεν εἰς 47 πρόσωπα 522 ἐρωτήσεις περὶ τοῦ περιεχομένου  
εἰκόνος τινός, ἣν προσέβαλλε πρὸς θέαν ἐπὶ ἓν λεπτὸν τῆς ὥρας. Ἦσαν  
δ' αἱ ἐρωτήσεις αὗται ἐπιτηδειόταται, ὅπως ἀσκήσωσιν ὑποβολὴν. Ἡρω-  
τῶντο λ. χ. οἱ ἐξεταζόμενοι περὶ πραγμάτων, ἅτινα δὲν ὑπῆρχον ἐν τῇ  
εἰκόνι. Ἐδίδετο δ' εἰς τὰς ἐρωτήσεις μορφή κατάλληλος, ὅπως ἀσκή-  
ῃ ὑποβολήν. Ἐκ τῶν ἐρωτήσεων τούτων εἰς 308 ἐδόθησαν ὁρθαὶ ἀποκρί-  
σεις, τ. ἔ. 59 % ἀντέστησαν οἱ ἐρωτῶμενοι τῇ ὑποβολῇ. Ἐσφαλμένοι δὲ  
ἀποκρίσεις ἐδόθησαν εἰς τὰς 131, τ. ἔ. 25 % ὑπέκυσαν οἱ ἐρωτῶμενοι τῇ  
ὑποβολῇ. Ἀλλαις λέξεσιν, 131 φορὰς ἐγεννήθησαν παρὰ τοῖς ἐξεταζο-  
μένοις εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν γενομένην παρατήρησιν τῆς εἰκόνος  
ψευδαισθηταῖα πραγμάτων, ὧν οὗτοι δὲν ἀντελήφθησαν, ὥς μὴ ὑπαρ-  
χόντων ἐν τῇ εἰκόνι. Τούτου δ' αἰτία ὑπῆρξαν αἱ ἀπευθυνθεῖσαι ὑπὸ  
τοῦ ἐξετάζοντος ἐρωτήσεις. Ἐν 83 δὲ περιπτώσεσιν (τ. ἔ. 16 %) ἐδό-  
θησαν ἀποκρίσεις ἀόριστοι.

Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων συνήχθησαν καὶ τὰ ἐπόμενα πορίσματα:

1. Ἡ ὑποβολιμότης ἔνεκα τοιούτων παραπειστικῶν ἐρωτήσεων  
ἐλαττοῦται ἰσχυρῶς σὺν τῇ προοιούσῃ ἡλικίᾳ. Ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι τοῦ  
15ου ἔτους εἶναι εὐδιάκριτος ἡ μείωσις αὕτη. Ἡ δύναμις δὲ τῆς ἀντι-  
στάσεως εἰς τὴν ὑποβολὴν εἶναι παρὰ τοῖς πρεσβυτέροις παισὶ διπλα-  
σία ἢ παρὰ τοῖς νεωτέροις.

2. Ἰσχυροτάτην ἰδίαν ἥσκουν ὑποβολὴν αἱ ἐρωτήσεις, αἱ ἀναφε-  
ρόμεναι εἰς κοινὰς καὶ συνήθεις ἰδιότητας καὶ πράξεις τῶν προσώπων.

3. Μετ' ἴσης εὐκολίας ἡδύναντο οἱ ἐξεταζόμενοι ἔνεκα τῆς ὑποβο-  
λῆς νὰ δηλώσωσιν, ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῇ εἰκόνι μεγάλα ἀντικείμενα (λ. χ.  
ἐρμάριον, θερμάστρα), ἅτινα πράγματι ἔλειπον, ὥς καὶ ἀντικείμενα  
μικρὰ (λ. χ. ποτήρια κ.τ.λ.).

4. Καὶ αὕτη ἡ θέσις καὶ τὸ χρῶμα τῆς ἀνυπάρχοντος θερμάστρας  
καθωρίσθησαν μετ' ἀκριβείας ὑπὸ τινων παίδων.

5. Ὅσοι τελειότερα καὶ ζωηρότερα τυγχάνει ἡ ἀναμνηστικὴ εἰκὼν,  
τοσοῦτόι μείζονα ἀντίστασιν ἀντιτάττει τὸ ἄτομον κατὰ τῶν παραπει-  
στικῶν ἐρωτήσεων. Ἐν τούτοις καὶ ἐπὶ ἰσχυροτάτων καὶ νωποτάτων  
ἀναμνήσεων κατορθοῖ ἡ παραπειστικὴ ἐρώτησις πολλάκις νὰ παρα-  
σύρῃ τὸ ἄτομον εἰς μεγάλας ἀλλοιώσεις τῆς πραγματικότητος.

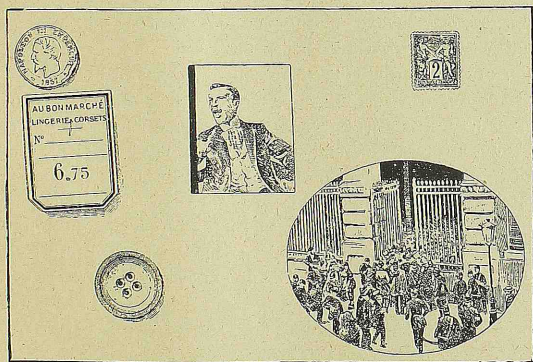
6. Τὰ θήλα ἐπιλανθάνονται δυσχερέστερον, ἀλλ' ἄλλοιοῦσι μετὰ μεί-



ζονος εὐχερείας ἢ τὰ ἄρρενα. Ἀλλαις λέξεσι, τὰ θήλεα ὑπόκεινται τῇ ὑποβολῇ ἐν μείζονι βαθμῷ ἢ τὰ ἄρρενα.

Σπουδαιόταται ὡσαύτως καὶ μεγίστου διαφέροντος εἶναι αἱ ὑπὸ τοῦ *Binet* γινόμεναι ἔρευναι. Εἰς τοὺς παῖδας, ἐφ' ὧν οὗτος ἐποιεῖτο τὰς ἐρεῦνας του, ἀπηλύθινε στερεοτύπους ἐρωτήσεις περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὕλης, ἣν ἀπετέλουν πράγματα. Ταῦτα δ' ἐπεδεικνύοντο εἰς τοὺς παῖδας πρὸς παρατήρησιν, προσηρημένα εἰς χαρτόνιον τετράγωνον, χρώματος κιτρίνου, ἔχον μῆκος 22 ἐκ. μ. καὶ πλάτος 15,5 ἐκ. μ.

Τὰ ἀντικείμενα δὲ ταῦτα, ἅτινα περιέχονται ἐν τῇ ἐπομένῃ εἰκόνι, ἦσαν τὰ ἐπόμενα: 1. Νόμισμα τοῦ Ναπολέοντος III παλαιόν, ἐφθαρμένον. 2. Ἐπιγραφὴ τοῦ γνωστοῦ μεγάλου ἐν Παρισίοις καταστήματος «*Au bon Marché*» κεκολλημένη ἐπὶ τοῦ χαρτονίου. 3. Κομβίον στρογγύλον, ἔχον ἐν τῷ μέσῳ τέσσαρας ὀπὰς, δι' ὧν οὐδὲν νῆμα διήρχετο, κεκολλημένον ὡσαύτως ἐπὶ τοῦ χαρτονίου καὶ ἄθικτον. 4. Εἰκὼν χρώματος μέλανος, παριστῶσα ἄτομον καθημένον, ἔχον γυμνὴν τὴν κεφαλὴν, οὗ φαίνονται μόνῃ ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ κορμός. 5. Εἰκὼν χρώματος ὡσαύτως μέλανος, παριστῶσα σκηνὴν ἀπεργίας ταχυδρομικῶν διανομῶν, εἰσερχομένων διὰ σιδηρᾶς θύρας. 6. Γραμματόσημον γαλλικὸν τῶν δύο λεπτῶν ἐρυθρόφαιον, ἄθικτον, κεκολλημένον ἐπὶ τοῦ χαρτονίου.



Εἰκὼν 1.

“Ὅπως εἰσαγάγῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ πείραμα καὶ συγχρόνως ἐγείρῃ τὸ διαφέρον καὶ τὸν ζήλον αὐτῶν, ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ *Binet* πρὸ τῆς ἐπιδείξεως τῶν πραγμάτων: «Θὰ ἐκτελέσωμεν ὁμοῦ ἓν πείραμα, διὰ νὰ ἴδωμεν, τίνας ἐξ ὑμῶν ἔχετε καλὴν μνήμην. Θὰ σᾶς δείξω χαρτόνιον, τὸ ὁποῖον ἔχω ἐδῶ κερυμμένον. Ἐπ’ αὐτοῦ εἶναι διάφορα πράγματα. Θὰ θέσω τὸ χαρτόνιον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σας ἐπὶ 10 δευτερόλεπτα. Νὰ προσπαθήσητε δὲ νὰ παρατηρήσητε μὲ προσοχὴν τὰ πράγματα. 10 δευτερόλεπτα εἶνε πολὺ βραχύς χρόνος· βραχύτερος ἀπὸ ἓν λεπτὸν τῆς ὥρας, διότι τὸ ἓν λεπτὸν περιλαμβάνει 60 δευτερόλεπτα. Φροντίσατε λοιπὸν νὰ μὴ χάσητε τὸν πολὺτιμον χρόνον, ἀλλὰ νὰ τὸν χρησιμοποιήσητε, διὰ νὰ παρατηρήσητε πολὺ ζωηρῶς καὶ πολὺ προσεκτικῶς τὰ πράγματα τοῦ χαρτονίου, διότι ὅταν παρέλθωσι τὰ 10 δευτερόλεπτα, θὰ κρύψω τὸ χαρτόνιον καὶ θὰ σᾶς ἀπευθύνω πλῆθος ἐρωτήσεων περὶ ἐκεῖνων, τὰ ὁποῖα παρατηρήσατε. Θὰ σᾶς ἀπευθύνω περισσοτέρας ἀπὸ 30 ἐρωτήσεις περὶ πολλῶν λεπτομερειῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλετε νὰ μοῦ ἀποκριθῆτε μὲ ἀκρίβειαν».

Μετὰ τὴν ἐπίδειξιν τοῦ χαρτονίου ὁ *Binet* προέβη εἰς τὰς ἐρεῦνας του, ἀπευθύνων ὀρισμένας ἐρωτήσεις. Ἐκαστος παῖς ἠρωτᾶτο ἰδιαιτέρως καὶ ἀπεκρίνετο προφορικῶς. Ὁ δὲ ἐξετάζων κατέγραφεν ἀκριβῶς ἐκάστην ἀπόκρισιν. Ἡ τοιαύτη δ’ ἐξέτασις ἐκάστου διήρκει περίπου 10—20 λεπτά. Ἐπὶ ἄλλων δὲ παίδων ἐποιήσατο ὁμαδικὰς ἐρεῦνας, τ. ἔ. μετὰ τὴν ἐπίδειξιν τῶν πραγμάτων παρῆχε τὰς ἐρωτήσεις γραπτὰς, οἱ δὲ παῖδες ὤφειλον νὰ ἀποκριθῶσι γραπτῶς. Περὶ ἐκάστου δὲ τῶν πραγμάτων προέβαλλε τριῶν εἰδῶν ἐρωτήσεις διαφόρου ἐπιδράσεως. Δηλαδή αἱ τοῦ πρώτου εἶδους οὐδεμίαν ἤσκουν ὑποβολήν. Ἀπλῶς ἤσκειτο δι’ αὐτῶν πίσεις ἐπὶ τὴν μνήμην, καθότι ἐξηναγκάζετο ὁ παῖς νὰ δηλώσῃ, πῶς ἀντελήφθη ὀρισμένων γνωρισμάτων. Διὰ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ δευτέρου εἶδους ἤσκειτο μετρία ὑποβολή, καθότι ἡ ἐρώτησις ἐλάμβανε παραπειστικὴν μορφήν πρὸς παραπλάνησιν τῆς μνήμης. Αἱ ἐρωτήσεις δὲ τοῦ τρίτου εἶδους ἤσκουν ἰσχυροτάτην ὑποβολήν. Δι’ αὐτῶν ὁ *Binet* ἐλάμβανεν ὡς προϋπόθεσιν, μὴ ἐπιδεχομένην ἀμφισβήτησιν, γεγονός τι ἐσφαλμένον καὶ ἀπὸ τούτου ἐξήρτα τὴν ἐρώτησιν αὐτοῦ.

Ἡ φύσις ἐκάστου τῶν εἰδῶν τούτων τῶν ἐρωτήσεων καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐπομένων παραδειγμάτων :



**Α'. Ἐρωτήσεις ἄνευ ὑποβολῆς,**  
**ἀλλ' ἐπιβάλλουσαι καταναγκασμὸν τῇ μνήμῃ.**

- Τὸ κομβίον.** 1. Πῶς εἶναι προσηρμοσμένον ἐπὶ τοῦ χαρτονίου;  
2. Εἶναι ἐφθαρμένον, ἢ εἶναι ἄθικτον; Ἰχνογράφησον αὐτό.  
**Ἡ προσωπογραφία.** 3. Τί χρῶμα ἔχει;  
4. Φαίνονται οἱ πόδες τοῦ προσώπου, ἢ δὲν φαίνονται;  
5. Τὸ πρόσωπον ἔχει τὴν κεφαλὴν γυμνὴν ἢ κεκαλυμμένην; Ἰχνο-  
γραφήσατε.  
6. Κρατεῖ τίποτε εἰς τὴν χεῖρα, ἢ δὲν κρατεῖ;  
**Τὸ νόμισμα.** 7. Εἶναι καινούργιον, ἢ ἐφθαρμένον;  
**Τὸ γραμματόσημον.** 8. Εἶναι ἀσφράγιστον ἢ φέρει σφραγίδα;  
Ἰχνογράφησον.  
**Ἡ ἐπιγραφή.** 9. Πῶς εἶναι προσηρμοσμένη ἐπὶ τοῦ χαρτονίου;  
**Εἰκὼν παριστώσα πλῆθος ἀνθρώπων.** 10. Τί βλέπομεν εἰς αὐτὴν  
τὴν εἰκόνα;  
11. Πόσα πράγματα ὑπῆρχον ἐπὶ τοῦ χαρτονίου; Ὄνόμασον αὐτὰ ὅλα.

**Β'. Ἐρωτήσεις ἀσκοῦσαι ἐλαφρὰν ὑποβολήν.**

1. Τὸ κομβίον μήπως εἶναι ἐρραμμένον ἐπὶ τοῦ χαρτονίου;  
2. Μήπως εἶναι ἐφθαρμένον; Ἰχνογράφησον αὐτό.  
3. Ἡ εἰκὼν τοῦ προσώπου δὲν ἔχει ὠρισμένον τι χρῶμα βαθύ;  
4. Ὁ ἀνθρωπος τῆς εἰκόνης δὲν ἔχει τὸν ἓνα πόδα ἐσταυρωμένον  
ἐπὶ τοῦ ἄλλου;  
5. Δὲν ἔχει πῖλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς; Ἰχνογράφησον αὐτόν.  
6. Δὲν κρατεῖ προᾶγμά τι εἰς τὴν χεῖρα;  
7. Τὸ νόμισμα δὲν ἔχει μίαν ὀπὴν; Ἰχνογράφησον.  
8. Τὸ γραμματόσημον δὲν ἔχει τὴν σφραγίδα τοῦ ταχυδρομείου;  
Ἰχνογράφησον.  
9. Ἡ ἐπιγραφή δὲν εἶναι προσηρμοσμένη ἐπὶ τοῦ χαρτονίου διὰ  
νήματος; Ἰχνογράφησον.  
10. Εἰς τὴν εἰκόνα, ἢ ὅποια παριστᾷ ἀπεργίαν τῶν διαγομέων, δὲν  
ὑπάρχει εἰς μικρὸς κύων;  
11. Δὲν ὑπάρχει καὶ εἰς ἀνθρωπος, συλλαμβανόμενος ὑπὸ τῶν  
ἀστυνομικῶν;  
12. Μήπως ὑπάρχει καὶ 7ον προᾶγμα; Ἰχνογράφησον.  
13. Μήπως ὑπάρχει καὶ 8ον προᾶγμα;

**Γ'. Ἐρωτήσεις ἀσκοῦσαι ἰσχυροτάτην ὑποβολήν.**

**Τὸ κομβίον.** 1. Ἔχει τέσσαρας ὁπάς. Τί χρώμα ἔχει τὸ νῆμα, ὅπερ διέρχεται διὰ τῶν ὁπῶν καὶ προσαρμόζει τὸ κομβίον ἐπὶ τοῦ χαρτονίου ;

2. Ἰχνογράφησον τὸ μέρος, ὅπου τὸ κομβίον εἶναι ὀλίγον ἐφθαρμένον.

**Εἰκὼν προσώπου.** 3. Εἶναι φαιδὸν βαθὺ ἢ κυανοῦν βαθὺ τὸ χρώμα της ;

4. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸν ἀριστερὸν πόδα ἐσταυρωμένον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, ἢ τὸν δεξιὸν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ;

5. Ἰχνογράφησον τὸ σχῆμα τοῦ πύλου, τὸν ὁποῖον φορεῖ.

6. Τί πρᾶγμα κρατεῖ εἰς τὴν δεξιάν του χεῖρα ;

**Τὸ νόμισμα.** 7. Ἔχει μίαν μικρὰν ὀπήν. Ποῦ εὐρίσκεται ; Ἰχνογράφησον.

**Τὸ γραμματόσημον.** 8. Εἰς τὴν δεξιάν του γωνίαν ἔχει τὴν σφραγίδα τοῦ ταχυδρομείου. Ποῖον ὄνομα πόλεως διακρίνεις ἐπὶ τῆς σφραγίδος ; Ἰχνογράφησον.

9. Τὸ γραμματόσημον ἔχει χρώμα κόκκινον. Εἶναι κόκκινον ἀνοικτὸν ἢ βαθύ ;

**Ἐπιγραφή.** 10. Ἰχνογράφησον τὸ νῆμα, διὰ τοῦ ὁποίου εἶναι προσηρμοσμένη ἐπὶ τοῦ χαρτονίου.

11. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει χρώμα πράσινον ἀνοικτὸν ἢ πράσινον βαθύ ;

**Εἰκὼν τῆς ἀπεργίας.** 12. Εἰς ποῖον μέρος εὐρίσκεται ὁ μικρὸς κύων ;

13. Τί ἐνδυμασίαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἔχει συλληφθῆ ἀπὸ τοὺς κλητῆρας ;

14. Τὸ ἑβδομον πρᾶγμα εἶναι εἰκὼν. Τί παριστᾷ ; Ἰχνογράφησον.

15. Ποῖον εἶναι τὸ ὄγδοον πρᾶγμα ;

Αἱ ἔρευναι ἐγένοντο ἐν πρώτοις ἐπὶ μαθητῶν δημοτικοῦ σχολείου. Ἐξητάσθησαν δ' ἐν ὄλῳ 27 καὶ δὴ 5 διὰ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ πρώτου εἵδους, 11 διὰ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ δευτέρου καὶ ἄλλοι 11 διὰ τῶν τοῦ τρίτου εἵδους.

Εἶναι δὲ πλούσια καὶ διδακτικώτατα τὰ πορίσματα, ἅτινα ὁ *Binet* ἐκ τῆς ἐρευνῆς ταύτης συνήγαγε<sup>1</sup>. Θὰ περιορισθῶμεν εἰς τινὰ τῶν σπουδαιωτάτων.

<sup>1</sup>) Περιγραφὴν ἐκτενὴ τῶν ἐρευνῶν τούτων καὶ τῶν ἐξαχθέντων πορισμάτων ἴδε παρὰ *Binet*, la Suggestibilité, σ. 244—329.



1. Οἱ μαθηταὶ ἔχουσιν ἀνάγκην πλείονος χρόνου, ὅπως ἐξεύρωσιν ἀπόκρισιν εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ 3ου εἵδους ἢ εἰς τὰς τοῦ 2ου.

2. Τέσσαρες μόνον παῖδες ἀνεμνήσθησαν καὶ τῶν 6 πραγμαμάτων ἐν τῷ χαρτονίῳ ὑπαρχόντων, 10 ἐλησμόνησαν ἐν τῶν πραγμάτων τούτων, 8 ἐλησμόνησαν δύο, εἷς δὲ μόνος ἐλησμόνησε τρία.

3. Εἰς τὴν ὑποβολὴν ὑπέκνυσαν οἱ παῖδες ἐπὶ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ 1ου εἵδους ἐν περιπτώσεσι 14,5, ἐπὶ τῶν τοῦ 2ου ἐν 54 καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ 3ου ἐν 87.

4. Ἀντίστησαν δὲ εἷς τὴν ὑποβολὴν ἐπὶ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ 1ου εἵδους ἐν περιπτώσεσι 40,5, ἐπὶ τῶν τοῦ 2ου ἐν 89 καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ 3ου ἐν 56. Ἄλλαις λέξεσιν, ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν ἐσφαλμένων καὶ τῶν ὀρθῶν ἀποκρίσεων ἐπὶ τῶν 11 ἐρωτήσεων τοῦ πρώτου εἵδους εἶναι 2,9 πρὸς 8,1, τ. ἔ. ἕκαστος τῶν ἐξετασθέντων παίδων ὑπέπεσε κατὰ μέσον ὅρον εἰς τρία περίπου σφάλματα ἀπέναντι ὁκτὼ ὀρθῶν ἀποκρίσεων. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ 2ου εἵδους, αἵτινες ἀσκοῦσιν ἐλαφρὰν ὑποβολήν, ἡ σχέσις μεταξὺ ἐσφαλμένων καὶ ὀρθῶν ἀποκρίσεων μεταβάλλεται, καθισταμένη κατὰ μέσον ὅρον 4,9 πρὸς 8,9. Ἄλλαις λέξεσιν, ἐπὶ τῶν 13 ἐρωτήσεων τοῦ 2ου εἵδους, ἕκαστος παῖς ὑπέκνυψε κατὰ μέσον εἰς τὴν ὑποβολὴν 8κας καὶ ἀπέφυγεν αὐτὴν 8κας. Τέλος ἐπὶ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ 3ου εἵδους ἡ σχέσις τῶν ἐσφαλμένων ἀποκρίσεων πρὸς τὰς ὀρθὰς εἶναι 7,9 πρὸς 5,09. Ἄλλαις λέξεσιν, ἐπὶ τῶν 13 ἐρωτήσεων τοῦ 3ου εἵδους, τῶν ἀκουσῶν ἰσχυρὰν ὑποβολήν, ἕκαστος παῖς ὑπέκνυψε κατὰ μέσον ὅρον εἰς τὴν ὑποβολὴν 8κας περίπου, τ. ἔ. ἀπεκρίθη ἐσφαλμένως εἰς 8 ἐρωτήσεις ἐκ τῶν 13.

5. Ἐξεταζομένων δὲ εἰδικώτερον τῶν ἐρωτήσεων κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν, ἐξάγονται τὰ ἑξῆς συμπεράσματα: Ἐπὶ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ 2ου εἵδους αἱ ἐπιβεβαιωτικαὶ ἀποκρίσεις, τ. ἔ. ἐκείναι, αἵτινες δηλοῦσιν, ὅτι οἱ παῖδες ὑπέκνυσαν εἰς τὴν ὑποβολήν, εἶναι 53, αἱ δὲ ἀρνητικαὶ ἀποκρίσεις, τ. ἔ. ἐκείναι, αἵτινες δηλοῦσιν, ὅτι οἱ παῖδες ἀντέστησαν εἰς τὴν ὑποβολήν, εἶναι 10. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ 3ου εἵδους αἱ ἐπιβεβαιωτικαὶ ἀποκρίσεις εἶναι 58, αἱ δ' ἀρνητικαὶ μόνον 2. Καὶ οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δηλοῦσι, πόσον ἰσχυρὰν ὑποβολὴν ἥσκησαν αἱ ἐρωτήσεις τοῦ 3ου εἵδους.

6. Τέλος αἱ ἀποκρίσεις, δι' ὧν ὁμολογεῖται ἄγνοια, εἶναι 9 ἐπὶ τῶν ἐρωτήσεων τοῦ 2ου εἵδους καὶ 54 ἐπὶ τῶν τοῦ 3ου.

7. Διέγνω προσέτι ὁ Binet τὴν ἐπομένην πορείαν τῆς ἐπιδράσεως τῆς ὑποβολῆς παρὰ τοῖς παισὶν ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν προβάλλεται ἡ ἐρώτησις, μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν οὗτοι λαμβάνουσι τὴν ἀπό-

φασιν νὰ γράψωσι τὴν ἀπόκρισιν: "Ἀμα τῇ ἀναγνώσει τῆς ἐρωτήσεως ἐπακολουθεῖ στιγμή ἀμφιβολίας καὶ σκέψεως. Πολλοὶ παῖδες ψιθυρίζουσι: «Δὲν ἤξεύρω, δὲν παρετήρησα τίποτε κ.τ.λ.». Ἐπακολουθεῖ 2α περίοδος κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπακοῆς τῇ ὑποβολῇ. Ὁ παῖς ἀποφασίζει νὰ γράψῃ, ἄρχεται διατυπῶν τὴν ἀπόκρισιν, ἀλλὰ διστάζει ἀκόμη. Ἐπεταί τέλος τὸ στάδιον τῆς ἐκτελέσεως τῆς ὑποβολῆς. Ἐν τούτοις καὶ διαρκούντος τοῦ σταδίου τούτου ὁ *Binet* παρατήρησεν, ὅτι πολλοὶ παῖδες, καθ' ἣν στιγμὴν κατέγραφον τὴν ἀπόκρισιν, ἠρυσθίων ζωνῶς, ὥσει κατείχοντο ἀπὸ συναισθήματος αἰσχύνης. Αἱ παρατηρήσεις αὗται δηλοῦσιν, ὅτι δὲν ὑπεῖκει εὐθὺς ἀμέσως ὁ παῖς εἰς τὴν ὑποβολήν, ἀλλὰ κατόπιν ἀγῶνος. Ἐν ἀρχῇ ἀνθίσταται, ἀλλ' ἡ ἀντίστασις του κατὰ μικρὸν ὑποχωρεῖ καὶ ἐν τέλει θραύεται, ἐπιτρέπουσα ἐκτέλεσιν τῆς ὑποβολῆς.

Δὲν περιώρισε δὲ τὰς ἐρεῦνας αὐτοῦ ὁ *Binet* ἐν μόνοις τοῖς νεωτέροις παισίν, ἀλλ' ἐπεξέτεινεν αὐτὰς καὶ ἐπὶ πρεσβυτέρων. Οὕτω πλὴν τῶν μαθητῶν δημοτικῶν σχολείων ὑπέβαλεν εἰς ἐξέτασιν διὰ τῶν προειρημένων ἐρωτήσεων καὶ μαθητὰς διδασκαλείων 16—19 ἐτῶν, θέλων οὕτω νὰ διαγνώσῃ, τίς ἡ πορεία τῆς ὑποβολῆς κατὰ τὰ διάφορα ἔτη τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Παρατήρησε δέ, ὅτι καὶ παρὰ τούτοις αἱ πλάναι αἱ ἔνεκα ὑποβολῆς ἦσαν πολλαί. Καὶ οἱ νεανῖαι οὗτοι παρὰ τὴν ἡλικίαν αὐτῶν παρεπλάνωντο ὑπὸ τῶν παραπειστικῶν ἐρωτήσεων, ἰδίᾳ τῶν τοῦ *Βου* εἰδους. Αἱ ἐρευναι αὗται ἐναργῶς δεικνύουσιν, ὅτι αἱ ἐρωτήσεις ἀσχοῦσιν ἰσχυρὰν ὑποβολὴν οὐ μόνον ἐπὶ τοὺς νεωτέρους παῖδας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ ἐπ' αὐτοὺς τοὺς νεανίας 18 ἐτῶν.

Ἄξιοι προσέτι μνείας εἶναι ἔρευναί τινες δι' εἰκόνων ὡσαύτως, αἵτινες ἐγένοντο ἐπὶ παίδων πολὺ μικρᾶς ἡλικίας, μήπω κερκτημένων τὴν ἀπαιτουμένην ἡλικίαν πρὸς φοίτησιν εἰς τὸ σχολεῖον. Τοιαύτας δ' ἐρεῦνας ἐποίησατο ὁ *Stern*. Εἰς κοράσιον 2 ἐτῶν καὶ 11 μηνῶν ἐπέδειξεν εἰκόνα ἄγνωστον αὐτῷ ἐπὶ δύο λεπτά τῆς ὥρας σὺν τῇ παρακελεύσει νὰ περιγράψῃ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐν τῇ εἰκόνι βλέπει. Μετὰ τοῦτο δ' ἀφαιρεθείσης τῆς εἰκόνης ἐζήτησεν ἐκ δευτέρου τὸ περιεχόμενον αὐτῆς κατ' ἀρχὰς ἐν συνεχεί περιγραφῇ καὶ εἶτα διαλογικῶς.<sup>1</sup> Τέσσορας δ' ἡμέρας βραδύτερον ἐπηκολούθησε νέα ἐξέτασις. Τὸ αὐτὸ δὲ πείραμα ἐγένετο καὶ ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς παιδίσκης, πρεσβυτέρου ἐκείνης κατὰ 2 1)2 ἔτη.

<sup>1</sup>) Πρὸβλ. *W. Stern, Psychologie der frühen Kindheit*, σ. 176 κ. ἑ.



Αἱ ἔρευναι αὗται ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἱκανὴν ἔκτασιν εἶχεν ἡ μνήμη τῶν παίδων τούτων παρὰ τὴν νεαρωτάτην αὐτῶν ἡλικίαν. Παρατηρήθη δὲ καὶ τοῦτο τὸ ἄξιον διαφέροντος: Καίτοι ἐν ταῖς ἐρωτήσεσιν ἀπὸ σκοποῦ παρενεβλήθησαν καὶ τινες ἰσχυρὰν ἀσχοῦσαι ὑποβολήν, ἐν τοῖς οἱ παῖδες κατὰ μὲν τὴν πρώτην μαρτυρίαν αὐτῶν οὐδαμῶς ἀπεδέξαντο τὴν ὑπαρξίν ἐν τῇ εἰκόνι πραγμάτων ἀνυπάρχων, κατὰ δὲ τὴν 2αν ἐν ὀλίγαις περιπτώσεσι. Τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι οἱ παῖδες κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ἐν ἀσθενεστάτῳ βαθμῷ ὑπόκεινται εἰς τὴν ὑποβολήν.

Τὴν ἐπίδρασιν τῶν παραπειστικῶν ἐρωτήσεων ἐπὶ παίδων πολὺ μικρᾶς ἡλικίας εἰδικῶς ἠρεύνησαν καὶ οἱ *Lipmann* καὶ *Wendriner*.<sup>1</sup> Πρὸς τοῦτο δ' ἐξήτασαν οὗτοι διὰ τῆς μεθόδου τῆς εἰκόνης 6 ἄρρενα καὶ 6 θήλειαι 4—6 ἐτῶν, φοιτῶντα εἰς ἰδιωτικὸν παιδικὸν κήπον. Οἱ παῖδες ὤφειλον νὰ παρατηρήσωσιν ἀκριβῶς ἐπὶ ἐν λεπτὸν εἰκόνα προτεθειμένην, μετὰ τοῦτο δὲ ἠρωτῶντο περὶ τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων ἐννέα πραγμάτων. Ἐλαμβάνετο δὲ φροντίς, ἵνα αἱ περὶ ἐκάστου πράγματος ἀπευθυνόμεναι ἐρωτήσεις ἀσκόωσιν ἐπὶ τὸν ἐξεταζόμενον πίεσιν τριῶν διαφόρων βαθμῶν. Ἀπηυθύνοντο δηλαδὴ ἐρωτήσεις κανονικαί, ἐρωτήσεις ἀσχοῦσαι ἀσθενῇ ὑποβολῇ καὶ ἐρωτήσεις ἀσχοῦσαι ἰσχυρὰν ὑποβολήν. Οὕτω λ. χ. ἡ ἐρώτησις περὶ τοῦ χρώματος τοῦ ἐνδύματος τῆς γυναικὸς (κυανοῦ) προσελάμβανε τὰς ἐξῆς μορφάς: 1. Ἐπὶ τεσσάρων παίδων «Τί χρῶμα ἔχει τὸ φόρεμα τῆς γυναικός;» (Οὐδεμία ὑποβολή). 2. Ἐπὶ ἄλλων τεσσάρων παίδων «Δὲν εἶνε κόκκινον τὸ φόρεμα τῆς γυναικός;» (Ἐλαφρὰ ὑποβολή). 3. Ἐπὶ τῶν λοιπῶν τεσσάρων παίδων «Τὸ φόρεμα εἶναι κόκκινον ἢ πράσινον;» (Ἰσχυρὰ ὑποβολή).

Πόρισμα: Ἡ 1η ἐρώτησις προὔκალεσε τρεῖς ὀρθὰς ἀποκρίσεις καὶ μίαν ἐσφαλμένην. Ἡ 2α τέσσαρας ἐσφαλμένας ἀποκρίσεις (δηλ. ἐπιβεβαιώσεις τοῦ ἐρυνθροῦ). Ἡ δὲ 3η ἐρώτησις προὔκალεσε δύο ἐσφαλμένας καὶ δύο ἀορίστους ἀποκρίσεις (δὲν γνωρίζω). Ὡσαύτως ἡ ἐρώτησις περὶ τοῦ πράγματος, ὅπερ ὁ ἀνὴρ ἐκράτει ἐν τῇ χειρὶ, προσελάμβανε τὰς ἐξῆς μορφάς: 1. Τί ἐκράτει εἰς τὸ χερί του ὁ ἀνὴρ; 2. Δὲν ἐκράτει μαχαίριον καὶ πηρού-

<sup>1</sup>) Oito *Lipmann* und *Emmi Wendriner*, Aussageexperimente im Kindergarten. Ἐν *Stern*, Beiträge zur Psychologie der Aussage, 2<sup>te</sup> Folge, 2<sup>tes</sup> Heft, σ. 131 (418) κ. ἑ.—O. *Lipmann*, Die Wirkung von Suggestivfragen. *Zeitschr. f. angew. Psychol.* I, σσ. 44 κ. ἑ. 383 κ. ἑ. 504 κ. ἑ. II, σ. 198 κ. ἑ.

νιον; 3. Τί κόπτει ὁ ἀνὴρ μὲ τὸ μαχαίρι, τὸ ὁποῖον κρατεῖ; Πόρισμα: Ἡ 1η ἐρώτησις προὐκάλεσε τρεῖς ὁρθὰς ἀποκρίσεις (κουτάλι) καὶ μίαν ἀόριστον. Ἡ 2α ἐρώτησις δύο ὁρθὰς καὶ δύο ἐσφαλμένας. Ἡ δὲ 3η ἐρώτησις τρεῖς ἐσφαλμένας καὶ μίαν ἀόριστον.

Καὶ αἱ ἔρευναι αὐταὶ δεικνύουσιν, ὅτι ἀπὸ τοῦ 4ου ἔτους τῆς ἡλικίας οἱ παῖδες ἄρχονται ὑποκείμενοι ἐν μεγάλῳ βαθμῷ εἰς τὴν ὑποβολήν. Ἐπομένως ὁ ἐρωτῶν παῖδας τοιαύτης ἡλικίας πρέπει νὰ καταβάλλῃ μεγάλην προσοχὴν περὶ τὴν διατύπωσιν τῶν ἐρωτήσεων αὐτοῦ, διότι ὅσῳ ἥττον παραπειστικὴ τυγχάνει ἡ ἐρώτησις, τοσούτῳ μείζων ἡ ἐλπίς ὑπάρχει ὁρθῆς ἀποκρίσεως.

Οὐ μόνον δὲ δι' εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔτι ἀπλουστερῶν μέσων ἐγένοντο ἔρευναι τῆς ὑποβολῆς παρὰ τοῖς παισίν. Οὕτως ὁ *O. Kosog*<sup>1</sup> ἐποίησατο τὸ ἐπόμενον ἀπλουστάτον πείραμα ἐπὶ παίδων 9 ἐτῶν καὶ 6 μηνῶν κατὰ μέσον ὄρον: Ἐπέδειξεν αὐτοῖς τρεῖς τεμάχιον λευκοῦ χάρτου, ἐν ᾧ ὑπῆρχε μικρὰ μέλαινα στιγμὴ εὐδιάκριτος. Μετὰ τοῦτο δ' ἀντικατέστησε τεχνήντως, ὥστε νὰ μὴ καταστῇ ἀντιληπτὸς ὑπὸ τῶν παίδων, τὸν χάρτην τοῦτον δι' ἄλλου ὁμοίου, ἐν ᾧ ὅμως δὲν ὑπῆρχεν ἡ στιγμὴ. Καὶ τοῦτον δ' ἐπεδείκνυε τρεῖς. Ἡ ὑποβολὴ ἐθεωρεῖτο ἐπιτευχθεῖσα, ἂν ὁ ἐξεταζόμενος παῖς ἐδήλου, ὅτι καὶ ἐν τῷ 2ῳ χάρτι εἶδε τὴν στιγμὴν. Ἀληθῶς δὲ πλείονες τῶν ἡμίσεων παίδων ἠπατήθησαν (65 οο).

Παρομοίας φύσεως πειράματα ἐγένοντο καὶ ὑπὸ τοῦ *Jhs. Dück*<sup>2</sup>.

Οὐ μόνον δὲ ὀπτικά ἀντιλήψεις καὶ παραστάσεις κατέστησαν ὑποκείμενον ἐρεύνης πειραματικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀντιλήψεις καὶ παραστάσεις, γεννώμεναι δι' ἄλλων αἰσθήσεων, οἷον ἀκουστικά, ὀπτικά, ὁσφρησεως, γεύσεως. Μνημονευτέα ἰδίᾳ τὰ γενόμενα πειράματα δι' ἀκουστικῶν, ἀπτικῶν, γευστικῶν ἐντυπώσεων ὑπὸ τοῦ *Kosog*, δι' ὀπτικῶν ἐντυπώσεων ὑπὸ τῶν *V. Henri* καὶ *Tawney* καὶ τοῦ *Seashore*, ὁσφρητικῶν ἐντυπώσεων ὑπὸ τῶν *E. E. Slosson* καὶ *M. Lobsien* καὶ γευστικῶν ἐντυπώσεων ὑπὸ τοῦ *Lobsien*. Καὶ αἱ ἔρευναι αὗται εἶναι χαρακτηριστικά, δεικνύουσαι ἐναργῶς, ὅτι αἱ παραπειστικαὶ ἐρωτήσεις ἀσκοῦσιν ἐπὶ τοὺς παῖδας ἰσχυροτάτας ὑποβολάς.

Οὕτως οἱ *V. Henri* καὶ *Tawney* ἐποίησαντο τὸ ἐπόμενον πείραμα: <sup>3</sup> Ἐδείκνυνον τῷ ἐξεταζομένῳ διαβήτην, οὗ τὰ σκέλη ἦσαν ἰκα-

<sup>1</sup>) Ἴδε βιβλιογραφίαν.

<sup>2</sup>) Ἴδε βιβλιογραφίαν.

<sup>3</sup>) *Année psychologique* II, σ. 295 κ. ἑ.



νῶς ἀνεωγμένα, δηλοῦντες διὰ τούτου, ὅτι θὰ μετρήσωσι τὸν οὐδὸν τῆς αἰσθητικότητος. Καλύπτοντες εἶτα τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ παιδός, ἥπτοντο τοῦ δέρματος αὐτοῦ διὰ μόνου τοῦ ἐνὸς ἄκρου τοῦ διαβήτου. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὅμως τῆς ὑποβολῆς τινες τῶν ἐξεταζομένων ἐδήλουν, ὅτι ἠσθάνοντο τῆς ἐπαφῆς ἀμφοτέρων τῶν ἄκρων τοῦ διαβήτου καὶ μάλιστα ἐπεχείρουν νὰ ὑπολογίσωσι τὴν ἀπόστασιν αὐτῶν.

Ὁ δὲ *Seashore*<sup>1)</sup> ἠρεύνησε τὴν ὑποβολὴν διὰ τοῦ ἐπομένου πειράματος, ἀναφερομένου ὡσαύτως εἰς τὴν αἴσθησιν τῆς ἀρῆς: Προὐκάλει ἕκαστον τῶν ἐξεταζομένων νὰ λάβῃ ἐν τῇ χειρὶ λεπτὸν ἐκ μετάλλου σύρμα, ὅπερ ἐθέρμαινε. Τοῦτο δ' ἔπραττε τρίς. Εἶτα προσεποιεῖτο, ὅτι καὶ πάλιν ἐθέρμαινε τὸ σύρμα, χωρὶς ὅμως πράγματι νὰ πράττῃ τοῦτο. Καὶ ὅμως οἱ πλείστοι τῶν ἐξεταζομένων ἐδήλουν, ὅτι ἠσθάνοντο τῆς θερμότητος.

Ὁ δὲ *E. E. Slosson* κατὰ τὴν διάρκειαν διαλέξεως, ἦν ἐποιεῖτο, ἔχυσεν ἐπὶ τεμαχίου βάμβακος ὕδωρ καθαρὸν ἐκ φιάλης, ἀποστρέφων τὴν κεφαλὴν καὶ λέγων: «Ἀσφαλῶς οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν θὰ γινώσκῃ τὴν ὁσμὴν τῆς χημικῆς σκευασίας, ἣν ἔχυσα ἐπὶ τοῦ βάμβακος. Ἐλπίζω ὅμως, ὅτι ἂν καὶ ἡ ὁσμὴ εἶναι πολὺ ἰσχυρὰ καὶ φύσεως ἰδιαιτέρας, δὲν θὰ προξενήσῃ ἐνόηλυσιν εἰς οὐδένα». Συγχρόνως δὲ παρεκάλεσε, θέλων δῆθεν νὰ μάθῃ, μετὰ τίνος ταχύτητος διαχέεται ἡ ὁσμὴ αὕτη, ἵνα ἕκαστος, εὐθὺς ὡς ἤθελεν αἰσθανθῇ αὐτῆς, ὑψώσῃ τὴν χεῖρα. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο, ὅτι μετὰ 15'' οἱ καθήμενοι ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ ὑψωσαν τὴν χεῖρα. Πρὸ τοῦ τέλους δὲ ἐνὸς λεπτοῦ τὰ τρία τέταρτα τοῦ ἀκροατηρίου ὑπέκνυσαν τῇ ὑποβολῇ. Τινὲς δὲ ἠτοιμάζοντο νὰ ἐξέλθωσι, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὴν ὁσμὴν. Καὶ ὁ *M. Lobsien* ἐποιήσατο τότε τὸ πείραμα πρὸ 41 μαθητῶν ἡλικίας 11 καὶ 12 ἐτῶν: Ἐλαβε ποτήριον καθαροῦ ὕδατος καὶ εἶπεν: «Ἐχυσά ἐντὸς τοῦ ποτηρίου σταγόνα ῥοδολαίου. Ὅστις αἰσθάνεται τῆς ὁσμῆς, ἅς γράψῃ *ναί*, ὅστις δὲν αἰσθάνεται, ἅς σημειώσῃ μίαν γραμμὴν». 15 παῖδες ἐκ τῶν 41 ἔγραψαν *ναί*.

Ὁ αὐτὸς *Lobsien* ἐποιήσατο τοῦτο τὸ πείραμα, ἀναφερόμενον εἰς τὴν αἴσθησιν τῆς γεύσεως: Ἐλαβε ποτήριον καθαροῦ ὕδατος καὶ εἶπεν: Ἐχυσά ἐντὸς τοῦ ποτηρίου χυμὸν μόρου ὀλίγον, ὥστε νὰ μὴ μεταβάλῃ τὸ χρῶμα τοῦ ὕδατος. Τίς αἰσθάνεται τὴν γεύσιν του; Ἐκαστος παῖς ἐδοκίμαζεν. Ἐκ 41 δὲ ἐξετασθέντων ὑπέκνυσαν τῇ ὑποβολῇ 16.

Τέλος μνημονευτέος ὁ ῥῶσος *Chomjakoff*, ὅστις ἐποιήσατο πειράματα δι' ὀπτικῶν αἰσθημάτων ἐπὶ 50 σπουδαστῶν, ἐξ ὧν ἅπαξ ἔτι

<sup>1)</sup> Ἴδε βιβλιογραφίαν.

ἀπεδείχθη, ὅτι καὶ ἐπὶ ἐνηλίκων καὶ μεμορφωμένων εἶναι δυνατόν νὰ ἀσκηθῇ ἰσχυρὰ ὑποβολή.

### Ε'. Ἡ ἐξέλιξις τῆς ὑποβολῆς παρὰ τῷ παιδί.

Συγκεφαλαιοῦμεν τὰ σπουδαιότατα τῶν μέχρι τοῦδε ἐξαχθέντων πορισμάτων περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ὑποβολῆς.

1. Γενικῶς εἰπεῖν, ἡ ὑποβολή εἶναι γενικὴ ψυχικὴ ἰδιότης, ἥτοι ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἄριστα φυσιολογικῶς ἔχοντες, ὑπόκεινται αὐτῇ ἐν τινι βαθμῷ.

2. Ὁ βαθμὸς ὅμως τῆς υποβολιμότητος ποικίλλει παρὰ τοῖς διαφόροις ἀτόμοις, ἐξαρτώμενος ἀπὸ διαφορῶν αἰτίων. Καὶ δὴ ἐν πρώτοις ἐξαρτᾶται αὕτη ἐν μεγίστῳ βαθμῷ ἀπὸ τῆς ἡλικίας. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι, ὅτι διάφορον ἔχει ἰσχύን κατὰ τὰ διάφορα ἔτη τῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ ἐνήλικοι ὑπόκεινται τῇ ὑποβολῇ ἐν ἐλάττωι βαθμῷ ἢ οἱ παῖδες. Τοῦτο εὐκόλως ἐξηγεῖται, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ ὥριμος ἄνθρωπος κέκτηται καὶ ἰσχυρότερον ὄργανισμὸν καὶ μᾶλλον ἐξελιγμένην τὴν διάνοιαν καὶ ἰσχυροτέραν τὴν βούλησιν ἢ ὁ παῖς. Διὰ τοῦτο δὲ μείζονα δύναται νὰ ἀντιτάτῃ ἀντίδρασιν κατὰ τῶν ἐπιδράσεων ὑποβολῆς ἢ ὁ παῖς.

Τοῦναντίον δ' ὁ παῖς ὑπόκειται τῇ ὑποβολῇ ἐν μεγάλῳ βαθμῷ. Δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι ἰσχυρὰ ὑποβολιμότης εἶναι φυσικὴ τῷ παιδί, ἀποτελοῦσα ἀναπόσπαστον γνῶρισμα τῆς κανονικῆς αὐτοῦ ψυχικῆς καταστάσεως. Καὶ τοῦτο δ' εἶναι εὐνόητον. Ἡ ὑποβολή προϋποτίθῃν ἔλλειψιν αὐτοτελείας ἐν τῇ παρατηρήσει καὶ διανοήσει, ἀδυναμίαν κρίσεως, ἐπιστίαν, ἀσθένειαν βουλῆσεως. Ταῦτα δὲ πάντα τυγχάνουσιν ἰδιότητες, χαρακτηρίζουσαι τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Πλὴν δὲ τούτου ὁ παῖς δὲν ἔχει ἀκόμη μορφώσει βαθείας συνηθείας, δὲν ἔχει ἀποκρυσταλλώσει κανόνας συμπεριφορᾶς, ἑυθυμίζοντας τὰς πράξεις αὐτοῦ καὶ προσανατολίζοντας τὸν βίον αὐτοῦ. Δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποτετυπωμένην προσωπικότητα. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ μεγάλης εὐκολίας παρασύρεται ὑπὸ τῶν ἔξωθεν ἐπιδράσεων.

Καὶ πάλιν δ' ὀφείλομεν νὰ διακρίνωμεν διαφόρους καταστάσεις τῆς ὑποβολῆς κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ἐν ἀρχῇ, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας του ὁ παῖς δὲν ὑπόκειται τῇ ὑποβολῇ. Τὸ εἶναι τινα προσιτὸν ὑποβολαῖς προϋποτίθῃσι τὴν ὑπαρξιν βαθμοῦ τινος νοητικῆς ὥριμότητος. Ὅπου δ' αὕτη ἐλλείπει, παρα-



τηρεῖται καὶ ἔλλειψις εἰσδεκτικότητος τῶν ἔξωθεν ἐπιδράσεων. Διὰ τοῦτο δὲ τὰ νήπια δὲν ὑπόκεινται τῇ ὑποβολῇ. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ ἡλίθιοι, οἱ βλάκες, οἱ ὑστερικοὶ παῖδες ἐν ἀσθενεστάτῳ βαθμῷ τυγχάνουσιν ὑποβόλμοι. Εὐθύς ὅμως ὡς ὑπάρξωσιν αἱ ἐσωτερικαὶ αὐταὶ προϋποθέσεις, ὧν ἄνευ ὑποβολῇ δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ ἰδίᾳ εὐθύς ὡς ἀναφανῇ παρὰ τῷ παιδί ἡ ἱκανότης τοῦ κατανοεῖν, τοῦ μετατιθεσθαι εἰς τὰς ἐσωτερικὰς καταστάσεις τῶν ἄλλων, τ. ἔ. ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 2ου ἔτους τοῦ βίου, ἐκδηλοῦνται παρ' αὐτῷ καὶ φαινόμενα ὑποβολῆς. Ταχέως δὲ προσλαμβάνει ἡ ἰδιότης αὕτη μεγίστην ἰσχὺν παρὰ τῷ παιδί, καθισταμένη μία τῶν χαρακτηριζουσῶν τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν. Σὺν τῇ προϋούσῃ ὅμως ἐνισχύσει τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῇ ἐξελίξει τῶν διανοητικῶν καὶ βουλευτικῶν δεξιότητων κατορθοῖ ὁ παῖς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ ἀνθίσταται κατὰ τῶν ἔξωθεν ἐπιδράσεων, ἄλλαις λέξεσι, καθίσταται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δυσχερέστερον δεκτικὸς ὑποβολῶν. Διὰ τοῦτο δὲ ὡς κανὼν ἰσχύει, ὅτι ὅσῳ νεώτερος τυγχάνει τις, τοσοῦτω μᾶλλον ὑπόκειται τῇ ὑποβολῇ.

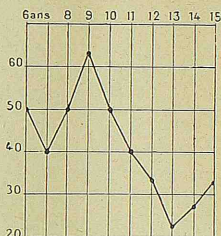
Ἐν τούτοις ἡ ἐλάττωσις αὕτη τοῦ βαθμοῦ τῆς ὑποβολιμότητος βαίνει κατ' ἀρχὰς ἐν βραδείᾳ ῥυθμῷ. Οὕτω καθ' ἅπαντα τὰ ἔτη τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἰδίᾳ δὲ μέχρι τοῦ 12ου συμπληρωμένου ἡ δύναμις τῆς ὑποβολῆς διατηρεῖται ἰσχυροτάτῃ. Διὰ πειραματικῶν ἐρευνῶν ἔχει ἀποδειχθῇ, ὅτι ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι τοῦ 15ου ἔτους ἡ ἰσχὺς τῆς ὑποβολῆς ἐλαττοῦται κατὰ τὸ ἥμισυ. Ἀλλαις λέξεσιν, ὁ 7ετῆς παῖς συγκρινόμενος πρὸς τὸν 15ετῇ ὑπόκειται τῇ ὑποβολῇ ἐν βαθμῷ διπλασίῳ ἢ ἐκείνος. Ἀπὸ τοῦ 15ου δὲ ἔτους καὶ ἐπέκεινα ἡ μείωσις τῆς ὑποβολιμότητος καθίσταται ἔτι μᾶλλον αἰσθητή.

Ἡ πορεία τῆς μειώσεως ταύτης τῆς δυνάμεως τῆς ὑποβολῆς σὺν τῇ προϋούσῃ ἡλικίᾳ ἐμφαίνει καὶ τάσδε τὰς ἀνωμαλίας: Αὕτη ἡ πρὸς διαρκῇ μείωσιν τάσις ἀναστέλλεται ἐπ' ὀλίγον καθ' ὠρισμένας ἐποχάς, αὐξανομένης προσκαίρως καὶ ἐν χρόνῳ βραχεὶ τῆς δυνάμεως τῆς ὑποβολῆς. Καθ' ἐκάστην δὲ τοιαύτην ἐποχὴν ἡ τοῦ παιδὸς ὑποβολιμότης εἶναι ἀνωτέρα, συγκρινομένη πρὸς τὴν τοῦ προηγουμένου χρόνου. Ὁ *Guidi* διατείνεται, ὅτι δύο εἶναι αἱ περίοδοι, καθ' ἃς λαμβάνει χώραν τοιαύτη προσωρινὴ τῆς ὑποβολῆς ἔντασις, ὁ χρόνος ὁ μεταξὺ τοῦ 7ου καὶ 9ου ἔτους καὶ ὁ μεταξὺ τοῦ 13ου καὶ 15ου, τ. ἔ. ἡ περίοδος τῆς ἡβης. Συμπίπτουσι δ' αἱ περίοδοι αὗται πρὸς τὰς δύο ἐποχάς, καθ' ἃς, ὡς γνωστόν, τελεῖται γοργοτάτῃ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ αὕξησις. Κατὰ ταῦτα ἡ πορεία τῆς ἐξελίξεως τῆς ὑποβολῆς γραφικῶς παρίσταται οὐχὶ δι' εὐθείας, ἀλλὰ διὰ καμπύλης γραμμῆς. Ἡ ἐπομένη εἰκὼν δει-



κνύει τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως ταύτης κατὰ τὰ πορίσματα τῶν ἔρευνῶν τοῦ *Guidi*.

2. Ἐξαρτᾶται κατὰ δεύτερον ἢ ὑποβολὴ ἓν μεγάλῳ βαθμῷ **ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ ατόμου**. Διὰ τοῦτο δὲ παρατηροῦνται ποικίλαι παρὰ τοῖς ἀτόμοις διαφοραὶ καὶ κατὰ τὴν ιδιότητα ταύτην καὶ δὴ καὶ παρ' ἀτόμοις τῆς αὐτῆς ἡλικίας. Ἐν πρώτοις ἐξαρτᾶται αὕτη ἀπὸ τῆς σωματικῆς καταστάσεως. Κατὰ κανόνα ὑπόκεινται τῇ ὑποβολῇ ἓν μείζονι βαθμῷ οἱ παῖδες, οἱ ἔχοντες τὸν σωματικὸν ὀργανισμόν φύσει ἀσθενικόν, μᾶλλον δ' ἀνθίστανται κατὰ τῶν ἐπιδράσεων τῶν ἄλλων οἱ κεκτημένοι υἰεῖαν καὶ ῥώμην σωματικὴν.



Εἰκὼν 2.

Ἐν μείζονι ὅμως βαθμῷ ἐξαρτᾶται ἡ ἰσχὺς τῆς ὑποβολῆς ἀπὸ ψυχικῶν ιδιοτήτων. Οὕτως ἐξαρτᾶται ἓν μεγίστῳ βαθμῷ ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ατόμου. Ἡ ὑποβολιμότης εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογος πρὸς τὴν ἰσχύϊν τῆς βουλήσεως. Οἱ κεκτημένοι φύσει ἰσχυρὰν βούλησιν ἐλάχιστα ὑπόκεινται εἰς τὰς ἑξωθεν ἐπιδράσεις. Τοῦναντίον δὲ ἀσθένεια τῆς βουλήσεως ἔχει ἐπακολούθημα ἀπαραίτητον μεγάλῃν ἰσχύϊν ὑποβολιμότητος. Ἐξαρτᾶται προσέτι μεγάλως ἀπὸ τῆς ιδιουσυχασίας τοῦ ατόμου. Αἱματικά, εὐέξαπτοι φύσεις φαίνονται ὑποκείμεναι ἓν μείζονι βαθμῷ τῇ ὑποβολῇ ἢ αἱ φλεγματικά.

3. Ἡ ὑποβολιμότης εὐρίσκεται εἰς σχέσιν καὶ **πρὸς τὴν νοητικὴν κατάστασιν**. Κατὰ κανόνα ὑπόκεινται τῇ ὑποβολῇ παῖδες, ἔχοντες ἱκανὴν νοημοσύνην. Τοῦτο κατανοοῦμεν, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἕνα ἐπιδράσῃ ἐπὶ τινι ὑποβολῇ τις, πρέπει οὗτος νὰ ἔχῃ νοημοσύνην ἱκανὴν πρὸς κατανόησιν τῶν ὑποβαλλομένων αὐτῷ. Διὰ τοῦτο δ' οἱ ἡλίθιοι καὶ οἱ πολὺ νεαροὶ παῖδες δυσχερῶς ὑπεύκουσιν ὑποβολαῖς.

Ἐκ τούτου δ' ὅμως δὲν πρέπει νὰ συναγάγωμεν, ὅτι νοημοσύνη καὶ ὑποβολιμότης εἶναι ιδιότητες συνυπάρχουσαι καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἐξηρητημέναι καὶ ὅτι ἐπομένως ὅσῳ νοημονέστερος φύσει τυγχάνει τις, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὑπόκειται τῇ ὑποβολῇ. Ὅτι ἡ τοιαύτη θεωρία, ἣν τινες ἀποδέχονται, εἶναι ὑπερβολικὴ, εὐκόλως πειθόμεθα, ἂν λάβω-

\*) Ἴδε E. Berillon, L' hypnotisme et l' orthopédie mentale. Paris, 1898.



μεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι αὕτη ἀντιφάσκει πρὸς αὐτοὺς τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως τῆς υποβολῆς. Ὡς ἥδη ἀνωτέρω ὑπεδηλώθη, ἡ υποβολή προϋποθέσιν ἔχει ἑλλειψιν αὐτοτελείας ἐν τῇ παρατηρήσει καὶ ἀδυναμίαν κρίσεως, τ. ἔ. ἀσθενῆ νοημοσύνην. Ἀντιθέτως δὲ ἀντίστασις κατὰ τῆς υποβολῆς προϋποθέτει ἰσχὺν διανοήσεως, αὐτοτέλειαν κριτικὴν, αἵτινες εἶναι αἱ κυριώταται τῆς εὐφυΐας ιδιότητες. Ἄν δ' οἱ ἡλίθιοι δυσχερῶς ὑπόκεινται εἰς υποβολάς, τοῦτο αἰτίαν ἔχει, ὅτι ἐν ταῖς πλείσταις περιπτώσεσι δὲν κατανοοῦσιν οὗτοι, τί ὑποβάλλεται αὐτοῖς.

Ὡσαύτως οἱ παῖδες οἱ πολὺ νεαροί, οἵτινες, ὡς εἵπομεν, ἰσχυρότατα ὑπόκεινται τῇ υποβολῇ, ἂν ἀπευθυνθῶσιν αὐτοῖς ἐρωτήσεις παραπειστικαί, ἀνώτεραι τῆς ἀντιληπτικῆς τῶν δυνάμεως, θὰ ἀποφύγῃσιν τὴν υποβολήν, θὰ εὐρεθῶσιν ἐν ἀδυναμίᾳ, ὅπως ἐκτελέσωσι τὰ υποβαλλόμενα αὐτοῖς παρ' ἅπασαν τὴν ἰσχυρὰν αὐτῶν φυσικὴν υποβολιμότητα.

Συγκεφαλαιοῦντες, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ υποβολή προϋποθέτει νοημοσύνην ἐπαρκῆ πρὸς κατανόησιν τῶν υποβαλλομένων. Ἰσχυροτάτη ὅμως νοημοσύνη καὶ υποβολιμότης θεωρεῖται ὡς ιδιότητες ἀντιτιθέμεναι πρὸς ἀλλήλας.

4. Ἡ δύναμις τῆς υποβολῆς ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τοῦ φύλου. Οἱ πλείστοι τῶν ἐρευνητῶν ὁμοφωνοῦσιν ἐν τούτῳ, ὅτι κατὰ κανόνα τὰ θήλεα ὑπόκεινται ἐν μείζονι βαθμῷ τῇ υποβολῇ ἢ τὰ ἄρρενα. Τούτου δ' ἡ αἰτία ἀποδοτέα εἰς τὴν ἥττον ἰσχυρὰν βούλησιν αὐτῶν καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς κυριαρχίαν τοῦ συναισθήματος. Καθόλου δὲ φαίνεται, ὅτι τὰ θήλεα ἐπιλανθάνονται τῶν γεγονότων ἑλαττον ἢ τὰ ἄρρενα, ἀλλοιοῦσιν ὅμως αὐτὰ πολὺ μᾶλλον ἢ τὰ ἄρρενα. Καὶ ἡ πορεία δέ, ἥν ἡ υποβολή διατρέχει σὺν τῇ προόδῳ τῶν ἐτῶν, εἶναι διάφορος παρὰ τοῖς ἄρρεσι καὶ τοῖς θήλεσιν. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου δὲν εἶναι ἀκόμη ἀπηκριβωμένα.

5. Καὶ τῆς αὐθυποβολῆς ἡ δύναμις εἶναι μεγίστη κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Αἱ γενόμεναι πειραματικαὶ ἐρευναι πιστοῦσι τοῦτο. Καὶ τὰ χρονικά δὲ τῶν δικαστηρίων ἐναργέστατα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἐν μεγίστῳ βαθμῷ ἐπιδρᾷ ἡ αὐθυποβολή παρὰ τοῖς παισὶ. Συμβεβηκότα, ὧν παρέστησαν μάρτυρες, κοσμοῦνται ὑπ' αὐτῶν διὰ μυρίων λεπτομερειῶν ἀνυπάρχων. Ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει καὶ τοῦτο: Ἐν ἀρχῇ ὁ πᾶς ἀπὸ σκοποῦ κοσμεῖ διὰ τῆς φαντασίας γεγονός τι, οὗ παρέστη μάρτυς, εἴτε διότι θέλει νὰ τὸ παραστήσῃ κεκτημένον μείζονα σπουδαιότητα, εἴτε ὑπὸ φιλαυτίας ὠθούμενος, τ. ἔ. θέλων νὰ ἐμφανισθῇ ὡς ἄριστα πληροφορημένος, ἢ ἐπιθυμῶν νὰ προσδώσῃ μείζονα βαρύτητα εἰς τὴν

ἀτομικότητα αὐτοῦ. Βαθμῆδόν ὅμως συγγέονται ἐν τῇ διανοίᾳ του τὰ ἀληθῆ γινώρισματα μετὰ τῶν ψευδῶν. Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ψεύδους ἀφανίζεται σὺν τῷ χρόνῳ. Οὕτω δὲ δύναται ἐν τέλει νὰ φθάσῃ ὁ παῖς εἰς τὸ σημεῖον, νὰ πιστεύῃ ἀκραδάντως εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν μυθευμάτων, ὡν αὐτὸς ἀπὸ σκοποῦ ὑπῆρξε δημιουργός.

6. Τὰ πορίσματα ταῦτα περὶ τῆς δυνάμεως τῆς ὑποβολῆς κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὕτη γεννᾶται, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν δύναται τις διὰ τῶν ἐρωτήσεων του νὰ ἀσκήσῃ ἐπὶ τοὺς παῖδας, εἶναι σπουδαιότατα οὐ μόνον ἀπὸ καθαρῶς ψυχολογικῆς καὶ ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως δικαστικῆς. Ταῦτα ἀνοίγουσι νέους ὀρίζοντας τῇ ἀνακριτικῇ τέχνῃ, διδάσκοντα, ἐν τίνι μέτρῳ εἶναι ἀξιόπιστοι αἱ μαρτυρίαι τῶν παίδων καὶ ὑπὸ τίνας προϋποθέσεις ἐπιτρέπεται νὰ λαμβάνωνται αὐταὶ ὑπ' ὄψιν.

Ἰδίᾳ δέ, ὥς εἵπομεν, τὸ πορίσματα περὶ τῆς ὑποβολῆς, ἣν τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἐρωτήσεων ἀκούσι, δὲν παρέχουσι μόνῳ τῷ διδασκάλῳ πολυτίμους νύξεις περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐκάστοτε ὀφείλει νὰ διατυποῖ τὰς ἐρωτήσεις, ὡς ἀπευθύνει τοῖς μαθηταῖς του, ἀλλ' ἀποβαίνουνσι πολλαπλῆς ὠφελείας πρόξενα καὶ τῷ ἀσκούντι ἔργον ἀνακριτικόν. Ἐπὶ τῶν πορισμάτων τούτων στηρίζονται ποικίλαι νέαι ἀπαιτήσεις περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ ἀνακρίνων δικαστὴς ὀφείλει νὰ ἀποσπᾷ τὰς μαρτυρίας ἀπὸ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξεταζομένων. Οὕτω λ. χ. ἀποδεδειγμένον τυγχάνει σήμερον, ὅτι καὶ αἱ αὐθόρμητοι μαρτυρίαι δὲν εἶναι ἀπηλλαγμέναι ἀνακριβειῶν. Ὁ διηγούμενος γεγονός τι, ὁ περιγράφων σκηνὴν τινα, ἥς παρέστη μάρτυς, ἄλλοιοὶ τὴν ἀλήθειαν, καίτοι πολλάκις ὁ ἴδιος ἀκραδάντως πιστεύει εἰς τὸ ἀκριβὲς τῶν ὧσων λέγει. Ἡ τοιαύτη δ' ἀσυνειδήτως τελουμένη ἀλλοίωσις ὀφείλεται εἰς διάφορα αἷτια. Οὕτως ὀφείλεται ἐν πρώτοις εἰς ἀτελῆ τοῦ παιδὸς παρατήρησιν καὶ ἀντίληψιν. Δὲν καθίσταται δηλαδὴ ὑπ' αὐτοῦ αἰσθητὸν πᾶν τὸ προσπίπτον τοῖς αἰσθητηρίοις αὐτοῦ. Ὄφείλεται προσέτι εἰς ποικίλους μεταπλάσμοις τῶν ἀντιλήψεων καὶ παραστάσεων, αἵτινες τελοῦνται ἐν τῇ συνειδήσει. Ἄλλαις λέξεσι, πᾶν ὅπερ κατέστη ἀντιληπτόν, δὲν ἐγχαράττεται ἐπὶ στερεᾷ τινος ὕλης, ἀλλ' ἐπὶ ζώσης καὶ μεταβλητῆς νευρικῆς οὐσίας, τούτου δ' ἕνεκα ὑφίσταται ποικίλας ἀλλοιώσεις. Οὕτω τελοῦνται τὸ μὲν παραλείψεις πολλῶν τμημάτων τῆς ἀρχικῆς ἐντυπώσεως, τὸ δὲ προσθῆκαι νέων στοιχείων, πολλαχόθεν προερχομένων. Οὕτω δὲ πᾶσα ἀνάπλασις καὶ αὕτη ἡ πιστοτάτη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀναλλοίωτος προτέρας ἐντυπώσεως ἀνανέωσις.



Τέλος ποικίλαι ἁλλοιώσεις τῶν γεγονότων, ἃς ποιεῖται ἀσυνειδήτως καὶ αὐτὸς ὁ αὐτόπτης μάρτυς, προκαλούμενος νὰ προβῇ εἰς περιγραφὴν τῶν ὧσων ἀντελήφθη, ὀφείλονται εἰς ἀτέλειαν περὶ τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασιν. Πολλάκις δηλαδή, καίτοι ἔχει τις ἀντιληφθῇ ἀκριβῶς γεγονότος τινὸς καὶ διατηρεῖ αὐτὸ ζωηρῶς ἐν τῇ μνήμῃ, δὲν δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ αὐτὸ προσηκόντως διὰ τοῦ λόγου. Ἐνεκα δὲ ταύτης τῆς ἀτελείας περὶ τὴν ἔκφρασιν γεννᾶται παρὰ τῷ ἀκούοντι ἡλλοιωμένη εἰκὼν τοῦ γεγονότος, δεδομένου, ὅτι ὁ ἀκούων εἰσδέχεται οὐχὶ τὸ συνειδητὸν περιεχόμενον τοῦ περιγράφοντος ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ μόνον τὸ γλωσσικὸν αὐτοῦ περιβλήμα.

Διὰ πάντας τούτους τοὺς λόγους δὲν ὑφίσταται, ὡς ἤδη ἐρρήθη, μαρτυρία ἀπολύτως ἀκριβῆς. Ἰδίᾳ δὲ τῶν παίδων αἱ μαρτυρίαι πρέπει νὰ γίνωνται δεκταὶ μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως, καὶ ἂν ἔτι μηδεμίᾳ δολίᾳ προαίρεσις ὑπάρχῃ παρ' αὐτοῖς.

Καίτοι ὅμως τηλικαῦται τῶν γεγονότων παραμορφώσεις τελοῦνται ἐν τῷ στόματι τοῦ προβαίνοντος εἰς συνεχῇ αὐτῶν περιγραφὴν, ἐν τούτοις ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαλμάτων καὶ ἁλλοιώσεων εἶναι πολὺ μικρότερος κατὰ τὴν μαρτυρίαν, τὴν ἐν συνεχεῖ λόγῳ τελουμένην, ἢ κατὰ τὴν διαλογικὴν. Πολλῷ μᾶλλον ἡλλοιωμένον παρίσταται γεγονός τι, ὅταν ὁ ἐξεταζόμενος, ἰδίᾳ δ' ἂν εἶναι παῖς, προκαλῆται πρὸς ἀπόδοσιν αὐτοῦ δι' ἐρωτήσεων, ἢ ὅταν ἀφίηται ἐλεύθερος νὰ διηγηθῇ ἐν συνεχείᾳ, ὅ, τι συνεκράτησεν ἐν τῇ μνήμῃ. Διὰ τοῦτο δ' αἱ ἄρισται μαρτυρίαι, αἱ κατὰ τὸ δυνατόν προσεγγίζουσαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, εἶναι αἱ αὐθορμήτως τελούμεναι.

Ἐπομένως ὁ θέλων νὰ ἔχῃ τὸ δυνατόν maximum ἀληθείας ἐν μαρτυρίᾳ παιδός, ἃς προκαλῇ αὐτόν, ὅπως διηγητῇ ἐλευθέρως, χωρὶς νὰ ἀπειθύνῃ αὐτῷ ἐρωτήσεις. Ἄς ἀποφεύγῃ πᾶσαν ἐρώτησιν, καὶ αὐτὰς ἔτι, αἵτινες, δὲν εἶναι παραπειστικαί.

Μόνον δὲ μετὰ τὸ πέρας τῆς τοιαύτης αὐθορμήτου ἀφηγήσεως ἐπιτρέπεται νὰ ἐπακολουθῇ πρὸς πλήρη ἐξακρίβωσιν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται γεγονότος ἡ δι' ἐρωτήσεων ἀνάκρισις. <sup>1</sup> Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ὅμως ταύτῃ ἐπιβάλλεται νὰ καταγράφωνται οὐ μόνον, ὡς συνήθως συμβαίνει, αἱ ἀποκρίσεις τοῦ ἐξεταζομένου μάρτυρος, ἀλλὰ καὶ ἡ προκαλέσασα

<sup>1</sup>) Τῶν ἀπαιτήσεων τούτων ἡ ἐφαρμογὴ ἐπιβάλλεται, ὡς εἰκός, κατὰ μείζονα λόγον τοῖς νέοις ἀνακριταῖς, οἵτινες εἶναι ἀκόμη ἀνάσκητοι εἰς τὸ ἐρωτᾶν.

ἐκάστην αὐτῶν ἐρώτησις. Εἶναι τοῦτο ἀναγκαιότατον, διότι, ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ *Binet*,<sup>1</sup> «ἡ ἐρώτησις ἀποτελεῖ μετὰ τῆς ἀποκρίσεως ὅλον τι ἀδιαίρετον, ὡς ἀσκοῦσα μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἀπόκρισιν. Ἀποκρίσις ἀποκεχωρισμένη ἀπὸ τῆς ἐρωτήσεως, ἥτις προὐκάλεσεν αὐτήν, ἔχει ἀμφίβολον ἀξίαν». Ἐπιβάλλεται δὲ οὐ μόνον νὰ καταγράφωνται μετ' ἀκριβείας ἐν τῇ ἐγγράφῳ καταθέσει τοῦ μάρτυρος αἱ ἐρωτήσεις, ἀλλὰ καὶ νὰ σημειῶνται καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι, δυνάμεναι νὰ διαφωτίσωσι, λ. χ. διὰ τίνων σχημάτων ὁ ἀνακρίνων συνώδενεν ἐρώτησιν τινα αὐτοῦ, τίνα τόνον φωνῆς μετεχειρίσθη κ.τ.τ.

Ἀρχοῦμεθα εἰς τὰ ὀλίγιστα ταῦτα πορίσματα ἐκ τῶν πολλῶν, ἅτινα ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἤγαγεν εἰς φῶς, καθότι καὶ ταῦτα εἶναι ἱκανὰ νὰ καταστήσωσι δῆλην τὴν σημασίαν, ἣν τὰ προειρημένα ζητήματα κέκτηνται διὰ τὴν δικαστικὴν ἐπιστήμην καὶ ἰδίᾳ τὴν ποινικὴν. Διὰ τοῦτο δὲ ἀφ' ἱκανοῦ χρόνου ἔχουσι καταστῆ τὰ ζητήματα ταῦτα ὑποκείμενον εἰδικῆς ἐρεύνης καὶ τῆς μνημονευθείσης ἐπιστήμης. Δικαίως δ' ὑπολαμβάνεται σήμερον ὡς ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι τὸ ἀποτελεσματικῶς ἀνακρίνειν εἶναι τέχνη δυσχερὴς, πρὸς πρόσκτησιν τῆς ὁποίας δεῖται τις μαθήσεως καὶ ἀσκήσεως. Καὶ προβάλλεται ἡ ἀπαίτησις, ἵνα ὁ μέλλων δικαστής, ἰδίᾳ ὁ ποινικός, τυγχάνῃ ψυχολογικῆς μορφώσεως. Ἰδίᾳ δ' ἐπιβάλλεται, ἵνα οὗτος σπουδάζῃ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ὑποβολῆς, περὶ τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν προέρχεται, περὶ τῶν μέσων πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῆς, περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὐτὸς ὀφείλει νὰ ἐρωτᾷ, περὶ τῆς συμπεριφορᾶς, ἣν πρέπει νὰ τηρῇ ἀπέναντι τῶν διαφόρων προσώπων, ἅτινα ἐξετάζει, καὶ ἥτις πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογος καὶ πρὸς τὴν ἡλικίαν, τὸ φύλον, τὴν ἰδιοσυγκρασίαν, τὴν διανοητικὴν κατάστασιν, τὴν σωματικὴν ὑγίαν ἐκάστου κ.τ.λ.

Ὅφειλει περαιτέρω νὰ σπουδάζῃ οὗτος τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα περὶ τῶν πλεονεκτημάτων καὶ τῶν μειονεκτημάτων μαρτυρίας, λαμβανομένης εὐθὺς ἅμα τῇ ἐκτελέσει τῆς πράξεως, καὶ μαρτυρίας λαμβανομένης μετὰ πάροδον χρόνου, περὶ τῆς στάσεως, ἣν ὀφείλει νὰ τηρῇ καὶ καθ' ὅς ἀκόμη περιπτώσεις εὐρίσκεται πρὸ καταφύρου ἀποκρύψεως ἢ διαστρεβλώσεως τῆς ἀληθείας κ.τ.λ.

Πλὴν δὲ τῆς θεωρητικῆς σπουδῆς τῶν ζητημάτων τούτων, πλὴν τῆς γνώσεως τῶν πορισμάτων, ἅτινα ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἤγαγεν εἰς φῶς

<sup>1</sup>) La suggestibilité, σ. 316.



περι αὐτῶν, εἶναι ἀνάγκη καὶ ἐνδελεχοῦς πρακτικῆς ἀσκήσεως πρὸς ὁρ-  
θὴν αὐτῶν ἐφαρμογὴν.

**ΣΤ'. Ἡ ὑποβολή ὡς μέσον παιδαγωγικόν.**

**Ὑπὸ ποίαν ἐννοίαν ἐπιτρέπεται ἡ ἐν τῷ σχολείῳ χρῆσις αὐτῆς.**

Ἡ ὑποβολιμότης εἶναι ιδιότης φύσει ὑπάρχουσα ἰσχυρὰ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Καίτοι δ' ἀπολύτως ἐξεταζομένη ἡ ιδιότης αὕτη ἀποτελεῖ μειονέκτημα διὰ τὸν κατέχοντα αὐτήν, καθότι οὗτος προδίδει ἔλλειψιν ἀποτετυπωμένης προσωπικότητος, ἐν τούτοις ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς παρὰ τῷ παιδί, τῷ ἔτι ἀδιαπλάστῳ, τῷ ὑποκειμένῳ τῇ ἀγωγῇ, θεωρητέα ὡς ἀγαθὴ σύμπτωσις. Ἡ αἰτία δὲ τούτου εἶναι, ὅτι αὕτη ὁρθῶς χρησιμοποιοιμένη δύναται ἀποτελεσματικώτατα νὰ ἐπικουρήσῃ τοῖς σκοποῖς τῆς ἀγωγῆς.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ παῖς εἶναι ἀκόμῃ ἀμαθής, ἀνίκανος νὰ σχηματίσῃ ὁρθὰς κρίσεις περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων καὶ νὰ προβῇ αὐτενεργῶν εἰς ὁρθὰς ἀποφάσεις καὶ πράξεις, ἡ φυσικὴ αὐτοῦ ὁσιότης, ὅπως ὑπείκῃ τῷ διδασκάλῳ, ἐμπιστεύεται αὐτῷ, εἰσδέχεται ἀσυναίσθητως ὡς ἰδίᾳ τὰς ἐκείνου ἰδέας, συναισθήματα, πεποιθήσεις, διευκολύνει ἐν μεγίστῳ βαθμῷ τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ. Καὶ ὁ διδάσκαλος δὲ δὲν πρέπει νὰ ἄγνοῃ, ὅτι διὰ τῆς ὑποβολῆς, ἣν ἀσχεῖ ἐπὶ τοὺς μαθητάς του, ἔχει εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ μέσον ἰσχυρότατον ἐπιδράσεως ἐπ' αὐτούς.

Δύναται δὲ κατὰ ποικίλους τρόπους νὰ ποιήσῃται οὗτος χρῆσιν τῆς ὑποβολῆς ὡς μέσου πρὸς ἀγωγὴν τῶν παίδων. Ἐν πρώτοις ἀποκρουστέα ἡ διὰ τοῦ ὑπνωτισμοῦ ὑποβολή. Ταύτης γίνεται, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη <sup>1</sup>, χρῆσις ὡς μέσου θεραπευτικοῦ κυρίως μὲν ἐπὶ παίδων παθολογικῶν σωματικῶς ἢ ψυχικῶς, πολλάκις δὲ καὶ ἐπὶ ὕγιων. Ἀληθῶς δὲ οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν δύναμιν τοῦ μέσου τούτου.

Οὕτως ἔχει ἀποδειχθῇ, ὅτι δι' ὑποβολῶν κατόπιν ὑπνωτισμοῦ πλείσται νόσοι καὶ πλείσται ἀτέλειαι φυσιολογικαὶ τοῦ ὁργανισμοῦ δύνανται σκοπιμώτατα νὰ καταπολεμηθῶσι.

Καὶ ἐπὶ τὰς νοσητὰς δὲ λειτουργίας, αἵτινες, ὡς γνωστόν, εὐρίσκονται εἰς στενὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τῶν φυσιολογικῶν, ἡ διὰ τοῦ ὑπνωτισμοῦ ἐπίδρασις ἀποβαίνει εὐεργετικὴ, κατορθοῦσα ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε περιπτώσεων ἢ νὰ ἐνισχύῃ, ἢ ἀπλῶς νὰ ῥυθμίσῃ καὶ ὁρθῶς

<sup>1</sup>) Ἰδε ἀνωτέρω σ. 25.

κατευθύνῃ αὐτάς. Τέλος ἀνομολογεῖται, ὅτι διὰ τοῦ ὑπνωτισμοῦ μεγίστη δύναται νὰ ἀσκηθῇ ἐπίδρασις καὶ ἐπὶ τὴν ἡθικὴν τῶν ἀτόμων διαμόρφωσιν. Διὰ τούτου δύνανται ἡθικὰ ἐλαττώματα, ἐνστικτα πονηρὰ νὰ ἀφανισθῶσιν, ἀντικαθιστάμενα διὰ τάσεων ἀγαθῶν, κλίσεων ὠφελίμων. Ἡ ἡθικὴ αὕτη τοῦ ὑπνωτισμοῦ ἐπίδρασις ἔχει ἀποδειχθῇ ἐν τῇ πράξει, ὡς δεικνύουσι τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα ὑπὸ τῶν *Voisin, Liebault, Bérillon, Bernheim, Beaunis, Liegeois* καὶ πλείστων ἄλλων.

Ἐν τούτοις παρ' ἅπαντα τὰ ἀναμφισβήτητα ταῦτα εὐεργετικά ἀποτελέσματα, ἅτινα δύναται νὰ ἐπενέγκῃ ὁ ὑπνωτισμός, ὑπὸ εἰδικῶν ἐπιστημόνων ἐν ὁρισμέναις εἰδικαῖς περιπτώσεσι χρησιμοποιούμενος, ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ἐν τοῖς σχολείοις εἴτε ὡς μέσου ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, εἴτε ὡς μέσου παιδαγωγικοῦ δικαίως ἀποδοκιμάζεται. Ἐν πρώτοις δὲν εἶναι δυνατὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ἐπὶ παντὸς ἀτόμου. Καὶ εἰς ἐκείνους δέ, ἐφ' ὧν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ, ἀποβαίνει πρόξενος μεγάλων κακῶν. Οὕτω δύναται νὰ προκαλέσῃ φαινόμενα νευρικά ὀλέθρια τῷ ὀργανισμῷ. Τὸ πάντων δὲ σπουδαιότατον, συχνὴ χρῆσις τοῦ ὑπνωτισμοῦ ἐπιδρᾷ ὀλεθρίως ἐπὶ τὴν βούλησιν τῶν ἀτόμων, ἐξασθενοῦσα καὶ ἀφανίζουσα αὐτήν. Ἐχει παρατηρηθῇ, ὅτι ὅσῳ συχνότερον ὑπνωτίζεται ἄτομόν τι, τοσοῦτῳ εὐχερестέρα καθίσταται ἐν τῷ μέλλοντι ἡ ὑπνώτισις αὐτοῦ. Ἡ ἀντίστασις, ἣν ὁ ὀργανισμός αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ ἀντέταττε κατὰ τῆς ἀσκουμένης ἐπ' αὐτὸ ἐπίδράσεως τοῦ ὑπνωτίζοντος, βαίνει διαρκῶς μειουμένη. Δύναται δ' ἐν τέλει νὰ καταστῇ αὕτη οὕτως ἀσθενής, ὥστε ἡ παραμικρὰ ἐξωτερικὴ ἐπίδρασις, ἡ ἀπλὴ θέα λάμποντος πράγματος, νὰ μεταθέτῃ τὸ ἄτομον εἰς κατὰστασιν ὑπνώσεως.

Σὺν τῇ αὐξανομένῃ δὲ ταύτῃ μειώσει τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ βαίνει μειουμένη καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς βουλήσεως. Οὕτω δὲ ἄτομον συχνάκις ὑπνωτισθὲν δύναται ν' ἀποβῇ ἐν τέλει ἀληθὲς αὐτόματον, ἀδυνατοῦν νὰ ἀντιστῇ εἰς οἰανδήποτε ἐπίδρασιν, ἀνίκανον, ὅπως ἀναλάβῃ πρωτοβουλίαν τινά, ἢ-προβῇ εἰς ἐκτέλεσιν πράξεως τινος, ἐπιτήδειον δὲ μόνον, ὅπως εὐχερῶς καὶ μηχανικῶς ἐκτελῇ τὸ ἐξωθεν προσταττόμενον. «Ἐρχεται στιγμή, καθ' ἣν κίνησίς τις, λέξις τις, διαταγὴ τις ἀρκοῦσιν, ὅπως ἐγείρωσιν οὐ μόνον παραστάσεις, ἰδέας παρὰ τοῖς τοιοῦτοις ἀτόμοις, ἀλλὰ καὶ ὅπως ὠθήσωσιν αὐτὰ εἰς πράξεις περιπλόκους». <sup>1</sup> Ταῦτα δὲ ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ *Wundt* χαρακτηρίζει τὸν ὑπνωτισμὸν ὡς ἀνηθικότητα.

<sup>1</sup>) Félix Thomas, La suggestion, son rôle dans l'éducation, σ. 138.



Ἐπομένως δι' οὓς λόγους δὲν ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις τοῦ ὑπνωτισμοῦ πρὸς ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας, διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ἀπαγορευτέα ἀπολύτως καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ὡς μέσου παιδαγωγικοῦ καὶ ἀποκλειστέα ἀπολύτως ἀπὸ τοῦ σχολείου, καθότι πολὺ ἀνώτερα εἶναι τὰ ἠθικὰ καὶ διανοητικὰ κακὰ, ἅτινα συνεπάγεται, τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα ἐκ τῆς χρήσεως αὐτοῦ δύνανται νὰ προκύψωσιν. Ἄλλωστε ὁ διδάσκαλος οὔτε καιρόν, οὔτε δεξιότητα ἔχει πρὸς ἐφαρμογὴν τοιοῦτου μέσου. Ὡς θεωρεῖται τοῦτο ὡς μέσον θεραπευτικόν, οὐ ἡ χρῆσις μόνον ἐπὶ ὀρισμένων παιδῶν, ἐν εἰδικαῖς περιπτώσεσι καὶ ὑπὸ εἰδικῶν ἐπιστημόνων θὰ ἦδύνατο νὰ ἐπιτραπῇ.

Ὑπάρχουσιν ἄλλωστε πλείστα ἄλλα μέσα, δι' ὧν ὁ διδάσκαλος καὶ ἄκων ἀσκεῖ ἰσχυροτάτας ὑποβολὰς ἐπὶ τῶν μαθητῶν του.

Ἐν πρώτοις δύνανται ὁ διδάσκαλος, ὡς κατωτέρω ἐρρήθη, διὰ τῆς στάσεως αὐτοῦ, τῶν κινήσεων αὐτοῦ, τῶν πράξεων αὐτοῦ καὶ καθόλου διὰ τῆς ὅλης αὐτοῦ συμπεριφορᾶς νὰ ἐπιδρᾷ βαθυτάτα ἐπὶ τοὺς παῖδας. Τὸ παλαιὸν δίδαγμα, καθ' ὃ «τὸ παράδειγμα ἐπιδρᾷ ἰσχυρότερον ἢ ἡ διδασκαλία», κατὰ βάθος ἐξεταζόμενον οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀξιώματος τῆς ὑποβολῆς ἐπὶ τὸ δρᾶν. Ὅφειλει ἐπομένως ὁ διδάσκαλος μηδὲν νὰ πράττῃ, ὅπερ νὰ εὐρίσκηται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ιδιότητας, αἷς ἐπιδιώκει νὰ γεννήσῃ παρὰ τοῖς παισίν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ πᾶσαν δεξιότητα, πᾶσαν ιδιότητα τῆς βουλῆσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος, ἣν θέλει οὗτος νὰ ἐμφυτεύσῃ τοῖς παισίν, αἷς παρέχῃ αὐτοῖς ζῶσαν ἐν τοῖς ἰδίοις ἑαυτοῦ τρόποις καὶ πράξεσιν. Οὕτω λ. χ. δὲν δύνανται νὰ ὑποβάλῃ τοῖς παισὶ τὴν ιδιότητα τῆς ἀκριβείας ὁ διδάσκαλος, ὁ διαρκῶς βραδύνων νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ σχολεῖον καὶ ἀναχωρῶν ἐξ αὐτοῦ πρὸ τῆς τεταγμένης ὥρας. Δὲν δύνανται νὰ γεννήσῃ ἐν αὐτοῖς τὴν πρὸς τὴν καθαριότητα ἀγάπην ἐκεῖνος, ὅστις διὰ τῆς ἡμελημένης αὐτοῦ ἀμφιέσεως πᾶν ἄλλο ἢ πρότυπον καθαριότητος παρέχει ἑαυτόν. Δὲν δύνανται νὰ ἐθίσῃ τοὺς παῖδας εἰς τοὺς κομψοὺς τρόπους καὶ τὸ κομψῶς ἐκφράζεσθαι ὁ σκαιὸς τοὺς τρόπους, ὁ ποιοῦμενος χρῆσιν βαναύσων ἐκφράσεων, ὁ ἀρεσκόμενος νὰ τιτλοφορῇ τοὺς παῖδας διὰ χυδαίων κοσμητικῶν ἐπιθέτων. Δὲν δύνανται νὰ ὑποβάλῃ αὐτοῖς δικαιοσύνην, ἀγάπην, εὐσέβειαν, φιλοπατρίαν, ἐνθουσιασμόν καθόλου πρὸς πᾶν ὑψηλὸν καὶ γενναῖον ὁ αἰσθητοποιῶν διὰ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰς ἀντιθέτους ιδιότητας πρὸς τὰς ἀρετὰς ταύτας.

Δύνανται προσέτι ὁ διδάσκαλος νὰ ἀσκήσῃ ἰσχυροτάτας ὑποβολὰς διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ. Ὁ τόνος τῆς φωνῆς αὐτοῦ, ὁ προδίδων πεποίθησιν ἐπὶ τῶν λεγομένων, ὁ τρόπος τῆς διηγήσεως αὐτοῦ, ἡ ῥέουσα

γλῶσσα, ὁ προσήκων τῶν ἐρωτήσεων χειρισμός, ὅταν συνοδεύονται ὑπὸ ἀναλόγων στάσεων, κινήσεων, ἐκφράσεων τοῦ προσώπου, ὑπὸ καταλλήλου βλέμματος, δύνανται μετ' ἀνυπερβλήτου δυνάμεως νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τοὺς παῖδας.

Διὰ πάντων τούτων τῶν μέσων δύναται ὁ διδάσκαλος τὰς ποικιλότητας τῶν ὑποβολῶν νὰ ἀσκήσῃ. Διὰ τούτων κατορθοῖ νὰ ἐμβάλλῃ τοῖς παισὶν ἐποπτείας, συναισθήματα, ιδέας, πεποιθήσεις, βουλήματα, δεξιότητας, χρείας καὶ νὰ ὠθῇ πρὸς τὰς ἀναλόγους πράξεις. Διὰ τούτων κατορθοῖ νὰ ἐκριζοῖ κατὰ τελεσφορώτατον τρόπον πλείστας κακίας καὶ καθόλου πλείστας ἀτελείας ψυχικάς, λ. χ. ἔλλειπιν ἀποφασιστικότητος, δειλίαν, νωθρότητα, ἀδυναμίαν βουλήσεως, τάσιν πρὸς τὸ ψεῦδος, πρὸς τὴν κλοπὴν, τὴν μισανθρωπίαν, πρὸς τὸ ἐρίζειν κ.τ.λ. Καθόλου εἰπεῖν, ἡ ὑποβολὴ ἐν ταῖς χερσὶ δεξιοῦ διδασκάλου εἶναι μέσον θαυματουργὸν πρὸς γένεσιν θρησκευτικῶν, ἠθικῶν, καλαισθητικῶν, ἔθνικῶν, διανοητικῶν συναισθημάτων, πρὸς ἐμφύτευσιν πεποιθήσεων, τάσεων, συνηθειῶν, δεξιότητων, ἐν ἁρμονίᾳ εὐρισκομένων πρὸς τοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς, ἢ πρὸς ἐκρίζωσιν συναισθημάτων, πεποιθήσεων, τάσεων, δεξιότητων, ἀντιτιθεμένων τοῖς σκοποῖς τῆς ἀγωγῆς.

Πλὴν δὲ τούτου ὁ γινώσκων διὰ τῆς ὑποβολῆς νὰ ἐπιδρῇ ἐπὶ τὴν διάνοιαν, τὸ συναίσθημα, τὴν βούλησιν τῶν παίδων εἶναι δυνατόν καὶ σωματικὰς ἀτελείας νὰ αἶρῃ, ὅταν αὗται ἐν ψυχικοῖς αἰτίοις ἔχωσιν τὴν ῥίζαν αὐτῶν. Οὕτω κατώρθωσαν διδάσκαλοι διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ ἀπαλλάξωσι μαθητὰς αὐτῶν ἀπὸ σπασμῶν, ἀπὸ τῆς ιδιότητος τοῦ τραυλίζειν καὶ ἀπὸ πλείστων καθόλου φυσιολογικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ νευρικῶν παθήσεων.

Τὰ εἰρημέγα καταδεικνύουσι, πόσον σπουδαῖον παιδαγωγικὸν μέσον ἀποτελεῖ ἡ ὑποβολὴ ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ διδασκάλου. Ἀνάγκη ὅμως νὰ γινώσκῃ οὗτος νὰ ποιῇται σκόπιμον καὶ ἐπιμελῆ χρῆσιν αὐτοῦ. Τὸ τοιοῦτον δὲ τοσοῦτο μᾶλλον ἐπιβάλλεται αὐτῷ, καθότι, ὥς καὶ ἀνωτέρω ἐρρήθῃ, ἀποφυγὴ τῆς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀσκήσεως ὑποβολῆς ἐπὶ τοὺς μαθητὰς του εἶναι τι ἀδύνατον. Καὶ ἄκων ὁ διδάσκαλος ἀσκεῖ καθ' ἐκάστην ἡμέραν μυρίας ὑποβολὰς ἐπὶ τοὺς τροφίμους του. Ἐπομένως ἂν ἀγνοῇ νὰ ποιῇται τὴν προσήκουσαν τοῦ μέσου τούτου χρῆσιν, εἶναι δυνατόν ἡ ἐπὶ ἀγνοίας στηριζομένη, ἡ ἀσυνειδήτως ἐξ αὐτοῦ προερχομένη ὑποβολὴ νὰ ἀποβαίῃ ἐπιβλαβεστάτη εἰς τοὺς παῖδας.

Ἀληθῶς δέ, ποσάκις οἱ διδάσκαλοι ἀσκοῦσι, χωρὶς νὰ τὸ φαντά-



ζωνται, διὰ τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων αὐτῶν υποβολάς, αἵτινες ὁλοθρῶς ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοὺς παῖδας! Ποσάκις γεννῶσιν ἐν αὐτοῖς ιδέας, κλίσεις, πεποιοθήσεις, τάσεις πάντῃ ἀντιθέτους πρὸς ἐκείνας, ἃς ἡ ἀγωγή ἐπιδιώκει! Ποσάκις ὑποβάλλουσιν ἀντὶ δεξιότητων τὴν ἀνικανότητα, ἀντὶ ἀρετῶν κακίας! Ποσάκις ἕνεκα ἀσημάντων ἀτοπημάτων, εἰς ἃ περιπίπτουσιν οἱ παῖδες, ἕνεκα ἀναξίων λόγου σφαλμάτων αὐτῶν, ἕνεκα φυσικῆς αὐτῶν ἀδυναμίας, ὅπως ἐξεύρωσι τὴν προσήκουσαν ἀπόκρισιν εἰς προβαλλομένας αὐτοῖς ἐρωτήσεις, ὑποβάλλουσιν αὐτοῖς οἱ διδάσκαλοι τὴν πεποίθησιν, ὅτι πρὸς οὐδὲν εἶναι ἱκανοί, ἐκτοξεύοντες κατ' αὐτῶν τοιαύτας τινὰς λοιδορίας: «Δι' αὐτὸ τὸ πράγμα δὲν εἶσαι σὺ ἱκανός», «τοῦτο εἶναι ἀνώτερον τῶν δυνάμεών σου», «δὲν ἐπερίμενα περισσότερα ἀπὸ σέ», «ποτὲ δὲν εἰμπορεῖς νὰ μοῦ δώσης ὀρθὴν ἀπόκρισιν», «εἶσαι τελείως ἀνίκανος διὰ κάθε τι», «δὲν ἐκπλήττομαι διὰ τὴν σιωπὴν σου, διότι σὲ γνωρίζω» κ. τ. τ.

Πλείστοι δὲ παῖδες ἀποβαίνουσι πράγματι ἀνίκανοι πρὸς ἐργασίαν, ἀποβάλλουσιν τὸ θάρρος, μορφοῦσι περὶ ἑαυτῶν ιδέαν, ὅτι ἀληθῶς εἶναι ἀμελεῖς, μοχθηροί, ἀνήθικοι κ. τ. τ. διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι ὁ διδάσκαλος συμπεριεφέρετο πρὸς αὐτοὺς ὡς πρὸς τοιοῦτους. Ὑπεβλήθη δηλαδὴ αὐτοῖς ἡ ιδέα, ὅτι πράγματι εἶναι τοιοῦτοι. Ἐνὶ λόγῳ, πολλοὶ τῶν διδασκάλων ἐξ ἀγνοίας καὶ κακῆς ἐξέως προϋποθέτουσιν ὑπάρχοντα ἐλαττώματα παρὰ τοῖς μαθηταῖς αὐτῶν καὶ ψέγουσιν αὐτοὺς ἕνεκα τούτου. Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου ὑποβάλλουσιν αὐτοῖς ταῦτα, γεννῶσιν αὐτά, ἐνῷ πρότερον δὲν ὑφίστατο. <sup>1</sup>.

<sup>1</sup>) Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο λέγει ὁ W. Lay τὰ ἀξιοσημείωτα ταῦτα: «Ὁ διδάσκαλος ἔχει καθ' ἑκάστην ἱκανὰς εὐκαιρίας, ὅπως ποιῇται συνειτνὴν καὶ ἀσύνετον χρῆσιν τῆς ὑποβολῆς. Δύναται νὰ εἴπῃ μαθητῇ τινι, ὅτι εἶναι ἀνίκανος νὰ κατανοήσῃ, ἢ νὰ πράξῃ τοῦτο ἃ ἐκεῖνο. Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου ὑποβάλλει αὐτῷ ἀμφιβολίαν καὶ κωλύματα. Τοῦτο ὅμως ἔχει ὡς ἐπακόλουθον, ὅτι δεικνύει ὁ μαθητὴς ἀνικανότητα ἴσην πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀσκηθείσης ὑποβολῆς. Ὁ διδάσκαλος πολλάκις προϋποθέτει παρὰ τῷ μαθητῇ ἀμέλειαν, ἐλαττώματα, κακίας. Τοῦτο δὲ πολλάκις ἰσοδυναμεῖ πρὸς γένεσιν αὐτῶν. Ὁ διδάσκαλος πολλάκις εἶναι φειδωλὸς εἰς τὸ ἐπαινεῖν καὶ ἀνομολογεῖν τὰς ἐργασίας τῶν μαθητῶν, φρονῶν ὅτι καθήκον τοῦ μαθητοῦ εἶναι νὰ παρασκευάζῃ ἐπιμελῶς τὰς ἐργασίας του. Λησμονεῖ ὅμως, ὅτι ἡ συνειδήσις τοῦ καθήκοντος προϋποθέτει τὴν συνειδήσιν ἱκανότητος καὶ δυνάμεως πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντος. Ποιεῖται κατάχρησιν ψόγων καὶ αἰτιάσεων. Διὰ τούτου ὅμως ἐξασθενοῖ τὴν πεποίθησιν τοῦ παιδὸς ἐφ' ἑαυτόν. Ἐπομένως ἃς τηρῇ ὁ διδάσκαλος τούτους τοὺς κανόνας:

1) Ἀναγνώριζε πᾶσαν καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν ἐλαχίστην πρόοδον τοῦ μαθητοῦ. Ψέγε μόνον ἐπιπολαιότητα, ἀπειθειαν καὶ ἄλλα πταίσματα, ἐμφανιζόμενα παρὰ τοῖς

ἵνα κατορθώσῃ ὁμοῦς ὁ διδάσκαλος νὰ ἀσκή μὲν τὰς ὁρθὰς ὑποβολάς, νὰ ἀποφεύγῃ δὲ τὰς ἐπιβλαβεῖς, εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ὑπ' αὐτοῦ πλήρωσις ὀρισμένων τινῶν ἀπαιτήσεων, ἐν αἷς προέχουσιν αἱ ἐπόμεναι:

1. Ὅφειλει νὰ ἔχη γινῶσιν τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων περὶ τοῦ φαινομένου τῆς ὑποβολῆς καὶ νὰ εἶναι κάτοχος τῶν μεθόδων, δι' ὧν θὰ κατορθοῖ νὰ διαγιγνώσκῃ τὸν βαθμὸν τῆς ὑποβολιμότητος ἐκάστου τῶν μαθητῶν του.

2. Ὅφειλει νὰ φροντίξῃ νὰ συγκεντροῖ ἐν ἑαυτῷ τὰς ιδιότητας, δι' ὧν θὰ ἀποβαίῃ δυνατόν νὰ ἐκπορεύωνται ἐξ ἑαυτοῦ ὡς οἷόν τε ἰσχυρότατοι ἐπιδράσεις. Ὡς δ' ἀνωτέρω εἶπομεν, οἱ παῖδες εἰς ἐκείνους μᾶλλον ὑπέκουσι, πρὸς οὓς συνδέονται διὰ τῶν δεσμῶν τῆς ἀγάπης καὶ οὓς θεωροῦσιν ὑπεριτέρους ἑαυτῶν καθ' οἷονδήποτε τρόπον. Ἐπομένως ἂς προσπαθῇ ὁ διδάσκαλος τὸ μὲν νὰ ἐφεύξηται τὴν ἀγάπην τῶν παιδῶν, τὸ δὲ διὰ τῶν γνώσεων αὐτοῦ, τῆς ἡθικότητός του, τῆς ἰσχυρᾶς του βουλῆσεως νὰ ἐμφανίζηται ὡς ὃν ὑπέροχον πρὸ τῶν ὁμμάτων ἐκείνων.

3. Ὅφειλει προσέει νὰ εἶναι εἰθισμένος εἰς τὴν τέχνην τῆς ὁρθῆς χρήσεως τῶν διαφόρων μέσων, δι' ὧν ἡ ὑποβολὴ ἀσκάζεται, καὶ ὧν ἐγένετο ἤδη μνεία. Ἰδίᾳ δ' ἂς κατορθοῖ, ὥστε διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ, τῆς στάσεως, τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου, τοῦ βλέμματος, τοῦ τόνου τῆς φωνῆς, τοῦ τρόπου τῆς διατυπώσεως τῶν διανοημάτων κ.τ.λ. νὰ παρίσταται πρὸ τῶν ὁμμάτων τῶν παιδῶν, χωρὶς νὰ φαίνεται ὑποκρινόμενος, ὡς κατεχόμενος ὑπὸ ἐσωτερικοῦ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα ὑποβάλλει, ὡς πιστεύων ἀκραδάντως εἰς αὐτά.

4. Ὅφειλει ἰδίᾳ νὰ σπουδάζῃ τὴν φύσιν ἐκάστου εἶδους τῶν ἐρωτήσεων καὶ νὰ ἐθισθῇ εἰς τὴν εὐχερῇ καὶ ἀβίαστον χρῆσιν αὐτῶν ἐν δέοντι. Ἡ ἐρώτησις εἶναι τὸ κυριώτατον καὶ συγγνώτατον μέσον τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ μετὰ τῶν παιδῶν ἐπικοινωνίας καὶ διὰ ταύτης, ὡς εἶδομεν, δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τὴν διάνοιαν, τὸ θυμικόν, τὴν βού-

παισίν· ἐπὶ δὲ συναισθημάτων, ποιοῦ χρῆσιν μᾶλλον τῆς ὑποβολῆς ἢ τοῦ λόγου.

2) Ὑπολόμβανε τοὺς παῖδας κατὰ κανόνα τοσοῦτον ἀγαθοῦς, ὅσον ἐπιθυμεῖς.

3) Ἐμβαλλε τῷ παιδί τὴν πίστιν, ὅτι εἶναι ἱκανὸς μόνον πρὸς τὸ ἀγαθόν, οὐχὶ πρὸς τὸ πονηρόν. Σαφηνίजे τὴν διὰ τῆς ὑποβολῆς γεννηθεῖσαν παρὰ τοῖς παισὶ σκοτεινὴν πίστιν καὶ ἀποδείκνυε αὐτὴν ὡς ἀναγκαίαν, ὁδηγῶν αὐτοὺς, ὥπως διανοούμενοι λαμβάνουσι γινῶσιν τῶν περὶ ὧν ἐκάστοτε πρόκειται σκέσεων. W. Lay, Experimentelle Didaktik σ. 563—564. 5<sup>te</sup> Aufl. Leipzig, 1910.—Hrbst. καὶ M. Gajau, Éducation et Héritéité, σ. 17 κ. ε.



λῃσιν τῶν παίδων. Διὰ τῶν ἐρωτήσεων δύναται νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς παῖδας, ἐπικουρήσῃ αὐτοῖς, κωλύσῃ αὐτοὺς πρὸς μόρφωσιν τῶν ἀποκρισέων αὐτῶν. Ὅφείλει ἐπομένως νὰ ἀποβῇ καλλιτέχνης ἐν τῷ χειρισμῷ τῶν ἐρωτήσεων.

5. Ἄς μὴ λησμονῇ καὶ τόδε:

Πᾶν τὸ ὑπέρτερον τῶν σωματικῶν ἢ ψυχικῶν δυνάμεων τῶν παίδων οὐδεμίαν ἀσκεῖ ἐπ' αὐτοὺς ὑποβολήν. Δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν αὐτοῖς ἀντιλήψεις, διανοήματα, συναισθήματα, πεποιθήσεις, πράξεις ἀνωτέρας τῶν δυνάμεων αὐτῶν. Ἀνάγκη ἐπομένως νὰ φροντίξῃ ὁ διδάσκαλος, ἵνα ὁ παῖς κατανοῇ τὰ ὑποβαλλόμενα αὐτῷ καὶ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ τὰ στοιχεῖα, τὰς δυνάμεις, σωματικὰς καὶ ψυχικὰς, πρὸς ἐισδοχὴν ἢ ἐφαρμογὴν αὐτῶν.

### Ζ'. Μέσα πρὸς ἄρσιν τῆς τῶν παίδων ὑποβολιμότητος.

Ἡ ἰσχυροτάτη ἐπίδρασις τῆς ὑποβολῆς, ἣν τὰ ἄτομα ὑφίστανται κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, εἶναι, ὡς εἶδομεν, ὑψίστης σημασίας ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως· σύμπτωσις ἀρίστη, ἐπικουροῦσα σπουδαίως τῇ ἀγωγῇ αὐτῶν. Ἐν τούτοις ὁ διδάσκαλος, ἐνῶν ἅφ' ἐνὸς ὀφείλει νὰ χρησιμοποίῃ τὴν ιδιότητα ταύτην ὡς μέσον παιδαγωγικόν, ἅφ' ἐτέρου καθήκον ἔχει ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταπολεμῇ αὐτήν. Ὅφείλει νὰ τείνῃ, ὅπως σὺν τῇ προοίῳσῃ ἡλικίᾳ ὁ παῖς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐλευθερῶται ἀπὸ τῆς ιδιότητος ταύτης, διότι ἡ ὑπαρξὶς αὐτῆς παρὰ τῷ ὀρίμῳ ἀνθρώπῳ εἶναι μέγα μειονέκτημα. Ἡ ὑπαρξὶς αὐτῆς δηλοῖ ἔλλειπιν αὐτοτελείας, ἀσθένειαν περὶ τὸ παρατηρεῖν καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι, ἀδυναμίαν διανοήσεως, εὐπιστίαν, ἔλλειπιν βουλήσεως, ἐνὶ λόγῳ, ἔλλειπιν προσωπικότητος. Ἐπομένως καθήκον τοῦ διδασκάλου εἶναι νὰ φροντίξῃ, ὅπως τοῦτο τὸ ἄλλως σπουδαῖον παιδαγωγικόν μέσον, σὺν τῇ προοίῳσῃ ἡλικίᾳ τοῦ μαθητοῦ ἀποβαίῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀσθενέστερον καὶ ἐν τέλει ἄχρηστον. Αὐτὸς ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς ἐπιβάλλει τοῦτο, ἐπιτάσσει, ὅπως ὁ παῖς κατὰ μικρὸν ἄγῃται εἰς τὴν αὐτοτέλειαν, τὴν ἱκανότητα τοῦ μορφοῦν τῇ ἰδίᾳ αὐτενεργείᾳ τὰς πεποιθήσεις του καὶ προβαίνειν εἰς ἀποφάσεις καὶ πράξεις ἐπὶ τῇ βάσει ἰδίων κρίσεων καὶ συλλογισμῶν.

Εὐτυχῶς δ' ἡ φύσις λαμβάνει ἱκανὴν πρόνοιαν περὶ καταπολεμήσεως τῆς ὑποβολιμότητος. Ἡ κανονικὴ δηλαδὴ ἐξέλιξις τῶν σωματικῶν τοῦ παιδὸς δυνάμεων καὶ τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ δεξιότητων ἐλαττοῖ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν ἰσχὺν τῆς ἐμφύτου τῷ παιδί ὑποβολιμότητος. Τού-

του δ' ἔνεκα ἐπὶ παίδων ὑποκειμένων τῇ ὑποβολῇ ἐν κανονικῷ βαθμῷ δὲν παρίσταται πολλάκις ἀνάγκη τεγνητῆς τινος ἐπεμβάσεως πρὸς ἄρσιν τῆς ὑποβολιμότητος. Ἐν τούτοις καὶ τὸ σχολεῖον ὀφείλει νὰ παρέχῃ τὴν ἀρωγὴν αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ εἰς τὸ ἔργον τῆς φύσεως.

Ἡ ἐπικουρία δ' αὕτη τοῦ σχολείου ἐπιβάλλεται τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον πολλοὶ παῖδες ἐν οὕτως ἰσχυρῷ βαθμῷ ὑπόκεινται φύσει τῇ ὑποβολῇ, ὥστε μόνῃ ἢ φυσικῇ τοῦ σωματικοῦ καὶ ψυχικοῦ οργανισμοῦ ἐνίσχυσις δὲν εἶνε ἱκανὴ νὰ ἄρῃ αὐτήν.

Ἰκανὰ δὲ μέσα δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ διαθέσῃ πρὸς καταπολέμησιν τῆς ὑποβολιμότητος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ταῦτα δ' εὐχερῶς εὐρίσκει τις, ἀνερευνῶν τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως τῆς ὑποβολῆς.

Κατὰ τὰ προορηθέντα, εἰς ταύτην ὑπόκεινται ἄτομα, παρ' οἷς παρατηρεῖται εὐπιστία, ὑστέρησις ἐν τῇ ἀντιλήψει καὶ τῇ διανοήσει, ἀδυναμία τῆς βουλῆσεως, πενία γνώσεων καὶ καθόλου ταπεινὸς βαθμὸς μορφώσεως κ. τ. λ. Ἐπειδὴ δ' οἱ παῖδες ἐν μεγάλῳ βαθμῷ κέκτῃνται τὰς ιδιότητας ταύτας, διὰ τοῦτο καὶ ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ὑπόκεινται τῇ ὑποβολῇ.

Ὁ θέλων ἐπομένως νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ὑποβολιμότητα τῶν μαθητῶν του, ἅς ἐνισχύῃ παρ' αὐτοῖς τὰς ἀντιθέτους πρὸς τὰς προειρημένas ιδιότητας.

Εἰδικώτερον δὲ ὀφείλει νὰ τηρῇ ὁ διδάσκαλος τὰς:

1. Ὄφείλει νὰ πλουτίσῃ τὴν συνείδησιν τοῦ παιδὸς διὰ γνώσεων ἀκριβοῶν καὶ πλουσίων. Κατὰ ταῦτα ἡ ὁρθῶς τελουμένη διδασκαλία θεωρητέα ἄριστον μέσον καταπολεμήσεως τῆς ὑποβολιμότητος.

2. Ὄφείλει νὰ ἀσκή τοὺς παῖδας εἰς τὸ ὁρθῶς παρατηρεῖν καὶ ὀξέως ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ὑποπιπτόντων ταῖς αἰσθήσεσι, διότι ὅσῳ τελειότεροι εἶναι αἱ ἀντιλήψεις, τοσούτῳ καὶ μονιμώτεραι ἐν τῇ συνειδήσει διατελοῦσι καὶ τοσούτῳ δυσχερέστερον ὑπὸ τὴν πίεσιν ἐξωτερικῶν ἐπενεργειῶν ὑπόκεινται εἰς ἀλλοίωσιν.

3. Ὄφείλει νὰ ἀσκή τοὺς παῖδας εἰς τὸ αὐτοτελῶς διανοεῖσθαι καὶ ὑποβάλλειν εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν πᾶν πρᾶγμα, πᾶν γεγονός, πᾶσαν ἔξωθεν προσφερομένην ἰδέαν. Ὁ ὀξέως καὶ ὁρθῶς διανοούμενος, ὁ φροντίζων πάντοτε νὰ προβαίῃ εἰς ἰδίας κρίσεις καὶ ἐξάγῃ πορίσματα ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοτελῶς ὑπ' αὐτοῦ σχηματισθέντων συλλογισμῶν, δυσχερῶς εἰσδέχεται ἄνευ βασάνου ἕνας ἀντιλήψεις, ἰδέας, πεποιθήσεις.

4. Ἡ ὑποβολιμότης κατ' ἐξοχὴν προδίδει ἀδυναμίαν βουλῆσεως. Ἐπομένως ἡ ἐνίσχυσις ἀπασῶν τῶν ιδιοτήτων τῆς βουλῆσεως συμβάλλεται ἀμέσως πρὸς ἄρσιν τῆς ιδιότητος ταύτης.



5. Ὁφείλει προσέτι ὁ διδάσκαλος νὰ καλλιεργῇ ἐν τῷ προσήκοντι πάντοτε μέτρῳ τὴν φιλαυτίαν τοῦ παιδὸς καὶ ἐνισχύη ἐκ παντὸς τρόπου τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ἐφ' ἑαυτόν. Ὁ κατέχων τὰς ιδιότητες ταύτας θεωρεῖ ἀνάξιον ἑαυτοῦ νὰ ὑπείκη τοῖς ἄλλοις τυφλῶς καὶ θὰ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως ἀντιδρῇ κατὰ τῶν ξένων πιέσεων.

6. Ἡ ὑποβολιμότης, ὥς εἶδομεν, ὑπάρχει κατὰ κανόνα παρ' ἀτόμοις, ὧν ὁ σωματικὸς ὁργανισμὸς εἶναι ἀσθενής. Προσπάθεια ἐπομένως τοῦ διδασκάλου πρὸς ἐπίρρῳσιν τῶν σωματικῶν τοῦ παιδὸς δυνάμεων καὶ ἐδραΐωσιν τῆς σωματικῆς αὐτοῦ ὑγείας πλὴν τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν, ἅτινα συνεπάγεται, εἶναι καὶ μέσον τελεσφόρον πρὸς καταπολέμησιν τῆς ὑποβολιμότητος.

7. Ἀριστον μέσον ἀποφυγῆς τῆς ὑποβολῆς ὑπὸ τοῦ παιδὸς εἶναι, ὁσάκις οὗτος περιπέσῃ εἰς ἀναλήθειάν τινα, ὁσάκις ἀλλοιώσει προτέρας αὐτοῦ ἀντιλήψεις περὶ πραγμάτων, νὰ ἄγωμεν αὐτὸν εἰς τὸ σημεῖον, ὥστε μόνος του νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν πλάνην του. Πρὸς τοῦτο δέ, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, ἂς ἐπιδεικνύωμεν αὐτῷ τὸ πρᾶγμα, περὶ οὗ ἀναληθῶς ἐξεφράσθη καὶ ἂς ἀφίνωμεν αὐτὸν νὰ εὕρῃ μόνος τὰ σφάλματα, εἰς ἃ ὑπέπεσε. Τὸ μέτρον τοῦτο ἰδίᾳ ἂς ἐφαρμόζωμεν, ὁσάκις ὁ παῖς παρεσύρθη ὑπὸ ξένων ὑποβολῶν. Ἐχει παρατηρηθῇ, ὅτι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον καὶ ἡ προσοχὴ τοῦ παιδὸς ἐνισχύεται καὶ αἱ ἀντιλήψεις καὶ αἱ ἰδέαι αὐτοῦ κτῶνται σαφένειαν καὶ διάρκειαν καὶ ὁ ἐγωϊσμὸς αὐτοῦ ἐξεγίρεται. Οὕτω δ' ἐν τῷ μέλλοντι ἀνακύπτει αὐθόρμητος καὶ ζωνεὶ παρ' αὐτῷ ἡ ἀντίδρασις καθ' ὑποβολῶν ὁμοίας φύσεως πρὸς ἐκείνας, εἰς ἂς ὀφείλονται τὰ σφάλματα, τὰ πρότερον γενόμενα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀναγνωρισθέντα ὑπ' αὐτοῦ ὡς τοιαῦτα. Τοιαύτας δ' εὐκαιρίας, ὅπως προκαλεῖται ὁ παῖς νὰ ἀσκήσῃ κριτικὴν ἐφ' ἑαυτοῦ, παρέχουσιν ἐν ἀφθονίᾳ ἡ διδασκαλία καὶ ὁ λοιπὸς σχολικὸς βίος. Καὶ ἀπὸ σκοποῦ δὲ δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόζωμεν τὸ μέτρον τοῦτο ἐπὶ ἐκείνων ἰδίᾳ τῶν παιδῶν, ὧν μεγίστη εἶναι ἡ ὑποβολιμότης. Πρὸς εἰδικὴν καταπολέμησιν αὐτῆς ἂς προκαλῶμεν τὸν παῖδα διὰ παραπειστικῶν ἐρωτήσεων ἢ ἄλλων μέσων νὰ περιπέσῃ εἰς πλάνην τινά, εὐθύς δ' ἀμέσως ἂς ἄγωμεν αὐτόν, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναγνωρίσῃ τὴν πλάνην του ταύτην.

Τὴν ἀπαιτήσιν ταύτην πρέπει νὰ τηρῶμεν καὶ ὁσάκις διὰ τῶν ἐν χρήσει πειραματικῶν μεθόδων ἐρευνῶμεν τὸν βαθμὸν τῆς ὑποβολιμότητος τῶν μαθητῶν ἡμῶν. Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν δηλαδὴ ἐκάστου πειράματος ὀφείλομεν νὰ ὀδηγῶμεν τὸν ξεσταζόμενον, ὅπως ἀσκήσῃ τοιαύτην αὐτοκριτικὴν καὶ δὴ ὅπως αὐτενεργῶν, κατόπιν ἀμέσου παρατηρήσεως, συγκρίσεως, κρίσεως ἀνευρίσκῃ μόνος τὰ σφάλματα, εἰς ἃ ὑπέεικον τῇ

ὑποβολῇ ὑπέπεσε καὶ διαγιγνώσκη τὸ αἷτιον, ὅπερ παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τὴν πλάνην.

Ὅταν ἡ ἀπαίτησις αὕτη τηρῇται, αἱ προειρημένοι μέθοδοι δὲν εἶναι μόνον μέσα ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης τῆς ὑποβολῆς, ἀλλ' ἀποβαίνουσι καὶ μέσα θεραπευτικὰ κατ' αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δέ, ὡς ἐπιτρέπουν, αἱ τῆς τοιαύτης ἐνέργειας αἱ μέθοδοι αὗται, ἀποκαλοῦνται συνήθως, ὡς καὶ ἂνωτέρω εἶπομεν, *μέθοδοι παιδαγωγικαί*.

---



## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1 *Baginsky*, Ueber Suggestion bei Kindern. Zeitschr. f. exp. Päd. III, 1901 σ. 97 κ. έ.
- 2 *Baudouin, Ch.* L' autosuggestion et la nouvelle école de Nancy. L' éducation, 15 Année, N° 1 (Octobre 1923), σ. 18-32.
- 3 *Bell J. Carleton*, The effect of suggestion upon the reproduction of triangles and of point distances Am. J. of Psych. XIX, 1908.
- 4 *Bernheim*, Die Suggestion. Wien, 1888.
- 5 *Binet Alfred*, La suggestibilité. Bibliothèque de Pédagogie et de Psychologie. III. Paris, 1900.
- 6 *Τοῦ αὐτοῦ*, Un nouvel appareil pour la mesure de la suggestibilité. Année Psychol. VII, 1901.
- 7 *Binet et Henri*, La suggestibilité naturelle chez les enfants. Revue philos. σ. 377 κ. έ. XIX, 1894.
- 8 *Borst Marie*, Experimentelle Untersuchungen über die Erziehbarkeit und die Treue der Aussage, 'Ev Stern Beiträge zur Psychologie der Aussage 2<sup>te</sup> Folge, 1<sup>tes</sup> Heft.
- 9 *Brand J. E.* The effect of verbal suggestion upon the estimation of linear magnitudes. Psych. Mon. XII, 1905.
- 10 *Claparède Ed.* Expériences sur le témoignage. Arch. de Psych. V, N° 20, 1906.
- 11 *Δοντᾶ Σπυρ.* Πνευματισμός καὶ Ὑπνωτισμός. Ἐν Ἀθήναις, 1919.
- 12 *Düek Jhs.* Ueber die Beeinflussbarkeit der Schüler. *Meumann* Z. exp. Päd. N° 11, 1911 καὶ N° 4, 1912.
- 13 *Gerling R.* Handbuch der hypnotischen Suggestion. Leipzig.
- 14 *Giroud A.* La suggestibilité chez les enfants d' école. Année psychol. XVIII, σ. 362.
- 15 *Grossmann J.* Die hypnotische Suggestion als Heilmittel. Zur guten Stunde. Jahrg. 1893/94. Wien, Berlin, Leipzig.
- 16 *Guyau M.* Éducation et Hérédité σ. 1-32. 11<sup>ème</sup> Éd. Paris, 1911.
- 17 *Heilberg A.* Zum Aussagestudium. Beitr. z. Ps. Auss. 1<sup>te</sup> Folge, 2<sup>tes</sup> Heft.

- 18 *Hirsch William*, Was ist Suggestion und Hypnotismus? Berlin, 1896
- 19 *Horn F.* Suggestion als pädagogischer Factor. Neue Bahnen, Heft 5, 1900. Wiesbaden.
- 20 *Kosog O.* Suggestion einfacher Sinneswahrnehmungen bei Schulkindern. Ἐν Stern Beitr. z. Ps. Auss. 2<sup>te</sup> Folge, 3<sup>tes</sup> Heft.
- 21 *Lay W.* Experimentelle Didaktik, σ. 564 κ. ἑ. Allgemeiner Teil. 3<sup>te</sup> Aufl. Leipzig, 1910.
- 22 *Lipmann O.* Die Wirkung der Suggestivfragen. Zeit. f. päd. Psych. Path. Hyg. Jahrg. 8, Heft 2, σ. 89 κ. ἑ. — Καὶ ἐν Zeitschr. ang. Psych. Heft I καὶ II, 1908—1909.
- 23 *Τοῦ αἰτιῶ*, Experimentelle Aussagen über einen Vorgang und eine Lokalität. Beitr. z. Ps. Auss. 1<sup>te</sup> Folge, 2<sup>tes</sup> Heft.
- 24 *Lipmann O.* κ. *Wendringer Emmi*, Aussageexperimente im Kindergarten. Beitr. z. Ps. Auss. 2<sup>te</sup> Folge, 3<sup>tes</sup> Heft.
- 25 *Lipps Th.* Zur Psychologie der Suggestion. 1897, Barth.
- 26 *Lohsien Marx*, Ueber Psychologie der Aussage. Zeitschr. f. päd. Psych. Path. Hyg. Jahrg. 6, Heft 3—4, σ. 161—209.
- 27 *Τοῦ αἰτιῶ*, Aussage und Wirklichkeit bei Schulkindern. Beitr. z. Psych. d. Auss. 1<sup>te</sup> Folge, 2<sup>tes</sup> Heft.
- 28 *Mehl*, Beitrag zur Psychologie der Kinderaussage. Arch. f. Krim. Anthrop. u. Kriminalstatistik, Bd. 49, σ. 193.
- 29 *Meumann Ernst*, Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik, A, 646 κ. ἑ. καὶ B, 80 κ. ἑ. 2<sup>te</sup> Aufl. Leipzig und Berlin, 1914.
- 30 *Τοῦ αἰτιῶ*, Abriss der experimentellen Pädagogik, σ. 208 κ. ἑ. Leipzig und Berlin, 1914.
- 31 *Michel O. H.* Die Zeugnissfähigkeit der Kinder vor Gericht. Pädag. Magazin, Heft 312 (Langensalza 1907).
- 32 *Rausch Fr.* Suggestion im Dienste der Schule. Langensalza, 1901.
- 33 *Rose W.* Die hypnotische Erziehung der Kinder, Berlin.
- 34 *Rude A.* Der Hypnotismus und seine Bedeutung, namentlich die pädagogische. Langensalza, 1900.
- 35 *Schneickert H.* Zur Psychologie der Zeugenaussagen. Archiv für Kriminalanthropologie Bd. 13.
- 36 *Schramm Paul*, Suggestion und Hypnose nach ihrer Er-



- scheinung, Ursache und Verwertung. Langensalza, 1902.
- 37 *Toῦ αὐτοῦ*, Aussagetreue der Geschlechter. Zeitschr. f. ang. Psych. V, 1911.
- 38 *Schrenk Johannes*, Einführung in die Psychologie der Aussage. Leipzig, 1922.
- 39 *Scot W. D.* Personal differences in suggestibility. Psych. Mon. 17, 1910.
- 40 *Seashore*, Measurements of illusions and hallucinations in normal life. Studies from the Yale Psychological Laboratory. 1895.
- 41 *Seeling Otto*, Hypnose, Suggestion und Erziehung, Leipzig, 1924.
- 42 *Sidis*, The Psychology of suggestion. New-York, 1898.
- 43 *Slosson E.* A Lecture Experiment in Hallucinations. Psych. Review, VI, 1899.
- 44 *Small M. H.* The suggestibility of children. Ped. Sem. IV, 1896.
- 45 *Sommer*, Die Forschungen zur Psychologie der Aussage. Jur-psycholog. Grenzfragen. II, 6, Halle.
- 46 *Sopp. A.* Suggestion und Hypnose. Ihr Wesen, ihre Wirkungen und ihre Bedeutung als Hilfsmittel. 3<sup>te</sup> Aufl. 1922.
- 47 *Stern William*, Beiträge zur Psychologie der Aussage. Leipzig, 1904.
- 48 *Toῦ αὐτοῦ*, Die Aussage als geistige Leistung und als Verhörsprodukt. "E. &. 1<sup>te</sup> Folge, 3<sup>tes</sup> Heft.
- 49 *Toῦ αὐτοῦ*, Wirklichkeitsversuche. "E. &. 2<sup>te</sup> Folge, 1<sup>tes</sup> Heft.
- 50 *Toῦ αὐτοῦ*, Psychologie der frühen Kindheit, σ. 175 κ. ἑ. καὶ 298 κ. ἑ. Leipzig, 1914.
- 51 *Stern Clara und William*, Erinnerung, Aussage und Lüge in der ersten Kindheit. Leipzig, 1909.
- 52 *Stöhr Adolf*, Psychologie der Aussage. Das Recht, Band IX—X. Berlin, 1911.
- 53 *Thomas P. Félix*, La suggestion, son rôle dans l'éducation. 5<sup>ème</sup> éd. Paris, 1907.
- 54 *Trömmner E.* Hypnotismus und Suggestion. 4<sup>te</sup> Aufl. 1922.
- 55 *Urbantschitsch Viktor*, Ueber subjective optische Anschauungsbilder. Leipzig—Wien, 1907.
- 56 *Toῦ αὐτοῦ*, Ueber subjective Hörscheinungen und subjec-

- tive optische Anschauungsbilder. Leipzig-Wien, 1908.
- 57 Vos, Beitr. zur Psychol. der Aussage bei Schulkindern. Amsterdam, 1909.
- 58 *Wendt F. M. καὶ Rausch Fr.* Suggestion, pädagogische. Ἐν *Reins*, Encyklopäd. Handbuch der Pädagogik, Band IX, σ. 73 κ. ἔ.
- 59 *Wilutzky*, Die Gefahr welche der Rechtspflege aus der Autosuggestion erwächst.
- 60 *Winch W. H.* German Aussage-Experiment with English School Children. T. Congrès internat. de Pédologie à Bruxelles. vol. 2, σ. 344, κ. ἔ. 1913.
- 61 *Wreschner A.* Zur Psychologie der Aussage. Arch. ges. Psych. Bd. 1. Heft 1.
- 62 *Yung*, Contribution à l'étude de la suggest. Arch. de Psychologie, VIII, 1909.
-